

KIRJALLISUUSARVOSTELUJEN SISÄLLÖNANALYYSSIA JA
INTERPERSONAALISTA METADISKURSSIA

Arvostelijan suhtautuminen
esitettyihin asioihin ja vastaanottajiin
Parnasson arvosteluissa vuosina 1955 ja 1995

Minna Kaarasuo

Pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopiston
suomen kielen laitoksessa
heinäkuussa 1998

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistinen	Laitos Suomen kielen laitos
Tekijä Minna Kaarasuo	
Työn nimi Kirjallisuusarvostelujen sisällönanalyysia ja interpersonaalista metadiskurssia. Arvostelijan suhtautuminen esitettyihin asioihin ja vastaanottajiin Parnasson arvosteluissa vuosina 1955 ja 1995.	
Oppiaine Suomen kieli	Työn laji Pro gradu
Aika Heinäkuu 1998	Sivumäärä 113 sivua + 13 liitesivua
<p>Tiivistelmä - Abstract</p> <p>Tässä työssäni tutkin Parnasson kirjallisuusarvostelujen sisältöä ja interpersonaalista metadiskurssia vuosina 1955 ja 1995. Tutkimuksen kohteena ovat ne kielelliset piirteet, joilla arvostelija osoittaa suhtautumistaan esitettyihin asioihin ja vastaanottajiin. Tavoitteeni on selvittää, kuinka olennaisesti arvostelut ovat muuttuneet ilmentäessään interpersonaalista metadiskurssia. Pohdin myös, mitä funktioita nämä kielenpiirteet kulloinkin saavat ja millaisia vaikutelmia ne välittävät lukijoille arvostelijan asenteista.</p> <p>Sisällöllisten asenteiden osoittimia ovat varmuuden vahvistajat, varmuuden vähentäjät sekä affektiivisten asenteiden osoittajat eli suhteuttimet. Ne liittyvät episteemiseen modaalisuuteen. Varmuuden vahvistaminen oli arvosteluissa harvinaista. Sen sijaan varmuuden vähentäminen oli huomattavasti yleisempää, erityisesti vuonna 1955. Varausten ja rajoittimien avulla arvostelijat lievensivät mielipiteidensä voimakkuutta ja pehmensivät väitteidensä jyrkkyyttä, mikä osoitti kohteliaisuutta lukijoita kohtaan.</p> <p>Vuorovaikutuksellisten asenteiden osoittimia ovat minän esiintuonti ja häivytytys, vastaanottajan esiintuonti ja häivytytys sekä yhteyden esiintuonti. Vuonna 1995 osallistujien suoran esiintuonnin suhteellinen osuus oli kasvanut, mutta epäsuoran esiintuonnin eli häivytyksen suhteellinen osuus oli vähentynyt verrattuna vuoteen 1955.</p> <p>Tutkimustulokset osoittivat, että vuonna 1955 arvosteluissa käytettiin huomattavasti enemmän interpersonaalisen metadiskurssin ilmaisukeinoja kuin vuonna 1995. Tämä antoi joistakin arvosteluista ja arvostelijoista kohteliaan ja lukijoiden kanssa tasavertaisen vaikutelman, mikä ei ollut niin ilmeistä vuoden 1995 arvosteluissa. Vuonna 1995 asiat esitettiin useammin jyrkin väitelausein ilman modaalisia aineksia ikään kuin objektiivisina totuuksina, mikä loi paikoitellen ylemmyyden vaikutelman lukijoita kohtaan.</p>	
Asiasanat Kirjallisuuskritiikin sisällönanalyysi, interpersonaalinen metadiskurssi, modaalisuus	
Säilytyspaikka Suomen kielen laitos	
Muita tietoja	

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO- JA TEORIAOSA

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuskohde ja -aineisto	1
1.2. Kirjallisuuskritiikistä	4
2. TEKSTIN VUOROVAIKUTUKSELLISUUS	6
2.1. Metadiskurssin käsitteestä ja luokittelusta	6
2.2. Interpersonaalinen metadiskurssi	9
2.3. Tekstin tuottajan ja vastaanottajan välinen suhde	14
2.4. Kohteliaisuus vuorovaikutuksessa	19
3. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TAVOITTEET	22

II ANALYYSIOSA

4. KIRJALLISUUSARVOSTELUJEN SISÄLLÖNANALYYSI	25
4.1. Syntaktinen sisältöluokka eli teos muotoina	28
4.1.1. Syntaktinen kuvaus	29
4.1.2. Syntaktinen tulkinta	30
4.1.3. Syntaktinen arvottaminen	30
4.2. Semanttinen sisältöluokka eli teos sisältöinä	33
4.2.1. Semanttinen kuvaus	33
4.2.2. Semanttinen tulkinta	35
4.2.3. Semanttinen arvottaminen	39
4.3. Pragmaattinen sisältöluokka eli teos, kirjailija ja yhteiskunta	43
4.3.1. Pragmaattinen kuvaus	44
4.3.2. Pragmaattinen tulkinta	46
4.3.3. Pragmaattinen arvottaminen	47
4.4. Yhteenveto	50

5. KIRJALLISUUSARVOSTELUJEN INTERPERSONAALINEN METADISKURSSI	52
5.1. Sisällölliset asenteet eli arvostelijan suhtautuminen esitettyihin asioihin	52
5.1.1. Modaalisuus ja hedging-ilmio	52
5.1.2. Varmuuden vahvistaminen	54
5.1.3. Varmuuden vähentäminen	61
5.1.3.1. Varaukset	62
5.1.3.2. Rajoittimet	72
5.1.4. Affektiivisten asenteiden osoittimet eli suhteuttimet	79
5.1.5. Päätelmät	83
5.2. Vuorovaikutukselliset asenteet eli arvostelijan suhtautuminen vastaanottajiin	86
5.2.1. Minän esiintuonti ja häivytyt	87
5.2.2. Vastaanottajan esiintuonti ja häivytyt	94
5.2.3. Yhteyden esiintuonti	100
5.2.4. Päätelmät	102
6. LOPUKSI	104
LÄHTEET	108
LIITTEET 1 - 7	

I JOHDANTO- JA TEORIAOSA

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuskohde ja -aineisto

Tässä työssäni tutkin Parnasson kirjallisuusarvostelujen sisältöä ja interpersonaalista metadiskurssia vuosina 1955 ja 1995. Tarkoitukseni on selvittää, miten arvostelijat käyttävät vuorovaikutuksellisia piirteitä arvosteluissaan. Tutkimuksen kohteena ovat ne kielelliset piirteet, joilla arvostelija osoittaa suhtautumistaan esitettyihin asioihin ja vastaanottajiin. Tutkimuksessa vertaan kahden vuosikymmenen piirteitä niin kvalitatiivisella kuin kvantitatiivisellakin tasolla.

Tutkimus on semanttinen, koska piirteiden kvantitatiivisen analyysin lisäksi selvitän, mihin sisältöihin tutkittavat kielenpiirteet yhdistyvät, ts. en tyydy vain toteamaan interpersonaalisen metadiskurssin käytön määrää pintatasolla vaan pyrin myös selvittämään, mihin esim. epävarmuuden tai varmuuden osoittaminen kohdistuu. Tutkimus on myös pragmaattinen, koska kielenpiirteiden käyttöyhteyden ja kontekstin perusteella selvitän, mitä muita mahdollisia merkityksiä nämä kielen piirteet kulloinkin saavat.

Aion myös pohtia, mitä vuorovaikutuksellisten piirteiden käyttö merkitsee kirjallisuusarvostelussa: millaisia vaikutelmia ne aiheuttavat lukijalle ja mitkä syyt vaikuttavat interpersonaalisen metadiskurssin käyttöön kirjallisuusarvosteluissa.

Tutkimukseni ensisijainen lähde on Minna-Riitta Luukan (1992) tutkimus *Akateemista metadiskurssia*, jossa hän kehittää interpersonaalisen metadiskurssin tutkimuksen teoriaa. Tässä tutkimuksessa käyttämäni interpersonaalisen metadiskurssin jako sisällöllisten ja vuorovaikutuksellisten asenteiden osoittimiin perustuu pääasiallisesti Luukan tekemään luokitukseen. Toinen tärkeä lähteeni on Markku Huotarinen (et al. 1980) *Kirjallisuuskritiikki Suomessa*. Analyysiosassa tekemäni kirjallisuusarvostelujen sisällönanalyysi perustuu tässä teoksessa esitettyyn sisältöjen luokitukseen.

Tutkimusaineistoni käsittää 20 Parnasson kirjallisuusarvostelua, joista 10 on vuodelta 1955 ja 10 vuodelta 1995. Rajasin aineistoni pieneksi, koska tässä tutkimuksessa pyrin mieluummin tarkkaan ja syvään analyysiin kuin laajaan pintasipaisuun. Metadiskursiivisten aineiden analyysin lisäksi teen arvosteluista sisällönanalyysin. Sisällönanalyysin vaatiman työn vuoksi laajempi aineisto ei olisi ollut mahdollinen tämän tutkimuksen puitteissa, etenkin kun sisällönanalyysi on vain lisäapu tässä tutkimuksessa, ei pääasiallinen tutkimuskohde. Arvostelut valitsin järjestyksessä kunkin vuosikymmenen lehdistä kriteerinä kotimaisen kaunokirjallisuuden arvosteleminen. Ulkomainen kirjallisuus ja tietokirjallisuus eivät kuulu aineistooni.

Vuonna 1955 Parnassossa (nrot I-VIII) julkaistiin yhteensä 46 arvostelua ja vuonna 1995 (nrot I-IV) 37 arvostelua. Tutkimusaineiston arvosteluja ovat kirjoittaneet vuonna 1955 Osmo Hormia (3 arvostelua), Pekka Lappalainen (2), Pertti Nieminen, Leo Tiainen (2) ja Tyyni Tuulio (2). Vuodelta 1995 tutkittuja arvostelijoita olivat Harry Forsblom, Hannu Kankaanpää (3), Otto Lappalainen (3), Harri Raitis, Putte Wilhelmsson ja Juhani Tikkanen. Tutkimukseen antaa lisänäkökulman myös se, että samalta arvostelijalta on useampi arvostelu.

Aineiston arvosteluista 13 koskee romaaneja, viisi runoteoksia, yksi novelleja ja yksi on merkitty arvosteluun muistikuviksi. Kahdessa arvostelussa käsitellään samalla kertaa kaksi teosta samalta kirjailijalta (Helvi Hämäläinen ja Paavo Rintala). Lisäksi Paavo Rintala on ainoa kirjailija, jonka teoksia arvioidaan molempien vuosikymmenten arvosteluissa.

Taulukko 1: Tutkimusaineiston arvostelut

Arvostelija	Arvostelun otsikko	Arvosteltu teos	Julkaistu Parnassossa
Tyyni Tuulio	Poikkeusnainen Birgitta	Eila Pennanen: Pyhä Birgitta	1955: I s. 34
Pekka Lappalainen	Ilman koruja	Jussi Talvi: Ystäviä ja vihollisia	1955: I s. 36
Pekka Lappalainen	Sodan todelliset kasvot	Väinö Linna: Tuntematon sotilas	1955: I s. 38

Tyyni Tuulio	Ajankohdatonta ajankohtaista	Paavo Rintala: Kuolleiden evankeliumi	1955: I s. 41
Osmo Hormia	Tyylikäs Bagatelli	Jarmo Ruoste: Yötuuli herää	1955: I s. 42
Osmo Hormia	Lämmin ja valoisa	Viljo Kajava: Jokainen meistä	1955: I s. 43
Pertti Nieminen	Laimeahkoa	Pentti Haanpää: Kiinalaiset jutut	1955: II s. 82
Osmo Hormia	Hienostusta	Tyyne Saastamoinen: Ikoni ja omena	1955: II s. 82
Leo Tiainen	Runoja Helsingistä	Lauri Pohjanpää: Meren kaupunki	1955: II s. 83
Leo Tiainen	Ajan ja ihmisen runoilija	Arvo Turtiainen: Laulu ajasta ja rakkau- desta	1955: II s. 84
Putte Wilhelmsson	Järjen eteisillä	Pirjo Hassinen: Ennustaja	1995: I s. 114
Hannu Kankaanpää	Tähdenlento, tiedon kaltainen	Raija Siekkinen: Häiriö maisemassa	1995: I s. 116
Otto Lappalainen	Kirjavia havaintoja Södergranin runoista	Edith Södergran: Elämäni, kuolemani ja kohtaloni	1995: I s. 117
Harry Forsblom	Murkinaa, ei ravintoa	Annika Idström: Luonnollinen ravinto	1995: II s. 231
Hannu Kankaanpää	Pahan kosketus	Sakari Issakainen: Lasikuitumies	1995: II s. 232
Otto Lappalainen	Maailma, Eurooppa, kirjallisuus meissä	Paavo Rintala: Aika ja uni; Marian rakkaus	1995: II s. 233
Hannu Kankaanpää	Mitä ihminen voi valita?	Juha Seppälä: Sydänmaa	1995: II s. 234
Harri Raitis	Kirjan julkaisemi- sesta	Irja Sormunen: Elämää Airiston takana	1995: III s. 353
Otto Lappalainen	Suomalaista melodraamaa	Helvi Hämäläinen: Säädyllyinen murhenäy- telmä; Kadotettu puutarha	1995: IV s. 469
Juhani Tikkanen	Punakielen laulu	Pertti Nieminen: Läntisellä rinteellä	1995: IV s. 471

1.2. Kirjallisuuskritiikistä

Englanninkielinen termi *literary criticism* tarkoittaa sekä 'kirjallisuudentutkimusta' että 'kirjallisuudenarvostelua'. Myös suomen kielessä termi *kirjallisuuskritiikki* voi viitata joko kirjallisuuden tutkimussuuntauksiin tai kirjallisuusarvosteluihin. Nykyään käsitteet halutaan kuitenkin suomen kielessä pitää erillään, joten vakiintuneempi tapa on puhua kirjallisuuskritiikistä vain silloin, kun tarkoitetaan kirjallisuuden arvostelemista. Tässä tutkimuksessa *kirjallisuuskritiikki* tarkoittaa 'kirjallisuudenarvostelua'. (Rainio 1971: 4; Varpio 1977: 8.)

Kirjallisuuskritiikki alkoi Suomessa varsinaisesti 1800-luvun alussa, ja sen jälkeinen kehitys liittyy olennaisesti lehdistön kehitykseen. 1860-luvulla arvosteluja julkaistiin eniten aikakauslehdissä, mutta 1890-luvulla painopiste siirtyi lehdistöön. Parnassoon kirjoittivat 1950-luvulta lähtien uudet liberaalit kriitikot, ja seuraavina vuosikymmeninä kirjallisuuskritiikki alkoi muuttua yhä journalistisemmaksi. (Varpio 1982b: 92-93.)

Sanomalehdissä kirjallisuusarvostelut olivat harvinaisia vielä 1800-luvulla. Kirjojen esittely ajoittui lähinnä kirjamyynnin sesonkeihin kuten joulun. Sen sijaan kulttuurilehdet olivat jo tuolloin merkittäviä kirjallisuuden arvostelijoita. Tärkeimpiä lehtiä vuosisadan lopulla olivat *Finsk Tidskrift* sekä *Valvoja*. Nämä lehdet ovat vaikuttaneet arvosteluperinteeseemme ja teosten analysoinnin kehittymiseen. Näissä lehdissä arvostelivat "pelätyimmät ja kunnioitetuimmat kriitikot". (Leino-Kaukiainen 1989: 24.)

Kirjallisuuskritiikin tehtävistä ja kriitikon roolista on esitetty useita erilaisia käsityksiä (ks. esim. Viksten 1972: 121-131; Pennanen 1970: 417; Varpio 1982a: 53). Aluksi arvostelut olivat kirjailmoituksia, jotka käännettiin ulkomaisista lehdistä (Varpio 1982b: 92). Vuosien myötä arvostelut ovat kuitenkin monipuolistuneet, ja yhä useammin ne ovat saaneet ainutlaatuisen luonteensa arvostelijansa myötä. Kriitikko voi olla esim. formalisti, impressionisti, moraalikriitikko, psykologinen kriitikko tai sosiologinen kriitikko sillä perusteella, mistä näkökulmasta hän teosta tarkastelee (Viksten 1972: 124).

Arvostelijaa saatetaan pitää myös yhteiskunnallisena taistelijana, mikä oli yleistä erityisesti 1960-luvun kritiikissä (Pennanen 1970: 417). Nykyään lienee jo harvinaista sellainen kriitikon ehdoton auktoriteettius, jossa kriitikko suorastaan määrää yleisönsä mielipiteen. Aikaisemmin arvostelijan auktoriteettiasema ei ollut niinkään harvinaista. Tarkka mainitsee tällaisesta tilanteesta esimerkkinä V.A. Koskenniemen, joka aikanaan saavutti eräänlaisen makutuomarin aseman. (Tarkka 1968: 71.) Lisäksi arvostelijan eräänä tärkeimpänä tehtävänä voidaan pitää kirjallisen keskustelun aloittamista, jolloin arvostelun tehtävä ei ole ainoastaan esitellä ja arvioida teosta vaan myös kommentoida teoksen ajatuksia ja ideoita (Koskimies 1945: 195; Tarkka, HS 6.11.1995).

Arvostelun ote voi olla subjektiivinen tai objektiivinen. Subjektiivinen arvostelu perustuu kriitikon omien vaikutelmien esittämiseen, ja teosta arvotetaan henkilökohtaisen esteettisen kokemuksen perusteella. Objektiivisessä arvostelussa teosta arvioidaan sen omista tai kirjallisuuden tradition lähtökohdista. (Ks. esim. Tarkka 1968: 72-73; Viksten 1972: 129.) Parhaimmillaan arvostelu koostuu tasapuolisesti teoksen kuvailusta, tulkinnasta ja arvottamisesta. Näiden näkökulmien painotuksen mukaan arvostelu voi saada puhtaasti informoivan, analyttisen tai selvästi vaikuttamaan pyrkivän luonteen. (Viksten 1972: 128; Varpio 1977: 45-48; Huotari 1980: 62.)

Arvostelijan lisäksi kritiikin luonteeseen vaikuttavat arvostelun julkaisufoorumi (sanomalehti, aikakauslehti, kirjallisuuslehti) ja tämän myötä ne kohderyhmät, joille kriitikko arvostelunsa suuntaa. Nämä tekijät vaikuttavat myös siihen, missä määrin arvostelussa pyritään tietoisesti tai tiedostamatta vaikuttamaan lukijoihin ja heidän mielipiteisiinsä. Jos kuitenkin kritiikin "tehtävänä on paitsi informoida myös suositella taidetuotteita lukijalle tai varoittaa niistä", on vaikuttava elementti läsnä arvostelussa aina jollain tavalla (Varpio 1982a: 53).

Arvostelun laatuun saattaa vaikuttaa myös arvostelijan kiivas työtahti. Syvääkin perehtymistä vaativa kirjallisuus saattaa tuottaa pintapuolisen arvostelun. (Hamberg 1989: 46.) Sanomalehtien ja aikakauslehtien kritiikin suurin ero voikin johtua siitä, että edellinen vaatii nopeaa reagoimista ja on

näin pinnallisempaa, kun jälkimmäisen oletetaan olevan verkkaisempaa ja perustellumpaa (Laitinen 1989: 51).

2. TEKSTIN VUOROVAIKUTUKSELLISUUS

2.1. Metadiskurssin käsitteestä ja luokittelusta

Metadiskurssi tarkoittaa minkä tahansa tekstin vuorovaikutuksellisia piirteitä. Minna-Riitta Luukka (1992) on tutkinut akateemisten tekstien metadiskurssia, ja hän määrittelee metadiskurssin seuraavasti:

Metadiskurssilla tarkoitetaan niitä tekstiin sisältyviä eksplisiittisiä ilmauksia, jotka ovat funktioltaan tekstuaalisia, interpersonaalisia ja/tai kontekstuaalisia. Metadiskurssin avulla strukturoidaan tekstiä tai tilannetta, ohjataan tulkintoja ja huomioita, pidetään yllä vuorovaikutusta ja kommentoidaan tekstin tuottamista.

Kyse on siis kielen sosiaalisesta funktiosta, joka voidaan erottaa tekstin propositionaalisesta eli merkityssisällöllisestä osasta. Kielellä ei ainoastaan välitetä tietoa ja merkityksiä, vaan sillä myös luodaan vuorovaikutusta tekstin tuottajan ja vastaanottajan välille. (Luukka 1992: 1-7, 38.) Yleisen määritelmän mukaan tekstin primaari eli ensisijainen diskurssi muodostuu tekstin propositionaalisesta sisällöstä, kun taas metadiskurssi muodostuu tekstin sisällöttömästä osasta (Crismore 1984: 279-280). Metadiskurssilla on siis lukijaa ohjaava, ei niinkään lukijaa informoiva tehtävä (Luukka 1992: 14, 35).

Metadiskurssin luonteeseen vaikuttavat eri tekstityyppien erilaiset vuorovaikutuksen konventiot sekä tekstin tuottajien yksilölliset erot (Crismore 1989: 125; Luukka 1992: 2, 9). Esimerkiksi tieteellisen tekstin ja kirjallisuusarvostelun vuorovaikutukselliset piirteet voivat perustua hyvinkin erilaisiin odotuksiin, joita yhteisö näille tekstityypeille asettaa. Yksi ero on se, että tieteelliseen tekstiin ei odoteta sisältyvän mielipiteitä tai vaikuttamaan pyrkiviä keinoja (Luukka 1992: 5). Toisaalta lähtökohdat ovat saattaneet muodostua samankaltaisiksi eri tekstityyppien välillä. Tekstin tuottajan käyttämät vuorovaikutukselliset keinot voivat perustua näiden konventioiden seuraami-

seen, mutta ne voivat olla myös kirjoittajan omaksumia tyylipiirteitä, osin tiedostamattomiakin. Sen vuoksi metadiskurssin tutkimuksessa on keskityttävä tekstin synnyttämiin vaikutelmiin vastaanottajassa, sillä koskaan ei voida olla lopullisen varmoja tekstin tuottajan todellisista intentioista (Luukka 1992: 13). Niitä voidaan vain tulkita tekstissä ilmenevien kielenpiirteiden kautta.

Tutkijat luokittelevat metadiskurssiin kuuluvia ilmauksia niiden funktion perusteella. Luokitussysteemejä ovat tehneet mm. Vande Kopple & Shoemaker (1988: 238), Crismore (1989: 159) ja Lautamatti (1978a: 75-76; 1978b: 167-168) (ks. yhteenveto luokittelusta Luukka 1992: 16-18). Luukka on johtanut näistä oman luokitussysteeminsä, johon kuuluvat tekstuaalisten, interpersonaalisten ja kontekstuaalisten ilmausten luokat. Hän ei yhdy siihen yleiseen näkemykseen, että metadiskurssi erotetaan tekstin varsinaisesta sisällöstä eli propositionaalisesta osasta. Luukka ylipäätään kritisoi varsinaisen sisällön määrittelyä propositionaaliseksi sisällöksi, koska tällainen määrittely on täysin teoreettinen. Tekstin varsinaista sisältöäkään ei voida aukottomasti määritellä. Hänen mukaansa varsinainen sisältö ja merkitys ei löydy vain propositioista, vaan merkitys syntyy vuorovaikutustilanteessa. Hänen mielestään tekstissä voi olla selvästi informoivia tai selvästi ohjailevia ilmauksia, mutta näitä funktioita ei voi aina selvästi erottaa toisistaan. Myös metadiskurssi luo osaltaan tekstin sisältöä. Tämä on olennainen ero joidenkin muiden tutkijoiden määritelmiin nähden. Lisäksi Luukka korostaa metadiskurssin määritelmässään ilmausten eksplisiittisyyttä eli metadiskurssin keinojen tulee näkyä kielellisellä tasolla. (Luukka 1992: 17-19, 38-39, 41; ks. myös Crismore 1989: 65, 133.)

Tekstuaalisen metadiskurssin luokka liittyy tekstin rakenteellisten seikkojen osoittamiseen (Luukka 1992: 39). Tähän luokkaan kuuluvat ilmaukset selventävät tekstin rakennetta ja helpottavat esityksen ymmärtämistä. Luukka jakaa tekstuaalisen metadiskurssin ilmaukset kolmeen ryhmään niiden funktion perusteella. Ensimmäisen ryhmän ilmaukset osoittavat tekstin kokonaisrakennetta. Näitä ilmaisuja tekstissä ovat esim. *Ensiksi käsittelen X:ää, sen jälkeen Y:tä ja lopuksi Z:aa*. Toisen ryhmän ilmaukset osoittavat siirtymistä asiakokonaisuudesta toiseen, mikä tekstissä voidaan ilmaista esim. *Siirryn seuraavaksi käsittelemään X:ää*. Tähän ryhmään kuuluvat myös tiivistykset,

yhteenvedot ja viittaukset aiemmin käsiteltyyn asiaan. Kolmannen ryhmän muodostavat osarakennetta osoittavat ilmaukset, jotka selventävät kokonaisrakennetta pienempiä tekstin katkelmia esim. *A:han vaikuttaa ensiksi X, toiseksi Y ja sitten Z.* (Luukka 1992: 51-52.)

Interpersonaalinen metadiskurssi ilmentää tekstin tuottajan suhtautumista esittämiinsä asioihin ja vastaanottajiin (Luukka 1992: 31). Sen funktiona on luoda ja pitää yllä sosiaalista vuorovaikutusta tekstin tuottajan ja vastaanottajan välillä (mts. 39, 41). Luukka jakaa interpersonaalisen metadiskurssin ilmaukset sisällöllisten asenteiden osoittimiin ja vuorovaikutuksellisten asenteiden osoittimiin. Sisällölliset asenteet ilmenevät tekstin tuottajan käyttämistä varmuusasteen osoittimista (esim. *varmasti, luultavasti, ehkä*) sekä affektiivisten asenteiden osoittimista eli suhteuttimista (esim. *onneksi, valitettavasti*). Vuorovaikutuksellisia asenteita voi sen sijaan ilmentää minän tai vastaanottajan esiintuonnilla ja häivytyksellä, yhteyden esiintuonnilla sekä puheaktien pehmentimillä. (Luukka 1992: 88.) Tämän tutkimuksen kannalta interpersonaalinen metadiskurssi on metadiskurssin luokista keskeisin, joten palaan myöhemmin erittelemään tarkemmin interpersonaalisen metadiskurssin merkitystä.

Kontekstuaaliseen metadiskurssiin kuuluvat sellaiset ilmaukset, joiden avulla tekstin tuottaja selostaa omaa toimintaansa tai ohjailee vastaanottajien toimintaa. Sen tehtävänä on siis kommentoida ja ohjailla lukemisprosessia. (Luukka 1992: 39, 156.) Tilannekommentit auttavat jaksottamaan lukemista tai puhetilannetta. Ne liittyvät usein tekstin tuottajan toiminnan selostamiseen. Materiaalikommentit puolestaan opastavat taulukoiden ja kuvioiden tulkitsemista. Ne liittyvät olennaisesti Luukan tutkimuskohteeseen: sekä kirjoitettuun että puhuttuun tieteelliseen tekstiin. Aikaisemmissa tutkimuksissa kontekstuaalista metadiskurssia ei ole ryhmitelty omaksi luokakseen. (Luukka 1992: 156-157.)

2.2. Interpersonaalinen metadiskurssi

Vuorovaikutuksellisuus on yksi kielen ja tekstin keskeisimmistä ominaisuuksista. Tekstin on aina tuottanut ihminen toista ihmistä varten, mikä käy teksteistä ilmi eri tavoin. (Luukka 1992: 8.) Interpersonaalisen metadiskurssin ilmaukset on yksi keino tuoda esiin tekstin vuorovaikutuksellisuutta. Luukan määritelmän mukaan interpersonaalisen metadiskurssin funktiona on

pitää yllä sosiaalista vuorovaikutusta tekstin tuottajan ja vastaanottajan välillä ja osoittaa tekstin tuottajan näkökulmaa tekstiin. Ilmaukset osoittavat tai vihjaavat, miten tekstin tuottaja suhtautuu vastaanottajiin tai tilanteeseen, miten hän ottaa vastaanottajat huomioon (vuorovaikutukselliset asenteet) tai toisaalta, millä tavalla puhuja tai kirjoittaja haluaa asiaan suhtauduttavan, mikä on keskeistä, mikä ei, mikä on mielipide, mikä on fakta, kuinka varmana puhuja asian esittää (sisällölliset asenteet). (Luukka 1992: 39.)

Interpersonaalisen metadiskurssin merkitystä on tutkittu tekstin ymmärtämisen, muistamisen ja oppimisen näkökulmasta. Tutkijat olettavat metadiskurssin yleensäkin helpottavan tekstin ymmärtämistä, koska sen avulla kirjoittaja eksplisiittisesti ilmaisee asioiden tärkeyden ja oman suhtautumisensa esittämiinsä asioihin. Tutkimustulokset eivät kuitenkaan ole antaneet yhtenäistä kuvaa interpersonaalisen metadiskurssin myönteisistä vaikutuksista muistamiseen tai oppimiseen.

Vande Kopple (1985) on tutkinut interpersonaalisen metadiskurssin vaikutusta tekstin muistamiseen. Tutkimusaineksena hänellä oli varmuuden korostajat (emphatics) kuten *certainly*, joiden hän ei kuitenkaan olettaut edistävän eikä haittaavan tekstin topikaalisten aineiden muistamista, sillä hän ei ylipäänsä uskonut lukijoiden painavan metadiskursiivisia aineksia mieleensä (Vande Kopple 1985: 340). Topikaalisella aineksella tarkoitetaan tässä "sitä aineesta, josta lauseessa puhutaan" (Daneš 1974: 106; Vande Kopple 1985: 339; Vande Kopple & Shoemaker 1988: 246). Yhtä hyvin voidaan puhua lauseen merkityssisällöstä eli propositiosta. Tutkimustulokset osoittivat, että lukijat eivät muistaneet korostajia niin hyvin kuin lauseen topikaalisia aineksia, mutta tämän lisäksi korostajia sisältävien lauseiden topikaaliset ainekset muistettiin huomattavasti enemmän kuin niiden lauseiden, joissa korostajia ei ollut lainkaan (Vande

Kopple 1985: 353; Crismore & Vande Kopple 1988: 187). Nämä tutkimustulokset eivät siis vahvista oletusta, että metadiskursiiviset ainekset - ainakaan korostajien osalta - helpottaisivat tekstin muistamista. Tähän voi olla useita syitä (ks. esim. Luukka 1992: 32).

Tutkimuksissa on saatu ristiriitaisia tuloksia myös pehmentimien (hedges) vaikutuksesta lukijoihin. Pehmentimet vähentävät väitteen varmuutta tai lieventävät muuten sanoman jyrkkyyttä, ja ne voidaan jakaa varauksiin ja rajoittimiin. Kirjoituksen oppaat suhtautuvat eri tavoin pehmentimien käyttöön tekstissä. Jotkut kirjoittajat pitävät pehmentimien käyttöä tarpeettomana, koska ne eivät sisällä informaatiota eli eivät tuo tekstiin mitään uutta. Toisten kirjoittajien mielestä pehmentimet vievät tekstiltä varmuuden ja voiman, koska kirjoittaja epävarmuudessaan välttelee sitoutumistaan esitettyihin asioihin. Toisaalta joidenkin väitteiden epävarmuutta on pidettävä hyväksyttävänä, koska kaikkien väitteiden ei oletetakaan ilmaisevan faktoja vaan myös mielipiteitä. (Crismore & Vande Kopple 1988: 185-186.) Eräät kirjoittajat taas suosittelevat pehmentimien käyttöä, koska metadiskurssi yleensäkin tekee tekstistä ystävällistä, ja pehmentimien käyttö on yksi keino ilmentää interpersonaalista metadiskurssia (Singer 1986: 113, 115; Crismore & Vande Kopple 1988: 186).

Myönteisiä tuloksia pehmentimien käytöstä saatiin tutkimuksessa, jossa testattiin pehmentimien vaikutusta lukijoiden oppimiseen. Tulokset osoittivat, että koeryhmä, joka luki pehmentimiä sisältävän tekstin, saavutti paremmat oppimistulokset kuin kontrolliryhmä, joka luki tekstin ilman pehmentimiä. (Crismore & Vande Kopple 1988: 188, 198.) Varmuusasteen lievennykset siis helpottaisivat oppimista (Luukka 1992: 32). Usein metadiskurssin tutkimuksen yhtenä tavoitteena onkin parantaa esim. oppikirjojen ymmärrettävyyttä ja sitä kautta helpottaa oppimista.

Crismore (1989) selvitti tutkimuksessaan koulun oppikirjojen metadiskurssin käyttöä ja sitä, kuinka sen käyttö tai sen puute vaikuttaa oppilaiden motivaatioon. Hänen oletuksenaan oli, että opiskelijat muistaisivat sisällön paremmin, jos kirjoittaja antaa metadiskurssin näkyä tekstissään. Oletettiin myös, että lukijan asenne tekstiin ja kirjoittajaan olisi tällöin positiivi-

sempi. (Crismore 1989: 226.) Interpersonaalisen metadiskurssin odotettiin lähentävän kirjoittajaa ja lukijaa ja tekevän tekstistä mielenkiintoisen ja persoonallisen. Tämä parantaisi oppimistuloksia. Tutkimustulokset eivät kuitenkaan suoranaisesti vahvistaneet näitä oletuksia. Tulosten mukaan vuorovaikutuksellinen näkökulma saattaa auttaa heikompia opiskelijoita, sillä he motivoituvat paremmin informatiivisiin teksteihin, joissa kirjoittajan persoona näkyy selvästi. Sen sijaan joitakin opiskelijoita liiallinen kirjoittajan läsnäolo saattaa häiritä. (Crismore 1989: 228, 233.)

Vaikka tutkimukset eivät ole vahvasti osoittaneet metadiskurssin myönteisiä vaikutuksia muistamiseen ja oppimiseen, on kuitenkin perusteltua olettaa sillä olevan myönteistä vaikutusta yleensä tekstiin ja vastaanottajiin. Useimmat tutkijat ovat sitä mieltä, että interpersonaalinen metadiskurssi helpottaa tekstin ymmärtämistä, sillä diskurssin ymmärtämisen lisäksi lukijan on tärkeää ymmärtää myös kirjoittajan intentioita (Crismore 1989: 137; Bruce 1980: 380). Tekstin kautta lukijan on saatava käsitys myös siitä, miksi teksti on kirjoitettu ja mitkä ovat sen tavoitteet. Lukijan tulkintaan tekstistä vaikuttavat aina propositionaalisen sisällön lisäksi tekstin tuottaja, hänen asenteensa ja näkökulmansa asioihin. (Tierney et al. 1987: 207-208; Crismore 1989: 133.) Tekstejä ei voida analysoida ja tulkita syvällisesti, jos lukija ei ota huomioon kontekstia ja sen aikaansaamia oletuksia (Halliday & Hasan 1985: 46). Luonnollisesti tällä kaikella on suuri vaikutus tekstin ymmärtämiseen.

Crismore (1989) korostaa interpersonaalisen metadiskurssin myönteistä vaikutusta tekstin ymmärtämisen lisäksi erityisesti kriittisen lukemisen kannalta. Hänen mukaansa lukijan on heti alusta asti helppo lähestyä interpersonaalista tekstiä eikä lukija tunne itseään suljetuksi tekstin ulkopuolelle. Tämä herättää lukijan tarkkaavaisuuden ja parantaa motivaatiota jatkaa tekstin lukemista ja sen synnyttämien ajatusten pohtimista. Interpersonaalisen metadiskurssin näkyminen tekstissä auttaa lukijaa arvioimaan tekstiä uudelleen eikä hänen tarvitse hyväksyä kaikkia mielipiteitä sellaisinaan. Crismoren mukaan vastaanottajasta kasvaa kriittinen lukija, kun hän huomaa, että kirjoittajan väitteitä voi kyseenalaistaa. Kriittisyyteen oppiminen on helpompaa, sillä interpersonaalisessa tekstissä väitteitä ei esitetä ikään kuin

objektiivisina totuuksina vaan mielipiteet osoitetaan selvästi kirjoittajan omiksi näkemyksiksi. (Crismore 1989: 131-132, 137-138.) Crismore on huolissaan siitä, mitä tapahtuu kriittiselle lukemiselle, jos korostajat ja pehmentimet puuttuvat teksteistä kokonaan. Kriittisellä lukemisella hän tarkoittaa lähinnä sitä, että opitaan arvioimaan tekstin totuusehtoja. Hänen mukaansa subjektiivisuus ja tulkinnanvaraisuus saavat näkyä teksteissä. (Crismore 1989: 191-192.)

Kun Crismoren (1989) tutkimuksessa verrattiin erilaisia tekstejä, huomattiin, että interpersonaalisisissa teksteissä on lämmin ja keskusteleva sävy, mutta silti ne eivät ole kauttaaltaan epämuodollisia. Sen sijaan usein koulun oppikirjoissa asiat esitetään ilman metadiskursiivisia aineksia: käytetään yksikön kolmatta persoonaa yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan sijasta, kirjoittaja ei viittaa itseensä eikä käytä varmuuden korostajia, pehmentimiä tai sanoja, jotka ilmaisevat mielipiteitä. Tämä tekee sisällöistä objektiivisia ja persoonattomia totuuksia, joita lukijan on vaikea ymmärtää. Sen vuoksi myös orientoituminen ja motivoituminen tekstiin vaikeutuu. (Crismore 1989: 152.)

Kirjoittajan valitsema rooli määrää sen näkökulman, jota hän lopulta käyttää tekstissään. Nämä yhdessä saavat aikaan tekstin lopullisen sävyn, josta voi muodostua joko lämmin, ystävällinen ja positiivinen tai viileä ja raporttimainen riippuen siitä, miten paljon kirjoittaja antaa vuorovaikutuksellisten piirteiden näkyä tekstissään. Tämä puolestaan vaikuttaa lukijan reaktioihin tekstistä. (Crismore 1989: 99.) Tosin on muistettava, että roolin ja näkökulman valinta ei välttämättä ole tiedostettua, vaan siihen liittyy tiedostamattomiakin piirteitä. Lisäksi näkökulma ei ole staattinen, vaan se voi muuttua ja saada erilaisia painotuksia tekstin edetessä (Crismore 1989: 133). Tällöin myös kirjoittajan ja lukijan suhde voi muuttua tekstin aikana (mts. 126).

Käsittelimieni luonnehdintojen perusteella interpersonaalisisesta metadiskurssista voi saada kuvan, että se on irrallinen osa tekstiä, jonka voi halutessaan lisätä tekstiin tai poistaa tekstistä. Luukka kuitenkin korostaa metadiskurssin määritelmässään sitä, että interpersonaalinen metadiskurssi on kiinteä osa tekstiä, eikä sitä voi irrottaa tekstistä merkityksen muuttumatta. Tämä näkemys eroaa aikaisemmista metadiskurssin määritelmistä. Esimerkkinä Luukka mainitsee ilmauksen *Tuloksista voidaan ehkä päätellä että...*, jonka

merkitys on erilainen kuin ilman metadiskurssia olevan ilmauksen *Tuloksista voidaan päätellä että...* Metadiskursiivisten ainesten kiinteys voi kuitenkin vaihdella merkityksen mukaan. (Luukka 1992: 42.) Joissakin tapauksissa interpersonaalinen metadiskurssi vaikuttaa tekstin tulkintaan ja ymmärrettävyyteen yhtä paljon kuin tekstin propositionaalinen osa. Metadiskurssin aikaansaamia tulkintavihjeitä ei aina voi edes erottaa tekstin varsinaisesta sisällöstä. (Luukka 1992: 85.)

Tekstin sävystä puhuttaessa tutkijat liittävät usein myönteiset adjektiivit kuten lämmin, ystävällinen, positiivinen, huomaavainen, mielenkiintoinen ja persoonallinen kuvaamaan nimenomaan vuorovaikutuksellisia eli metadiskursiivisia aineksia sisältäviä tekstejä (ks. esim. Crismore 1989: 152, 226, 228; Singer 1986: 113). He puhuvat kirjoittajan tyyllillisestä piirteestä, joka auttaa lukijaa ymmärtämään diskurssin merkityksen (Crismore 1989: 133). Tämän perusteella voisi olettaa, että tekstin vuorovaikutuksellisuuden asteen valinta on kirjoittajalle tietoista toimintaa - helposti päätettävissä ja valittavissa oleva tekstin ominaisuus - ja että sitä kannattaa käyttää niin usein kuin mahdollista. On kuitenkin muistettava, että liiallinen metadiskurssin käyttö voi haitata lukijoita (ks. esim. Crismore 1989: 228).

Metadiskurssi on siis eräänlaista kirjoitetun tekstin retoriikkaa (Crismore 1989: 4). Retoriikka eli puhetaito-oppi syntyi antiikin Kreikassa, jossa puhetaidon opettajat eli reettorit pyrkivät puhetaidon keinoin vaikuttamaan kuulijoihinsa (Leiwo et al. 1992: 8). Taitavan puhujan eräs tärkeä ominaisuus on eetos eli puhujan luoma luotettavuusvaikutelma (Sallinen 1994: 147). Samalla tavalla voidaan puhua myös kirjoittajan eetoksesta, jota voidaan ilmentää juuri metadiskurssin avulla. (Crismore 1989: 4, 159.) Puhujan tai kirjoittajan luotettavuuteen vaikuttavat esim. tiedollinen pätevyys, rehellisyys ja hyväntahtoisuus, joita kirjoittaja voi ilmentää olemalla asiantunteva, vilpitön, ystävällinen ja avoin (Rieke & Sillars 1984: 137-138; ks. myös Sallinen-Kuparinen 1986).

Metadiskurssin ja retoriikan välinen yhteys ilmenee siis eetoksen kautta. Kirjoittajilla voi olla erilainen eetos riippuen siitä, miten he käyttävät metadiskurssia tekstissään. Esimerkiksi paljon varmuuden vahvistajia (*selvästi, luonnollisesti, varmasti*), mutta vähän pehmentimiä (*ehkä, luultavasti, mahdollises-*

ti) käyttävä kirjoittaja antaa itsestään hyvin itsevarman vaikutelman (Crismore 1989: 4). Kirjoittaja voi tekstillään luoda vaikutelmia erilaisista retorisisista tyyleistä, joita voi olla esim. objektiivinen, anonyymi, autoritäärinen ja faktoja raportoiva tyyli tai metadiskursiivisia aineksia käyttävä luonnollisempi tyyli (Crismore 1984: 279).

Parhaimmillaan kirjoitettu teksti voi olla keskustelua lukijoiden kanssa. Tekstin tuottajan on kirjoittaessaan asetettava vastaanottajan rooliin. (Widdowson 1984: 49; Luukka 1992: 84-85.) Metadiskurssin avulla kirjoittaja ja lukija voivat keskustella tekstin merkityksestä, joten kokonaisuudesta tulee ikään kuin puhetta minulta sinulle sen sijaan, että käytettäisiin yksikön kolmatta persoonaa ja passiivia (Singer 1986: 115). Myönteisen kuvan tekstin vuorovaikutuksellisuudesta antaa myös näkemys, jossa kirjoittajalla katsotaan olevan eräänlainen sopimus lukijoiden kanssa. Tällöin vuorovaikutussuhde voidaan luoda mm. osoittamalla yhteinen tausta lukijoiden kanssa ja asettamalla uusi tieto tuttuun kontekstiin. (Nystrand 1987: 205.) Nämä piirteet omalta osaltaan luovat tekstin vuorovaikutuksellista sävyä.

2.3. Tekstin tuottajan ja vastaanottajan välinen suhde

Tekstin tuottajan ja vastaanottajan välinen suhde muodostuu sen perusteella, minkälaisen roolin kirjoittaja on valinnut ja miten hän ilmentää tätä roolia tekstissään - tietoisesti tai tiedostamatta (Luukka 1992: 86). Dillon kuvaa tekstin tuottajan ja vastaanottajan välisiä suhteita viiden dimension avulla (Dillon 1986: 21-33). Dimensiot ovat

1) IMPERSONAALINEN	-	PERSONAALINEN
2) ETÄISYYS	-	YHTEENKUULUVUUS
3) YLEMMYYS	-	TASAVERTAISUUS
4) SUORA	-	EPÄSUORA, PEITELTY
VASTAKKAINASETTELU		VASTAKKAINASETTELU
5) MUODOLLISUUS	-	EPÄMUODOLLISUUS

Dillon käyttää ensimmäisestä dimensiosta nimityksiä *impersonal - personal* (Dillon 1986: 21). Luukka on suomentanut nämä persoonattomaksi ja persoonalliseksi tyyliksi, joilla on kuitenkin myös muunlainen merkitysvivahde, kuin mitä niillä tässä yhteydessä tarkoitetaan (Luukka 1992: 135). Sen vuoksi itse käytän mieluummin termejä personaalinen ja impersonaalinen, koska kyse on kirjoittajan ja vastaanottajan persoonan esiintuonnista tekstissä, ei persoonallisesta tai persoonattomasta tyylistä merkityksessä 'yksilöllinen, omakohtainen' (NS 2: 273).

Dimensio impersonaalinen - personaalinen kuvaa sitä, kuinka paljon kirjoittaja tuo itseään tai vastaanottajia esiin tekstissä. Impersonaalisen tyylin kirjoittaja häivyttää itsensä tekstistä välttämällä *minä* ja *sinä* -pronomineja sekä käyttämällä passiivimuotoja tai passiivisia rakenteita kuten *On ilmeistä että....* Personaalisen tyylin edustaja sen sijaan käyttää *minä* ja *sinä* -pronomineja reilusti viittaamassa itseensä ja lukijaan. Lisäksi hän puhuu omasta näkökulmastaan, puhuttelee tekstin vastaanottajia ja vastaa lukijoiden oletettuihin kysymyksiin. (Dillon 1986: 21; Luukka 1992: 135; Crismore 1989: 126.)

Etäisyys - yhteenkuuluvuus -dimensio tarkoittaa kirjoittajan yhteishengen korostuksen astetta. Yhteenkuuluvuutta korostava kirjoittaja käyttää *me*-pronominia sekä jonkin tietyn ryhmän yhteistä kieltä ja sanastoa. On kuitenkin tärkeää ottaa huomioon, mihin *me*-pronominilla viitataan. Jos sitä käytetään viittaamassa yleisesti ottaen meihin ihmisiin, se ei silloin osoita minkään erityisen ryhmän yhteenkuuluvuutta eikä näin kohota tekstin solidaarisuuden astetta. (Dillon 1986: 23.)

Yhteenkuuluvuuden tunnetta parantaa myös lukijan tietojen, arvojen ja asenteiden huomioon ottaminen ja niihin viittaaminen sekä yhteisistä kiinnostuksen kohteista ja pitämyksistä puhuminen. Tehokas tapa luoda solidaarisuuden tunnetta on huumorin ja ironian käyttö, joka yleensä kohdistetaan ryhmän ulkopuolisiin jäseniin. (Dillon 1986: 24-27.)

Ylemmyyttä tai tasavertaisuutta kirjoittaja voi tuoda esiin väitteidensä voimakkuuden asteella. Vaikka kirjoittaja mitä ilmeisimmin on asiansa

tiedollinen auktoriteetti, hän voi kuitenkin korostaa tai lieventää tätä auktoriteettiuttaan varmuuden tai epävarmuuden osoittimilla. Ylemmyyttä osoittava kirjoittaja käyttää vahvojen ja vastaansanomattomien väitteidensä tukena varmuutta vahvistavia adverbejä kuten *selvästi* ja *varmasti* sekä kvanttoreita kuten *kaikki* ja *jokainen*. Näiden avulla kirjoittaja voi myös osoittaa jonkin asian itsestäänselvyudeksi. (Dillon 1986: 27.) Dillonin mukaan tällaiset ilmaukset osoittavat paremmuutta lukijaan nähden; kirjoittaja tietää asiansa eikä epäröi sanoa sitä. Lisäksi asemaansa korostava kirjoittaja ei jätä mitään lukijoiden oman päättelyn varaan, vaan hän ”kielellistää kaikki implikaationsakin”. (Dillon 1986: 28; Luukka 1992: 136.)

Kirjoittaja osoittaa tasavertaisempaa asennetta lukijoita kohtaan lieventämällä väitteidensä voimakkuutta. Sen hän voi tehdä esim. käyttämällä varmuuden vähentäjiä eli pehmentimiä kuten varauksia (*ehkä, saattaa, mahdollisesti, luultavasti*) tai rajoittimia (*joskus, yleensä, tavallisesti*). (Dillon 1986: 28.) Tekstin tuottaja suhtautuu vastaanottajiin tällöin kunnioittavasti ja huomaavaisesti, sillä hän asettaa rajoituksia varmuudelleen ja antaa lukijalle oikeuden kritisoida ja esittää vastaväitteitä. Tilaa jää myös lukijan omille tulkinnoille ja päättelylle. Myös viittaaminen kirjoittajan ja lukijan läsnäoloon tekstissä antaa tasavertaisuuden vaikutelman. (Dillon 1986: 28-29.)

Suora vastakkainasettelu tarkoittaa sitä, että lukija nostetaan suoraan valokeilaan ohjeiden ja käskyjen kohteeksi. Lukijoille kerrotaan, mitä heidän pitää tai ei pidä tehdä. Tämä on ominaista ohjailevalle tekstityypille. Peitellyssä tyyliässä sen sijaan vältetään lukijan asettamista ilmeiseksi käskyjen ja kehotusten kohteeksi. Tarvittaessa lukijoihin viitataan epäsuorasti esim. kolmannessa persoonassa. Erityisesti silloin, kun kyse on negatiivisesta käytöksestä, lukija tarvitsee tukea, eikä hän tällöin välttämättä hyväksy kirjoittajan syyllistävästä asennesta. (Dillon 1986: 30-31.)

Dillonin viimeinen dimensio koskee tekstin muodollisuuden tai epämuodollisuuden astetta. Muodolliseen tyyliin kuuluvat muodolliset sanavalinnat ja mutkikkaat lauseet eli voitaisiin puhua virallisesta tyylistä, jossa vastuu sitoo puhujaa enemmän kuin epämuodollisessa tyyliässä. Epämuodollinen teksti on myös vapaampaa ja spontaanimpaa. Kirjoittaja voi käyttää

puhekielenomaisia ilmauksia ja vapaasti virtaavia, selittäviä sivulauseita. Epämuodollinen tyyli sallii kirjoittajalle enemmän vapauksia, sillä tällaisen kirjoittajan ei koeta olevan suuressa vastuussa esittämistään väitteistä, ja kuitenkin kirjoittajan tarkoitusperät koetaan ilmeisen vilpittömiksi. (Dillon 1986: 31-32.)

Smith (1986) kuvaa kirjoittajan ja lukijan välisen suhteen muodollisuutta jatkumon avulla, jonka toisessa ääripäässä on epämuodollinen ja toisessa ääripäässä muodollinen:

EPÄMUODOLLINEN <-----> MUODOLLINEN

Lukijan läsnäolo	Kirjoittajan läsnäolo	Lukijan ja kirjoittajan etäisyys
y. ja m. 2. persoona	y. ja m. 1. persoona	y. 3. persoona
lukemistilanne	kirjoittamistilanne	passiivi

Smithin mukaan epämuodolliselle tyylille on ominaista lukijan läsnäolo tekstissä, jonka kielellisiä tunnusmerkkejä ovat toisen persoonan pronominit, passiivin tehtävässä olevat yleistävät toisen persoonan pronominit sekä viittaukset lukemistilanteeseen. Kirjoittajan läsnäolo sen sijaan jää epämuodollisuus - muodollisuus -jatkumon keskelle, ja sen tunnusomaisia piirteitä ovat yksikön ensimmäisen persoonan pronominit, monikon ensimmäisen persoonan pronominit, viittaukset kirjoittamistilanteeseen sekä arvioivat määritteet. Jatkumon toisessa ääripäässä oleva muodollinen suhde syntyy silloin, kun kirjoittaja ja lukija jäävät etäisiksi toisistaan. Sen kielellisiä piirteitä ovat mm. runsaat passiiviset rakenteet sekä viittaukset lukijaan ja kirjoittajaan kolmannen persoonan pronominiin avulla. (Smith 1986: 111.)

Toisin sanoen teksti on sitä epämuodollisempaa, mitä enemmän viitataan lukijaan, sillä suorat pronomini viittaukset (*sinä*) lukijaan edellyttävät kirjoittajan läsnäoloa, mutta viittaukset kirjoittajaan (*minä*) eivät välttämättä vaadi suoraa viittauksia lukijaan. Sen vuoksi suorat viittaukset lukijaan tekee

tekstistä interpersonaalisemman ja epämuodollisemman kuin viittaukset pelkästään kirjoittajaan. (Smith 1986: 112.)

Dillonin dimensioiden ääripäissä olevat luokat korreloivat usein keskenään siten, että teksti voi olla impersonaalinen, etäinen, ylemmyyttä osoittava ja muodollinen, kun taas toinen teksti voi olla personaalinen, yhteenkuuluvuutta ja tasavertaisuutta korostava sekä epämuodollinen. Erilaiset yhdistelmät ovat kuitenkin mahdollisia; dimensioiden ääripäät eivät aina korreloidu samalla tavalla. Teksti voi olla esim. impersonaalista, mutta kuitenkin tasavertaisuutta korostavaa, tai personaalista, mutta ylemmyyttä osoittavaa. (Dillon 1986: 32-33.) Ylemmyyden osoittaminen tekstissä, joka on kuitenkin personaalista ja epämuodollista, voi muistuttaa isällistä saarnaa, jossa arvovaltaisuus ja ylemmyys yhdistyvät tuttavallisuuteen (Dillon 1986: 28).

Epämuodollisuus liittyy usein solidaariseen ja personaaliseen tekstiin, mutta muodollinenkin teksti voi osoittaa yhteenkuuluvuutta. Lisäksi Dillon mainitsee esimerkin yhdistelmästä, joka on yleistä lasten kanssa kommunikoidessa. Siinä kommunikointi voi olla impersonaalista ja ylemmyyttä osoittavaa, mutta sen ei tarvitse sisältää suoraa vastakkainasettelua, ts. lasta ei aseteta suoraan valokeilaan käskyjen tai kieltojen kohteeksi. (Dillon 1986: 31.)

Tekstin tuottajan ja vastaanottajan välisen suhteen yhteydessä voidaan puhua myös kirjoittajan sitoutumisen asteesta sekä lukijan sitouttamisesta tekstiin. Chafen (1982) mukaan sitoutuminen on ennen kaikkea puhutun kielen ominaisuus, kun taas kirjoitettua kieltä leimaa usein etäisyys. Etäiselle tekstile on ominaista passiivin käyttö, nominaalistus ja abstraktisuus. Sitoutumista osoittavat mm. viittaaminen kirjoittajaan (yksikön ensimmäinen persoona) ja lukijaan (yksikön toinen persoona) sekä retoristen kysymysten ja pehmentimien käyttö. (Chafe 1982: 45-48; Chafe 1985: 105, 117, 120.)

Myös Dillonin mukaan lukija voidaan sitouttaa tekstiin kysymysten, puhuttelujen ja imperatiivien avulla. Hän kuitenkin korostaa, että sitouttamista osoittavat ainoastaan aidot, suorat kysymykset, joihin odotetaan vastausta. Hänen mielestään retoriset kysymykset osoittavat ylemmyyttä, koska ne eivät odota vastausta lukijalta. Ne voivat osoittaa myös yhteenkuuluvuutta, jos oletetaan, että vastaanottaja osaisi vastata niihin. (Dillon 1986: 22-23.)

Tannenin (1985) mukaan sitoutuminen ja etäisyys eivät ole suoraan liitettävissä vain joko puhuttuun tai kirjoitettuun tekstiin. Hänen mielestään sitoutuminen vain on eri asteista puhutussa ja kirjoitetussa tekstissä. Jonkinasteinen sitoutuminen kuuluu aina vuorovaikutustilanteisiin, sillä kyse on interpersonallisesta sitoutumisesta. Sitoutumisen aste vaikuttaa myös vuorovaikutustilanteen kohteliaisuuden asteeseen. (Tannen 1985: 125, 132, 124-143.)

2.4. Kohteliaisuus vuorovaikutuksessa

Vuorovaikutustilanteissa ihmisillä on tarve kohteliaisuuteen. Tämä koskee myös kirjoitettua viestintätilannetta, jossa vuorovaikutuksellisia suhteita ilmennetään eri tavoin kuin puhetilanteessa. Vuorovaikutuksellisten piirteiden näkyminen tekstissä ei välttämättä ole itsetarkoitus, vaan niillä voi olla kohteliaisuuden tavoittelemisen funktio. Kohteliaisuuteen pyrkiminen on erilaista eri tekstityypeissä, ja siihen vaikuttavat myös tekstin tuottajan intentiot. Tekstin interpersonaalinen metadiskurssi liittyy siis läheisesti kohteliaisuuteen.

Ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa keskeisiä käsitteitä ovat puhujan ja kirjoittajan intentiot sekä niiden tulkitseminen. Aina ei kuitenkaan voida olla varmoja tekstin tuottajan perimmäisistä intentioista, sillä niitä ainoita oikeita intentioita - ns. absoluuttisia intentioita - ei välttämättä ole olemassakaan (Luukka 1992: 13; Sperber & Wilson 1986: 170, 174, 231). Jostakin on kuitenkin lähdettävä liikkeelle, jotta ihmisten välinen kanssakäyminen sujuisi. Grice (1975) kehitti sellaisia pelisääntöjä, joihin hän oletti ihmisten välisen keskustelun ja muunkin yhteistoiminnan perustuvan. Näitä neljää keskustelun periaatetta eli ns. Gricen maksiimia ohjaa tärkein perussääntö, joka on ns. yhteistyön periaate. Yhteistyön periaatteen mukaan kuulija olettaa puhujan toimivan järkipäisesti vuorovaikutustilanteessa, mikä on lähtökohtana kuulijan tekemille tulkinnoille. Kuulija olettaa puhujan myös noudattavan tätä puhujan mielessä olevaa järkipäistä tarkoitusta johdonmukaisesti koko

keskustelun ajan. (Grice 1975: 45.) Vastaanottajan tulkintaa ohjaavat siis Gricen maksiimit, jotka ovat

1) KVANTITEETTI ELI MÄÄRÄN MAKSIIMI

Ole riittävän informatiivinen.

Älä kerro liikaa äläkä liian vähän.

2) KVALITEETTI ELI LAADUN MAKSIIMI

Pysy totuudessa.

Älä esitä totena sellaista, mitä itse pidät vääränä.

Älä esitä sellaista, mihin ei ole riittäviä perusteita.

3) RELAATIO ELI RELEVANSSIN MAKSIIMI

Ole relevantti eli pysy asiassa.

Liitä sanottavasi puheenaiheeseen.

4) TAPA ELI TAVAN MAKSIIMI

Pyri selkeyteen välttämällä epäselvyyttä, moniselitteisyyttä ja monisanaisuutta. (Grice 1975: 45-46.)

Tämän tutkimuksen kannalta tärkein maksiimi on laadun maksiimi, koska lukijan tulkinnan lähtökohtana on pidettävä uskoa arvostelijan vilpittömyyteen. Arvostelijan oletetaan pysyvän totuudessa eikä hänen oleteta esittävän asioita tosina, jos hän ei itse pidä niitä tosina. Tosin arvostelijan ei oleteta esittävän sellaisiakaan asioita objektiivisina tai absoluuttisina totuuksina, jotka perustuvat hänen omiin mielipiteisiinsä, vaikka hän itse niihin uskoisikin.

Grice mainitsee muitakin mahdollisia maksiimeja, joita keskustelussa tulisi noudattaa kuten "Ole kohtelias" (Grice 1975: 47). Teorian keskeinen käsite on myös ns. keskustelu-implikaatio, joka tarkoittaa niitä päätelmiä, joita kuulija tekee puhujan intentioista maksiimien perusteella (Grice 1975: 45, 49-50, 56-58).

Kohteliaisuuteen liittyy kasvojen säilyttämisen tarve viestintätilanteessa. Goffman (1967) määrittelee kasvot positiiviseksi sosiaalisiksi arvoksi, jonka henkilö haluaa tai vaatii itselleen vuorovaikutustilanteessa (Goffman 1967: 5). Jokaisessa vuorovaikutustilanteessa piilee kasvojen menettämisen riski. Samalla tavoin kuin huolehditaan omien kasvojen säilyttämisestä, huolehditaan myös muiden kasvojen säilyttämisestä. Tätä kutsutaan diplomati-

aksi, taktisuudeksi ja sosiaalisiksi taidoiksi. Voidaan puhua ns. rituaalisesta balanssista: tasapainosta, joka vallitsee ihmisten välillä ja joka on uhattuna aina vuorovaikutustilanteessa. (Goffman 1967: 13-14.)

Teoriaa kasvojen säilyttämisestä ovat kehittäneet Brown ja Levinson (1978), jotka ovat luoneet mallin kaksista kasvoista: positiivisista ja negatiivisista kasvoista. Positiiviset kasvot liittyvät hyväksytyksi tulemisen tarpeeseen, negatiiviset kasvot liittyvät haluun säilyttää toimintavapautemme. Positiivinen kohteliaisuus korostaa ihmisen positiivisia kasvoja, persoonallisuutta, sosiaalisia suhteita ja osallistujien välistä yhteistyötä. Positiivisen kohteliaisuuden keinoja ovat arvostuksen ja yhteenkuuluvuuden osoittaminen ja mielihyvän tuottaminen vuorovaikutuskumppaneille. Negatiivinen kohteliaisuus ei ole niin näkyvää, sillä jokaiselle pyritään antamaan oma vapautensa. Negatiivinen kohteliaisuus tarkoittaa sosiaalisen etäisyyden pitämistä ja kunnioituksen osoittamista, ja sen keinoja ovat mm. hedging-ilmio ja itsensä korostamisen välttäminen. (Brown & Levinson 1978: 66-67, 75.)

Kasvojen säilyttämisen tarve riippuu sosiaalisesta välimatkasta, valtasuhteista ja asian laadusta tai tärkeydestä. Kasvojen säilyminen voidaan varmistaa erilaisin kohteliaisuusstrategioin, joita vuorovaikutustilanteeseen osallistujilla on käytössään. Näitä ovat suoraan sanominen, lähikohteliaisuus ja etäkohteliaisuus (Suihkonen 1993: 84-89). Käytän mieluummin termejä lähikohteliaisuus ja etäkohteliaisuus, koska ne kuvaavat ilmiötä paremmin kuin termit positiivinen ja negatiivinen kohteliaisuus. Suoraan sanomisessa kasvojen suojeleminen ei ole niin tärkeää kuin viestin perillemeno. Lähikohteliaisuudessa ilmaistaan hyväksyntää, korostetaan yhteenkuuluvuuden tunnetta ja lievennetään suorasukaisuutta. Kielellisiä keinoja ovat esim. kuulijan kiinnostusten huomioiminen sekä viittaaminen sekä kuulijaan että puhujaan. (Brown & Levinson 1978: 96, 99, 106-134.) Etäkohteliaisuudessa kunnioitetaan toisen toimintavapautta ja annetaan tilaa toisen persoonallisuudelle. Tämä saadaan aikaan esim. impersonalisoimalla sekä kuulija että puhuja: käytetään passiivia, geneerisiä muotoja ja monikollisia pronomineja. (Brown & Levinson 1978: 134-216.)

Kohteliaisuuden osoittamisen keinot ovat siis pitkälti samoja kuin interpersonaalisen metadiskurssin ilmaisukeinot. Vuorovaikutuksellisuutta osoittavien ilmausten eräänä keskeisenä funktiona voidaan siis pitää pyrkimystä kohteliaisuuteen. Tämä on otettava huomioon tutkittaessa kirjallisuusarvosteluja, joissa kohteliaisuuden tarpeen voidaan olettaa olevan suhteellisen suuri; onhan kyseessä kritiikin esittäminen. Lisäksi arvostelujen kohdalla on otettava huomioon, että kyseessä ei ole puhujan ja kuulijan keskinäisviestintä vaan kirjallinen viestintä, jossa vastaanottajien ryhmä on laajempi. Arvostelun vastaanottajiksi voidaan kuvitella kolme ryhmää: teosten lukijat, kirjailijat ja muut arvostelijat. Tarve arvostelijan omien kasvojen suojelemiseen voidaan siis määritellä suhteessa näihin vastaanottajaryhmiin. Myös vastaanottajan kasvojen suojeleminen voi kohdistua mihin tahansa lukijaryhmään.

3. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TAVOITTEET

Kai Laitinen (1989) puhuu akateemisuuden kadosta lajitellessaan kirjallisuuskritiikissä tapahtuneita muutoksia 1900-luvulla. Hänen mukaansa lauseet ja kappaleet ovat lyhentyneet, varaukset ja epävarmuusmomentit vähentyneet sekä ennen suosittu *me*-muoto on osittain kadonnut. Laitinen ei pohdi, mitkä seikat tähän ovat vaikuttaneet, hän vain toteaa mm. mainos- ja televisiokielen osasylliseksi muutokseen. (Laitinen 1989: 55.) Muita Laitisen mainitsemia muutoksia ovat opettavaisten ja moralisoivien kannanottojen katoaminen ja sanaston muuttuminen. Esimerkiksi 1930-luvun fraasiutuneita ilmauksia olivat *kipeä*, *riipaiseva* ja *vavahduttavan aito*. (Laitinen 1989: 56.)

Eräs lähtökohtani tässä tutkimuksessa on oletus kirjallisuusarvostelujen muuttumisesta vuosikymmenten varrella. Jos arvostelut eivät ole muuttuneet niinkään sisällöltään, ovat niiden ilmaisukeinot saattaneet muuttua sitäkin enemmän. Tavoitteeni on selvittää, kuinka olennaisesti arvostelut ovat muuttuneet ilmentäessään interpersonaalista metadiskurssia. Näiden vuorovaikutuksellisen piirteiden kvantitatiivisen analyysin avulla selvitän, ovatko

arvostelijoiden suhtautuminen ja asenteet asioita ja vastaanottajia kohtaan muuttuneet, ja mitä tämän perusteella voi päätellä arvostelijan roolin muuttumisesta.

Toinen tärkeä lähtökohta on oletukseni arvostelijan aseman muuttumisesta. Oletan, että 1900-luvun alkupuolella arvostelijalla on ollut huomattavampi auktoriteettiasema kuin 1990-luvulla. Oletukseni perustuu lukuisiin tiedotusvälineissä käytyihin keskusteluihin, joista välittyy voimakkaan kielteinen asenne nykykriitikoiden ammattikuntaa kohtaan. Aika ajoin lehtiartikkeleissa asetetaan kyseenalaisiksi arvostelijan ammattitaito tai tarkoitusperät ja jopa kritiikin merkitys. Hyökkäykset ja negatiiviset asenteet kritiikkiä kohtaan tulevat usein kirjailijoilta tai jopa kriitikoilta itseltään. Tavallisten lukijoiden asenteista en tämän tutkimuksen puitteissa voi tehdä perusteltuja päätelmiä. Tavoitteeni on selvittää, tuovatko arvostelijat esiin asemaansa kielen tasolla, ts. voiko tutkimieni kielenpiirteiden perusteella ylipäätään tehdä päätelmiä arvostelijan asemasta ja erilaisista rooleista.

Väitteeni nykykritiikkiä kohtaan ilmenevästä luottamuksen puutteesta perustuu mm. seuraaviin 1990-luvulla kriitikoista ja kritiikistä esitettyihin kommentteihin:

Kritiikki on syrjäytynyt seurapiirikirjoittelun ja tulevien töiden kirjoittelun tieltä. Siitä syystä kritiikillä ei ole sitä asemaa, joka sillä pitäisi olla; yhtä tärkeää kuin teokset on kritiikki. (Turkka, HS:n Kuukausiliite 1/98 s. 11.)

Jotkut arvostelijat kirjoittavat sentään myös lukemisen arvoisia tekstejä (Papinniemi, Kritiikin uutiset 1/96 s. 7).

Taidekritiikki on kokenut arvonalennuksen (Wilhelmsson, Parnasso 3/95b s. 306).

Kuluneena talvena käytiin Turun Sanomien kulttuuriosastossa pitkähkö keskustelu kotimaisen kirjallisuuden ja kritiikin tilasta. Tuuppasin sen liikkeelle saadakseni selville onko perää pitkään hautomissani epäilyksissä, että alalla on paljon huijausta, tyhjän puhumista vakavalla naamalla. Sen olemusta voisi kuvata vaikka näin: Mustan sanomisella valkoiseksi saadaan sanottua musta valkoiseksi, mutta musta on edelleen musta. Huonosti tehty työ on huonosti tehty, vaikka sille keksittäisiin millainen nimi tahansa. (Raitis, Parnasso 2/94 s. 231.)

---erityisesti kirjailijoiden tyytymättömyys kritiikin tilaan on kasvanut. --- kirjallisuuskriitikon rooli ja itseymmärrys ovat kuluneen vuosikymmenen aikana nähökseni muuttuneet kirjallisuuspainotteisista journalistisemmiksi. Vanhan ajan kriitikko näki itsensä osana kirjallisuuden kenttää ja pyrki ilmentämään siinä vallitsevia arvoja. --- Uuden ajan kriitikko on sen sijaan hyvin tietoinen fooruminsa asettamista vaatimuksista. Hän pyrkii tuottamaan houkuttelevaa, lukuarvoiltaan korkeatasoista tekstiä ja näkee itsensä kohte-

seensa kirpeän kriittisesti suhtautuvana journalistina. (Pettersson, Parnasso 6/91 s. 321, 324.)

Onko maailma muuttunut niin paljon, ettei kritiikillä ole enää mitään tekoa. --- Apulaisprofessori Torsten Pettersson on katsonut lehtikritiikin käyneen yhä mielivaltaisemmaksi. --- Myös nuorempi sukupolvi [kirjailijat] on puhunut kritiikin umpikujasta. (Petäjä, Nuori Voima 5/91 s. 13.)

Pettersson puhui kasinotalouden antamista malleista: kritikoista on tullut häikäilemättömiä oman aseman kohottajia (Papinniemi, Kritiikin uutiset 4/91 s. 4).

Näistä muutosten lähtökohdista käsin tutkin kielen interpersonaalisia piirteitä Parnasson kirjallisuusarvosteluissa vuosina 1955 ja 1995. Sen lisäksi, että vertaan kahden vuosikymmenen vuorovaikutuksellisia piirteitä, tutkin myös, mitä funktioita nämä kielenpiirteet kulloinkin saavat ja millaisia vaikutelmia ne välittävät lukijoille arvostelusta ja arvostelijoista. Arvostelijan todellisia intentioita en tämän tutkimuksen puitteissa voi selvittää, mutta voin tehdä päätelmiä kielen kautta syntyneistä vaikutelmista. Koska kyseessä on vaikutelmien analysoiminen, saattavat niihin liittyvät termit olla paikoin tieteellisesti epätasällisiä, ja ne vaatisivat tarkentamista. Mutta koska tutkimukseni on poikkitieteellinen ja ensimmäinen tyyppiään, on se tältä osin vasta johdatusta aiheen syvempään tutkimukseen ja tutkimuksen kehittämiseen. Jatkotutkimuksessa tulisi ottaa huomioon tämä termien tarkentaminen.

Teen tutkimistani arvosteluista myös sisällönanalyysin, koska interpersonaalisen metadiskurssin ilmaisukeinoja ei voi tarkastella kontekstista irrallaan. Sisällönanalyysin avulla selvitän, mistä kriitikot arvosteluissaan kirjoittavat. Tämän jälkeen voin tutkia, millaisiin virkkeisiin metadiskursiiviset ainekset sisältyvät ja mikä niiden funktioksi muodostuu. Esimerkiksi tutkiesani sisällöllisiä asenteita pohdin, mihin arvostelijan varmuus tai epävarmuus kohdistuu, miksi arvostelijalla on tarve varmuusasteiden osoittamiseen, mihin hän kenties pyrkii ja mitä vaikutelmia siitä syntyy. Vuorovaikutuksellisia asenteita tutkiessani pohdin kirjoittajan ja vastaanottajan läsnäolon merkitystä kirjallisuusarvosteluissa: mitä vaikutelmia minän tai yhteyden esiintuonti aiheuttaa ja mitä päätelmiä niiden perusteella voi tehdä arvostelijan roolista. Sisällönanalyysin perusteella tutkin myös arvostelujen sisällöllistä muuttumista

vuosien aikana ja pohdin, onko sillä vaikutusta metadiskursiivisten ainesten käyttöön arvosteluissa.

II ANALYYSIOSA

4. KIRJALLISUUSARVOSTELUJEN SISÄLLÖNANALYYSI

Kirjallisuusarvosteluja voidaan tutkia systemaattisesti kirjallisuuskritiikin sisällönanalyysin avulla. Sisällönanalyysi tai sisällön erittely on tutkimusmetodi, jota voidaan käyttää kaikenlaisten dokumenttien tutkimiseen. Se määritellään "joukoksi menettelytapoja, joita käyttäen dokumenttien sisällöstä voidaan tehdä havaintoja ja kerätä tietoja tieteellisiä pelisääntöjä noudattaen". (Pietilä 1976: 4.) Sisällönanalyysin avulla voidaan joko kuvata ja selittää arvostelujen sisältöjä tai tutkia jotakin muuta ilmiötä kirjallisuuskritiikin sisältöjen avulla (Huotari et al. 1980: 9). Lähtökohtana ovat kaksi kysymystä: Mistä kaunokirjallisen teoksen piirteistä kriitikot kirjoittavat? Millä tavalla kriitikot teoksia esittelevät eli välittävätkö he kirjallisuudesta yksityiskohtaisia tietoja, taustaineistoa vai kannanottoja teoksen arvosta? (Huotari et al. 1980: 22.)

Arvostelujen tutkimiseen on kehitetty luokitus, joka esitellään teoksessa *Kirjallisuuskritiikki Suomessa* (Huotari et al. 1980). Kirjallisuusarvostelun sisällönanalyysissä havaintoyksikkönä on yksi arvostelu. Kustakin arvostelusta käytetään luokitusyksikkönä yhtä virkettä. Tarvittaessa mittayksikkönä voidaan käyttää kunkin virkkeen sisältämää sanamäärää. (Huotari et al. 1980: 27.) Huotari jakaa arvostelujen sisällön kolmeen sisältöluokkaan: syntaktiseen eli teos muotoina (A), semanttiseen eli teos sisältöinä (B) ja pragmaattiseen eli teos, kirjailija ja yhteiskunta (C). Tässä tutkimuksessa kutsun näitä pääluokiksi. Lisäksi näiden luokkien sisällä on kolme tapaa käsitellä kyseisiä teoksen piirteitä: kuvaus (x), tulkinta (y) ja arvottaminen (z). Joissakin luokissa on lisäksi alaluokkia, joissa vertailukohteena käytetään saman kirjailijan teoksia tai muiden kirjailijoiden teoksia. (Huotari et al. 1980: 29-50.)

Tutkimusaineiston sisällönanalyysin yhteydessä määrittelen jokaisen sisältöluokan merkityksen tarkemmin. Seuraava tiivistelmä auttaa hahmottamaan kirjallisuusarvostelujen sisältöluokat (Huotari et al. 1980: 57-59).

KIRJALLISUUSKRITIIKIN SISÄLLÖNANALYYSIN SISÄLTÖLUOKAT

Syntaktiset sisältöluokat eli teos muotoina (A)

Kuvaus	Ax =	Syntaktinen (eli teoksen muotojen) kuvaus
Tulkinta	Ay1 =	Syntaktinen kirjailijakohtainen tulkinta
	Ay2 =	Syntaktinen tulkinta kirjallisuuden tradition avulla

Arvottaminen

	Az0 =	Syntaktinen teoskohtainen arvottaminen
	Az1 =	Syntaktinen kirjailijakohtainen arvottaminen
	Az2 =	Syntaktinen arvottaminen kirjallisuuden tradition avulla

Semanttiset sisältöluokat eli teos sisältöinä (B)

Kuvaus	Bx =	Semanttinen (eli teoksen sisältöjen) kuvaus
Tulkinta	By0 =	Semanttinen teoskohtainen tulkinta
	By1 =	Semanttinen kirjailijakohtainen tulkinta
	By2 =	Semanttinen tulkinta kirjallisuuden tradition avulla

Arvottaminen

	Bz0 =	Semanttinen teoskohtainen arvottaminen
	Bz1 =	Semanttinen kirjailijakohtainen arvottaminen
	Bz2 =	Semanttinen arvottaminen kirjallisuuden tradition avulla

Pragmaattiset sisältöluokat eli teos, kirjailija ja yhteiskunta (C)

Kuvaus	Cx =	Pragmaattinen kuvaus
Tulkinta	Cy1 =	Pragmaattinen kirjailijakohtainen tulkinta
	Cy2 =	Pragmaattinen yhteiskunnallinen tulkinta

Arvottaminen

- Cz1= Pragmaattinen kirjailijakohtainen arvottaminen
 Cz2= Pragmaattinen yhteiskunnallinen arvottaminen

Tämän tutkimuksen kannalta ei ole oleellista laskea virkkeiden sanamääriä, koska jo virkkeiden määrän perusteella voi saada riittävän kvantitatiivisen tuloksen arvostelujen sisällöistä. Tärkeää on se, kuinka usein jonkin sisältöluokan virke aineistossa toistuu, ei se kuinka pitkä tämä virke on. Tässä tutkimuksessa on oleellista selvittää, minkä sisältöluokan virkkeisiin metadiskursiiviset ainekset sisältyvät: kuvaaviin, tulkitseviin vai arvottaviin. Otsikoita en ole luokitellut sisältöluokkiin lainkaan, koska useimmiten otsikko tai otsikon ajatus jollain tavalla sisältyy myös tekstiin, ja näin ollen se tulee otetuksi huomioon sisällönanalyysissä. Väliotsikkoja Parnassossa ei käytetä.

Tarkoitukseni on kuvata sisällönanalyysin tutkimustulokset esimerkkien avulla siten, että arvostelujen sisällöistä muodostuu riittävän kattava kuvaus. Analysoidessani interpersonaalisen metadiskurssin aineksia viittaan näihin sisältöluokkiin, joten myös lukijan on tarpeen ymmärtää sisältöluokkien merkitys. Sisällönanalyysin kvantitatiiviset tutkimustulokset esitetään taulukossa 5 (ks. s. 50).

Tutkimusaineiston arvosteluissa (20 kpl) oli yhteensä 845 virkettä, joista 475 virkettä oli vuoden 1955 arvosteluissa ja 370 virkettä vuoden 1995 arvosteluissa. Vuonna 1955 arvostelut olivat keskimääräisesti pitempiä kuin vuonna 1995.

Taulukko 2: Virkkeiden määrä Parnasson kirjallisuusarvosteluissa

<i>Virkkeiden määrä</i>	<i>Kaikki arvostelut</i>	<i>Yhden arvostelun keskimääräinen pituus</i>
Vuonna 1955	475 virkettä	47 virkettä/arvostelu
Vuonna 1995	370 virkettä	37 virkettä/arvostelu
YHTEENSÄ	845 virkettä	42 virkettä/arvostelu

4. 1. Syntaktinen sisältöluokka eli teos muotoina

Syntaktiseen sisältöluokkaan (A) kuuluvat ne virkkeet, joissa arvostelija käsittelee teoksen muotopiirteitä kuten tyyliä, ilmaisukeinoja, kieltä, teoksen rakennetta, kerrontamuotoja jne. (Huotari 1980: 33). Teoksen muotoseikkoihin kiinnitettiin lähes yhtä paljon huomiota kummankin vuosikymmenen arvosteluissa (ks. taulukko 3). Tosin joistakin vuoden 1995 yksittäisistä arvosteluista tämä luokka saattoi puuttua kokonaan, mutta virkkeiden suureen kokonaisuutensa määrään on vaikuttanut yhden arvostelun ylivoimaisen suuri syntaktisen luokan virkemäärä. Otto Lappalaisen arvostelu Edith Södergranin lyriikasta (liite 1) sisälsi 21 syntaktisen luokan virkettä (Lappalainen 1995a: 117). Teoksen muotojen analysointi onkin yleisempää juuri runoteosten arvosteluissa.

Syntaktinen sisältöluokka jäi pääluokista (A, B, C) pienimmäksi eli Parnasson arvosteluissa kiinnitettiin melko vähän huomiota teoksen muodollisiin ominaisuuksiin. Taulukossa 3 esitetään kaikkien pääluokkien määrät tutkituissa arvosteluissa vuosina 1955 ja 1995. Muiden pääluokkien määrät tulkitsen myöhemmin niitä käsittelevien sisältöluokkien yhteydessä. Taulukossa 4 on esitetty kuvauksen, tulkinnan ja arvottamisen osuudet arvosteluissa, joita tulkitsen analyysiosassa tarkemmin.

Taulukko 3: Pääluokkien osuus Parnasson kirjallisuusarvosteluissa

<i>Sisältöluokka</i>	<i>1955 f</i>	<i>%</i>	<i>1995 f</i>	<i>%</i>
Syntaktinen (A)	34	7	37	10
Semanttinen (B)	341	72	235	64
Pragmaattinen (C)	100	21	98	26
YHTEENSÄ	475	100	370	100

Taulukko 4: Kuvauksen, tulkinnan ja arvottamisen osuus Parnasson kirjallisuusarvosteluissa

<i>Sisältöluokka</i>		1955 f	%	1995 f	%
Kuvaus (x)		105	22	121	33
Tulkinta (y)		167	35	163	44
Arvottaminen (z)		203	43	86	23
YHTEENSÄ		475	100	370	100

4.1.1. Syntaktinen kuvaus

Syntaktisen kuvauksen (Ax) luokassa teoksen formaalisia ominaisuuksia kuvataan sellaisinaan ilman vertaamista muihin seikkoihin (Huotari 1980: 33). Luokka oli erittäin harvinainen molempien vuosikymmenten arvosteluissa; muotoseikkoja tyydyttiin kuvaamaan vain muutaman virkkeen verran (ks. taulukko 5 s. 50). Pelkkää muotojen kuvaamista ei ilmeisesti pidetä tarpeellisenä, vaan mieluummin arvostelijat pyrkivät arvottamaan teoksen muotopiirteitä.

Muotojen kuvauksessa kiinnitettiin eniten huomiota teosten dialogimaisuuteen, rakenteeseen ja kieleen:

- (1) Eila Pennasen romaania voisi sanoa valtavaksi kuulokuvaksi Birgitta Birgersdotterin elämästä, siinä määrin kerronta rakentuu keskustelulle (Tuulio 1955: 34).
- (2) Kirjailija on jakanut teoksensa kahteen pääjaksoon: Ystäviä - vihollisia (Lappalainen 1955: 36).
- (3) *Aika ja uni* koostuu kymmenistä keskusteluista ja minämuotoisista kertomuksista (Lappalainen 1995: 234).
- (4) Irja Sormusen kirjassa ihmiset puhuvat saariston murretta (Raitis 1995: 354).

4.1.2. Syntaktinen tulkinta

Syntaktinen tulkinta tarkoittaa teoksen formaalisten ominaisuuksien vertaamista joko saman kirjailijan muihin teoksiin (Ay1) tai muiden kirjailijoiden teoksiin (Ay2) (Huotari 1980: 34-35). Kaikista arvosteluista näihin luokkiin kuului vain pari virkettä. Arvostelijat eivät siis juuri koskaan osoita vertailukohteita teoksen muotopiirteille.

Vertailukohteena käytettiin samaa kirjailijaa (Ay1) silloin, kun jostakin muoto-ominaisuudesta oli kehittynyt juuri kyseiselle kirjailijalle ominainen tyyli:

(5) Samalla hän on pystynyt kirjoittamaan myös yksinkertaista sidottua mittaa, käyttäen sitä useinkin tyylikeinona satiirisissa runoissaan (Tiainen 1955: 86).

Muuhun kirjallisuuteen verrattaessa (Ay2) vertailukohteena käytettiin joko laajempaa kirjallisuuden tyyliisuuntaa tai yksittäistä kirjailijaa:

(6) Niin marxilainen aatteelliselta katsomukseltaan kuin Turtiainen onkin ollut, hänen kirjallinen kehityksensä on kuitenkin kulkenut modernismin teitä: hän on lyyrikkona viljellyt sitä muotokieltä, suosinut niitä ilmaisukeinoja, jotka kuuluvat modernistisen runouden kehitykseen Euroopassa ja länsimaissa (Tiainen 1955: 86).

(7) Pyhän Birgittan romaanissa kirjoittaja itse pysyy varsin näkymättömänä - toisin kuin Mika Waltari, jonka surulliset, ilkamoivat kasvot usein kuultavat menneen ajan kuvauksen läpi (Tuulio 1955: 36).

4.1.3. Syntaktinen arvottaminen

Syntaktinen teoskohtainen arvottaminen (Az0) tarkoittaa teoksen muotojen arvottamista ilman vertaamista muihin teoksiin (Huotari 1980: 36). Syntaktisista luokista juuri arvottamisen luokka oli suurin molemmilla vuosikymmenillä (21 virkettä vuonna 1955 ja 26 virkettä vuonna 1995). Jos arvostelijat siis ottivat teoksen muoto-ominaisuudet esiin, he myös useimmiten arvottivat näitä ominaisuuksia pelkän maininnan sijasta. Usein ne ovatkin teoksessa selvästi näkyviä piirteitä, ja ehkä siksi niitä on helppoa ja turvallista arvottaa. Vuonna

1955 muotojen arvottaminen oli enimmäkseen positiivista, sen sijaan vuonna 1995 arvottaminen oli useimmiten negatiivista.

Teoksen muotoseikoista päähenkilöiden käyttämä kieli kirjailijan tyylikeinona arvotettiin aina positiiviseksi:

(8) Se että kirjailija käyttää onnistuneesti maamme eri murteita sotilaitensa repliikeissä, elävöittää juuri tämän kaltaista kerrontaa (Lappalainen 1955: 40).

(9) Vaikka mutkaton yleiskieli onkin selkein ratkaisu romaanin replikoinnissa, on murteen käyttö perusteltavissa. Se luo osaltaan henkilöitä, avaa heidän mielenliikkeensä lukijalle soinnillaan ja käytön hiomalla harmoniallaan (Raitis 1995: 354).

(10) Että nämä 1300-luvun ruotsalaiset puhuvat omaa nykysuomeamme eikä mitään arkaisoivaa "tainkaltaista" kieltä, on varmaan paras ratkaisu, koska heidän meille vieras keskiajan ruotsinsa kuitenkin oli heidän normaalikieltään (Tuulio 1955: 34).

(11) Ruosteen suureksi ansioksi on sanottava, että hän on korottanut kirjalliseksi tyyliksi sen puhutavan jolla maalaisympäristöstä äskettäin irtaantunut, jossakin määrin sivilisoitunut ihminen keskimääräisesti ilmaisee itseään. Tämä tyyli on selkeää ja epäsentimentaalista, runotonta mutta nautittavaa. Uudessa pienoisromaanissaan Ruoste hallitsee tyyliä lähes rikkeettömästi. (Hormia 1955: 42.)

Teoksen rakenneseikkoja arvotettiin niin runojen, novellien kuin romaanienkin kohdalla sekä positiivisesti että negatiivisesti:

(12) Kajava on näissä runoissa luonut näennäisesti yksinkertaisen, mutta itse asiassa hyvin taidokkaan rakennetyypin: runo on periaatteessa kaksiosainen, ensimmäisenä vaiheena on maiseman elävöittäminen, toisena suhteen luominen ihmisen ja maiseman välille (Hormia 1955: 44).

(13) Kokoelman päätösnovelli *Sulkekaa ikkuna* on vähää vailla erittäin hyvä, ja aivan surettaa sen rakennevirhe (Hormia 1955: 83).

Muut arvostelijoiden esille ottamat muotopiirteet saattoivat liittyä teoksen narratologisiin seikkoihin kuten kirjailijan kerrontatekniikkaan tai näkökulmien käyttöön:

(14) Annika Idström tuntuu kovasti kamppailevan kerrontateknisten ongelmien kanssa uudessa, kannibalismia käsittelevässä romaanissaan (Forsblom 1995: 231).

(15) Helvi Hämäläinen on taitava näkökulmien käyttäjä: tekstin monista yllättävistä perspektiivin vaihdoksista suorastaan nauttii (Lappalainen 1995: 470).

Otto Lappalaisen arvostelu Edith Södergranin runoista (liite 1) perustui lähes kokonaan muotojen kuvaamiseen ja arvottamiseen: miltei puolet

(46 %) arvostelun kaikista virkkeistä kuului syntaktisen arvottamisen luokkaan (Lappalainen 1995a: 117). Sen sijaan sisältöjen arvottamista (Bz0) ei kyseisessä arvostelussa ollut lainkaan. Tähän voi vaikuttaa se, että kyseessä on vuosisadan alun runot, joita arvioidaan 1990-luvulla. Edith Södergranhan on jo ennestään paljon tulkittu ja useimmille hyvin tuttu runoilija. Lappalainen keskittyykin arvottamaan teoksen suomennosta, josta hän löytää sekä hyviä että huonoja puolia:

(16) Saaritsan suomennos on minun havaintojeni mukaan kaiken kaikkiaan laatutyötä, vaikka joitakin Kailaan rohkeita sananvalintoja jää odottamaan myös muualta (Lappalainen 1995: 117).

(17) Käyttikö hän todellakin omana aikanaan ja suomenruotsalaisessa kulttuuriympäristössä näin latteita, näin epärunollisia sanoja ja lauseita? (Lappalainen 1995: 117).

Runoteosten arvosteluissa arvioinnin kriteerinä käytettiin usein runoilijan omaksumaa sidottua tai vapaata runomittaa, joiden käyttö kussakin tapauksessa arvoitettiin useimmiten positiiviseksi:

(18) Nautittavinta hänen runonsa on tässä kokoelmassa silloin, esim. juuri viimeisen sikermän luonnonrunoissa, kun hän esiintyy sidotun mitan varmana käyttäjänä (Tiainen 1955: 84).

Runomittaa oli käytetty arvioinnin kriteerinä myös niissä syntaktisen arvottamisen alaluokissa, joissa teoksen muotoja arvoitetaan vertaamalla niitä joko saman kirjailijan muihin teoksiin (Az1) tai muiden kirjailijoiden teoksiin (Az2) (Huotari 1980: 36). Seuraavissa esimerkeissä runoilijan käyttämää mittaa arvoitetaan suhteessa sekä runoilijan omaan tyyliin että laajempaan kirjalliseen traditioon:

(19) Vapaa mitta on kuitenkin hänelle läheisin, hänen omin muotonsa, ja hän onkin sen parhaita taitajia meillä (Tiainen 1955: 86).

(20) Jos Lauri Pohjanpään kaltainen klassisti olisi 20- tai 30-luvulla ryhtynyt kokeilemaan vapaalla mitalla, olisi se vaikuttanut rohkealta, mutta nyt hänen sen suuntaiset yrityksensä vaikuttavat sovinnaisilta (Tiainen 1955: 84).

Muihin teoksiin vertaaminen oli jälleen erittäin harvinaista tutkituissa arvosteluissa. Tämä on yllättävä piirre kautta koko tutkimusaineis-

ton, sillä vertaavan aineksen olettaisi kuuluvan ainakin lukijoiden kannalta arvostelun mielenkiintoisimpiin piirteisiin. Joidenkin kirjailijoiden kohdalla voitiin arvottaa heille itselleen jo luonteenomaiseksi muodostunutta ilmaisua:

(21) Viidennen osaston lopussa on viisi itämaistyylistä runohelmeä, jotka hyvin ilmeisestä pastišimaisuudestaan huolimatta kuitenkin muistuttavat Kajavan omaa luontaista ilmaisua siinä määrässä ettei niitä sovi pitää vain erinomaisina taidonnäytteinä (Hormia 1955: 44).

(22) Nimi erehdyttää: ei ole kysymys jutuista haanpäälaisessä mielessä, vaan - kuten alaotsake pelastavasti huomauttaa - muistikuvista, varsin hajanaisista ja erimuotoisista (Nieminen 1955: 82).

(23) Juuri ironian, satiirin ja hirtehisuumorin linjalla Turtiaisen usein karu mutta omalaatuisen naseva kielenkäyttö luo tyyppillisimmät ilmauksensa (Tiainen 1955: 85).

(24) Seppälän kertojantaidot tarkkoine keskityksineen ja täyteen⁴ ladattuine kohtauksineen ovat taas kerran vahvan näkemyksen palveluksessa --- (Kankaanpää 1995: 235).

4.2. Semanttinen sisältöluokka eli teos sisältöinä

Semanttiseen sisältöluokkaan (B) kuuluvat virkkeet käsittelevät jollakin tavalla teoksen sisältöihin viittaavia asioita kuten tapahtumia, miljöötä, tunnelmaa, henkilöitä, motiiveja, teemaa yms. (Huotari 1980: 39). Parnasson arvosteluissa juuri teoksen sisältöjen kuvaaminen, tulkitseminen tai arvottaminen oli tyyppillisin tapa käsitellä teosta. Semanttinen sisältöluokka oli pääluokista ylivoimaisesti suurin: 341 virkettä eli 72 % kaikista vuoden 1955 virkkeistä kuului tähän luokkaan. Vuonna 1995 tähän luokkaan kuului 235 virkettä eli 64 % kaikista sen vuoden virkkeistä (ks. taulukko 3 s. 28). Parnassossa pyritään siis käsittelemään teoksia sisällön kannalta, ei niinkään arvioimaan muotoseikkoja.

4.2.1. Semanttinen kuvaus

Semanttisen kuvauksen (Bx) luokka sisältää virkkeet, joissa sisältöjä vain kuvataan ilman vertailua tai syvällisempää tulkitsemista (Huotari 1980: 39).

Teoksen semanttinen kuvaus oli molemmilla vuosikymmenillä yhtä yleistä, ja edellisiin sisältöluokkiin verrattuna sitä esiintyi aineistossa runsaasti: vuonna 1955 semanttista kuvausta oli 14 % kaikista sen vuoden virkkeistä ja vuonna 1995 vastaava osuus oli 13 % (ks. taulukko 5 s. 50). Joskin teoksen sisältöjen pelkkä kuvaaminen ilman tulkintaa tuntui olevan pitkälti arvostelijakohtaista, sillä yksittäisissä arvosteluissa sitä esiintyi joko erittäin runsaasti - arvostelu saattoi perustua kokonaan teoksen sisältöjen kuvaamiseen - tai sisältöjen kuvausta oli erittäin vähän tai ei lainkaan. Vuoden 1955 arvostelijoista Tyyni Tuuliolle (2 arvostelua) ja Pekka Lappalaiselle (2 arvostelua: liitteet 2-3) oli ominaista teosten runsas sisältöjen kuvaaminen:

(25) Pikkutyttönä hän [Birgitta] ratsastaa ja metsästää kuin poika, kehätä hän ei viitsi, ommella ei osaa, ja välttämättömiin perheenemännän taitoihin hänet totuttaa vasta Aspanäsin tädin ahkerasti toimiva vitsakimppu (Tuulio 1955: 34).

(26) Kerronnan alussa tuodaan lukijan silmien eteen Syvärin rintamalohko myöhäissyksyllä 1941 (Lappalainen 1955: 36).

(27) Teoksen kompositio rakentuu sodan ja erään konekiväärijoukkueen ympärille. Kuvataan joukkueen vaiheita jatkosodan alusta aina välirauhaan saakka (Lappalainen 1955: 38).

(28) Romaanin toinen minä on Arimatian Joosef, Neuvoston jäsen, joka päivittelee Hannaan ja hänen poikiensa rahanhimoa, mutta itse hoitelee osakkeitaan varsin taitavasti (Tuulio 1955: 41).

Runsas sisältöjen kuvaaminen voi riippua myös arvosteltavasta teoksesta, sillä paljon henkilöitä ja tapahtumia sisältävät teokset vaativat enemmän sisältöjen käsittelyä myös arvosteluissa. Tuulion ja Lappalaisen molemmat arvostelut koskivat tällaisia teoksia, mikä selittänee keskimääräistä runsaamman sisältöjen kuvauksen. Yleisesti ottaen muotopiirteitä käsitellään enemmän runoteosten arvosteluissa, kun taas sisältöjä käsitellään enemmän romaanien arvosteluissa. Kuitenkin kahdessa runoarvostelussa - toinen vuodelta 1955 ja toinen vuodelta 1995 - sisältöjen kuvausta oli runsaasti:

(29) Lauri Pohjanpää on rakentanut viimeisyksyisen runokokoelmansa *Meren kaupunki* runoista, joissa tämä syntyperäinen helsinkiläinen kirjailija tulkitsee lämmintä kotiseututunnettaan, rakkauttaan kotikaupunkiinsa ja sen vaiheisiin (Tiainen 1955: 83).

(30) Kokoelmassa runoilija Niemisen terveydenhoitaja ihastelee sikaritervan ruskistamaa terveyttään uhkuvaa ihoa (Tikkanen 1995: 471).

Myös vuonna 1995 runsas sisältöjen kuvaus osui vain muutamaaan arvosteluun, ja useimmiten kuvaus kohdistuikin teoksen moninaisiin henkilö-
hahmoihin, juoneen tai miljööseen:

(31) Paha revähtää auki kirjan kolmelle minälle, kolmelle seinätyksin asuvalle yksinäiselle miehelle, jotka kukin joutuvat ryöstetyksi (Kankaanpää 1995: 232).

(32) Romaanin perustasolla eletään maaliskuun kahdettakymmenettäneljättä 1992 eli ETYKin neljännen seurantakokouksen avajaispäivää (Kankaanpää 1995: 232).

(33) Tapahtumapaikkana on Eurooppa mielen maisemana. Tätä Eurooppaa ovat lukemattomat armeijat marssineet ristiin rastiin ja tallanneet saappaidensa alle taiteen, kulttuurin, inhimillisen elämän. (Lappalainen 1995: 233.)

4.2.2. Semanttinen tulkinta

Semanttisen tulkinnan luokkaan kuuluu kolme alaryhmää. Ensimmäisessä ryhmässä (By0) teosta tulkitaan yleisellä tasolla eli pyritään löytämään teoksen keskeiset teemat ja selvittämään, mikä on kirjan kommentti inhimillisistä arvoista ja yhteiskunnasta. Tämän ryhmän virkkeet vaativat arvostelijalta omaa näkemystä teoksen olemuksesta, sillä ei riitä, että teosta tulkitaan teoksessa välittömästi ilmenevien sisältöseikkojen avulla. (Huotari 1980: 40-41.)

Semanttisen kuvauksen ja tulkinnan välisen eron voisi kiteyttää siten, että kuvaus on teoksessa konkreettisesti ilmenevien asioiden kertomista lukijoille, kun taas tulkinta on asioiden pohtimista ja analysointia arvostelijan omin sanoin ja käsittein. Tulkinnan apuna voi käyttää myös filosofisia tai psykologisia käsitteitä, jotka eivät kuitenkaan suoraan ilmene teoksesta. Arvostelijan itsensä on oivallettava niiden yhteys teokseen. Näissä tapauksissa konteksti vaikuttaa suuresti yksittäisen virkkeen luokittamiseen.

Semanttisen tulkinnan luokka oli suurin molempien vuosien arvosteluissa. Vuonna 1955 sen osuus oli 22% kaikista vuoden virkkeistä. Yhtä suuri sinä vuonna oli myös semanttisen arvottamisen luokka (22 %) eli vuonna 1955 sisältöjä pyrittiin tulkinnan ohella myös arvottamaan. Sen sijaan vuonna 1995 semanttisen tulkinnan luokka oli ylivoimaisesti suurin ryhmä (27 %

kaikista virkkeistä) eikä mikään muu ryhmä yltänyt sen tasolle, sillä seuraavaksi suurin ryhmä (Cx) käsitti vain 18 % kaikista sen vuoden virkkeistä (ks. taulukko 5 s. 50). Vuonna 1995 semanttinen arvottaminen jäi hyvin vähäiseksi verrattuna vuoteen 1955. Nykyisissä arvosteluissa tyydyttiin ennemminkin tulkitsemaan sisältöjä eikä arvottamaan niitä.

Vuonna 1955 semanttinen tulkinta oli jälleen runsainta kahdella arvostelijalla: Tyyni Tuuliolla ja Pekka Lappalaisella. Tähän vaikuttanee samat seikat, jotka vaikuttivat myös runsaaseen sisältöjen kuvaukseen: paljon henkilöhahmoja sisältävät juoniromaanit vaativat määrällisesti enemmän myös tulkintaa:

(34) Birgitta Birgersdotter ei ole tavallinen nainen, hän ei puhu samaa kieltä kuin ympäristö, kuin nuorempi sisar. Hänet on ennalta määrätty poikkeusasemaan. Todellisia sisaria hänellä on siellä täällä historian vuosisadoissa, ehkä myös omassa ajassamme. (Tuulio 1955: 34.)

(35) Birgittan kulkema tie on kuin vertauskuva ihmiskunnan raskaasta vaelluksesta (Tuulio 1955: 35).

(36) Ilman turhia illuusioita täyttävät romaanin miehet velvollisuutensa, ilmentävät vain sodassa mahdollista altruismia ja joko säilyvät hengissä tai saavat loppunsa - yhtä tarkoituksettoman monivaihteisen kuin itse sota (Lappalainen 1955: 37).

Tulkitseva sisällön käsitteleminen arvosteluissa lienee lukijalle mielekkäämpää kuin pelkkä sisällön kuvaaminen, sillä tulkinnassa etsitään teoksen "syvärakennetta" eli pintatason tapahtumien ja kuvausten alla olevaa ajatusta (Huotari 1980: 40-41). Tulkinnan taustalla ei aina tarvitse olla valmista ideologiaa, vaan arvostelijan omin käsittein tehdyt johtopäätökset riittävät. Tulkinta oli joskus hyvinkin syvällistä ja analysoivaa erityisesti vuoden 1995 arvosteluissa:

(37) Siekkinen kuvaa tätä ajan ja paikan, muistin ja mielikuvituksen rajat monella tavoin läpäisevää spiraaliaan naisen näkökulmasta. Sille on ominaista tässä ja nyt paitsi jotenkin paradoksaalinen, realistinen illuusiottomuus myös vahva yhteydentunne ja samastumiskyky, jotka ohjaavat eläytymään syvästi toisen ihmisen sisimpään (Kankaanpää 1995: 116).

(38) Jo kirjailijaminä liittää murtovarkaan kuolemaan, lopulliseen voroon, ja tästä kasvaa yksi kirjan keskeinen idea: elämän hupeneminen, hukkaaminen ja sattuman arvottomuus sekä niiden vastavoimaksi oma tietoinen valinta ja rehellisyys itseä kohtaan (Kankaanpää 1995: 232).

(39) Romanissa on pohjimmiltaan puhe henkisistä arvoista, moraalisisista kysymyksistä, mutta teksti kiinnittää huomion ensi sijassa fyysisiin yksityiskohtiin: ilmeisiin, eleisiin, asentoihin, ihmisten ilmiasuun ja käyttäytymiseen ulkoisen tarkkailijan silmin. (Lappalainen 1995: 470.)

Semanttinen tulkinta kohdistui usein myös teosten henkilöiden analysoimiseen erityisesti vuoden 1955 arvosteluissa:

(40) Näemme miehistyneen nuorukaisen, jossa on ohut kerros henkisyttä vaistonomaisesti toimivien voimien pinnalla. Mies ei ole mikään sankari, eikä mikään ajattelija, ei mikään ihmistuntija. Vaikka hän uskoo olevansa hieman kaikkea tätä, hän kuitenkin suuresti ottaen toimii karkeimpien motiivien määräysten mukaan (Hormia 1955: 42).

(41) Jokainen näistä sotilaista piirtää jotain siihen monumentaaliseen muotokuvaan, josta koostuu Linnan suomalainen mies, kun tämä on tahtomattaan ja olosuhteiden pakosta joutunut sotilaaksi, osaan, josta hän niin vähän piti (Lappalainen 1955: 40).

Vuonna 1995 runsas sisältöjen tulkinta jakaantui useammalle arvostelijalle, mutta vain muutaman arvostelijan tulkinnat perustuivat muita vahvemmin johonkin ideologiseen, filosofiseen tai psykologiseen katsomukseen:

(42) Paitsi tästä, myös miehen heikkouksista ja länsimaisen äiti-kuvan voimasta muistuttaa Paul, Kimmon työtoveri - Hassisen kielellä "tyhjä, buddhan kaltainen" mies, joka on "unohtanut" halunsa, niin kuin "nälän unohtaa kylläisenä" (Wilhelmsson 1995a: 115).

(43) Äidin oidipaalisessa kiellossa on hänen herättämänsä palvonnan perusta (Wilhelmsson 1995a: 115).

(44) Sikäli ei ole vaikea ratkaista feministien ja eräiden muiden kummeksumaa pulmaa siitä, mikä on naisen asema freudilaisessa psykoanalyysissa - riittää kun katsoo suoraan ja keskelle (Wilhelmsson 1995a: 115).

(45) *Ennustajan* yhteydessä olisi turha yrittää puhua feministien innolla siteeraamasta "Isän Laista", patriarkaatin merkitsemästä, viettejä kontrolloivasta sosiaalisesta systeemistä, jonka maineikas ranskalainen filosofi Jacques Lacan sepitti uusiofreudilaisen subjektikäsitteensä erääksi perustaksi (Wilhelmsson 1995a: 115).

(46) Rintala puhuu muodikkaasti post-minästä: mitä tehdä, mitä sanoa kun kaikki on jo tehty ja sanottu? Rintalan oma romaani ei kuitenkaan ole tietoisesti postmoderni: se sisältää klassisen taiteen tunnusmerkit kertoessaan kaikille tuttuja tarinoita alati vaihtuvista, oudoista näkökulmista. (Lappalainen 1995: 234.)

(47) Rintala käyttää tarinansa taustana Faust-myyttiä. Miksi ihminen myy tietoisesti sielunsa pahalle saavuttaakseen hyvää? Faust on vertauskuva Hitlerille ja joka-ainoalle natsille. (Lappalainen 1995: 234.)

Semanttisen tulkinnan luokkaan laskin kuuluvaksi myös tulkinnat teosten symboliikasta, jotka olivat kuitenkin arvosteluissa harvinaisia:

(48) Tämä pieni rintamayksikkö symbolisoi kirjailijalle keskivertoa suomalaisesta armeijasta (Lappalainen 1955: 38).

(49) Lasikuitumiehelle Ilmarinen - ehkä kalevalaista nimeään myöten - edustaa samalla jonkinlaista isähahmoa, joka viimeinkin tulisi hyväksymään pohjalta ponnistaneen poikansa kaikkineen (Kankaanpää 1995: 233).

(50) Kukkasympoliikka on paikoin jopa piinallisen toistuvaa, samalla se tuo esiin elämän kohtalonomaisuuden: kaikki on kiinni juurissaan - juuriltaan revittynä mikään ei voi elää. Kaikki vaalivat tavallaan puutarhaansa mutta eivät voi enemminkin tai myöhemmin tulevaa tuhoa estää. (Lappalainen 1995: 470.)

Semanttisen tulkinnan muissa ryhmissä teoksen sisältöjä verrataan joko kirjailijan omiin (By1) tai muiden kirjailijoiden (By2) teoksiin (Huotari 1980: 42). Arvostelijat eivät kovin usein asettaneet teosta laajempaan kirjallisuuden traditioon tai edes suomalaiseen viitekehykseen. Molemmilla vuosikymmenillä vertaaminen saman kirjailijan (By1) teoksiin oli harvinaista, mutta vuonna 1955 vertaaminen oli vieläkin harvinaisempaa kuin vuonna 1995: vain muutama virke kuului tähän luokkaan. Vertaamisen kohteina olivat teoksen henkilöt tai teemat:

(51) Tämän teoksen sivuilla on tilaisuus seurata kirjailijan aikaisemmantyyppistenkin henkilöhahmojen vaellusta, kuten on mainittu, tällä kertaa monivivahtaisen ja ankaran sodan kaaoksessa (Lappalainen 1955: 38).

(52) [Mitä ihminen loppujen lopuksi voi valita?] Koko elämänsä, vastaa Seppälän aiemmasta tuotannosta hyvin tutunoloinen, tyttärelleen omistautunut mutta muuten herkkämielisyytensä kyynisyyteen piilottava Vesa (Kankaanpää 1995: 235).

(53) Siinä missä parin vuoden takainen *Yön kentät* oli psykologinen trilleri, on *Ennustaja* melkeimpä metafyyssinen kauhutarina (Wilhelmsson 1995a: 114).

(54) Tuollainen aika nietscheläinen sovinnaiten tunteiden yläpuolelle tai läpi "pakolaisuuteen" astumisen ajatus on melko keskeinen Idströmin proosassa (Forsblom 1995: 231).

Sen sijaan vertaaminen muiden kirjailijoiden teoksiin (By2) oli huomattavasti yleisempää molemmilla vuosikymmenillä. Tosin suurin osa vuoden 1955 esiintymistä oli yhden arvostelijan arvostelussa (Lappalainen

1955b: 38-40). Tähän vaikuttanee sekin, että sama arvostelija oli arvostellut kaksi sotaromaania, joten vertailulta ei voitu välttyäkään:

(55) Onko *Tuntematonta sotilasta* samoin kuin *Talven Ystäviä ja vihollisia* tarkasteltava taideteoksina vai luotettavina dokumentteina vai onko niistä etsittävä mahdollisimman ehdotonta molemmissa suhteissa? (Lappalainen 1955: 38.)

(56) Tämän kirjoittaja etsiessään mainitsemaansa "ihannetta" Väinö Linnan teokselle päätyi aivan kuin itsestään Tolstoin mahtavaan sotaromaaniin *Sota ja rauha* (Lappalainen 1955: 39).

Jonkin verran arvostelijat vertasivat teoksia myös ulkomaiseen kirjallisuuteen, mikä teki arvosteluista mielenkiintoisia:

(57) Niiden [Turtiaisen runojen] on sanottu muistuttavan Edgar Lee Mastersin *Spoon River antologian* järkyttäviä elämäntarinoita. Mastersin vaikutus Turtiaiseen saattaaakin olla tuntuva, sillä onhan hänen mielenkiinnostaan amerikkalaiseen runoilijaan todisteena hänen suorittamansa tuon kuuluisan runoelman suomenos. Mutta nähtävästi toisella suurella amerikkalaisella lyyrikolla Carl Sandburgilla on ollut vähintään yhtä huomattava vaikutus Turtiaisen proletaarilaulun nimenomaan yhteiskunnallisen näkemyksen ja vitaalisen elämänarvostuksen osalta. (Tiainen 1955: 84-85.)

(58) Pääosanesittäjät eivät tosin ole henkensä hädässä, mutta ihmisen elo ja olemus saatetaan lause lauseelta hienovaraiseen, sovinnaisia vaistoja koettelemaan kriisiin: mikäli Mary Shelley'n *Frankenstein* pohti missä sijaitsee erillisistä lihakimpaleista kursitun olion sielu, Hassinen kysyy mihin jäi kulttuurisista konventioista itsetuntemuksensa rakentaneen yksilön ruumis (Wilhelmsson 1995a: 114-115).

Vuoden 1995 arvosteluissa teosta saatettiin verrata kirjallisuuden lisäksi esimerkiksi elokuvaan:

(59) Tässä arkipäivässä mies on melkein mykkä, sukupuoleton, kuten hartiaton, leuaton ja muutoinkin pienikokoinen koomikko Tom Ewell, joka Billy Wilder'in ohjaamassa *Kesäleskessä* himoaa yläkerran kaiken lupaavaa, sanomattomia merkityksiä pursuavaa Marilyn Monroeta (Wilhelmsson 1995a: 115).

4.2.3. Semanttinen arvottaminen

Teoksen sisältöjä voidaan arvottaa ilman vertaamista muihin teoksiin (Bz0) tai vertaamalla teosta saman kirjailijan muihin teoksiin (Bz1) tai muiden kirjailijoi-

den teoksiin (Bz2) (Huotari 1980: 43-44). Teoskohtainen semanttinen arvottaminen (Bz0) oli semanttisen kuvauksen ohella yleisin tapa käsitellä teosta vuoden 1955 arvosteluissa. Kaikista sen vuoden virkkeistä 22 % arvottivat teoksen sisältöjä. Vuoden 1995 arvosteluissa sisältöjä arvotettiin huomattavasti vähemmän: vain 9 % virkkeistä koskivat sisältöjen arvottamista.

Näyttääkin siltä, että pääpaino vuoden 1995 arvosteluissa on ennemminkin tulkita teosten sisältöjä kuin arvottaa niitä, vaikka kyseessä onkin kirjallisuusarvostelu, jonka ensisijaiseksi tehtäväksi voisi määritellä juuri teoksen arvottamisen. Mitä tämän tuloksen perusteella voisi päätellä arvostelujen sisältöjen muuttumisesta? Sellaisen oletuksen voisi esittää, että nykyään runsas tulkitseva aines voitaisiin katsoa sellaisenaan teoksen arvottamiseksi: mitä enemmän syvällistä tulkittavaa teos sisältää, sitä arvokkaampi se on kirjallisena taideteoksena. Arvostelijat esittävät vain oman tulkintansa ja antavat näin lukijalle mahdollisuuden tehdä omat johtopäätöksensä teoksen arvosta.

Yksittäisisistä arvostelijoista Pekka Lappalaisen molemmat arvostelut vuonna 1955 koostuivat lähes yksinomaan teoksen sisältöjen kuvaamisesta ja arvottamisesta. Arvottaminen oli enimmäkseen positiivista:

(60) Ensiksikin on hänen romaaninsa ansiokas siksi, että hänellä on ollut todellista sanottavaa. Lisäksi on hänen karuhko kuvaustapansa ytimeen osuvaa kautta koko kerronnan. (Lappalainen 1955: 36.)

(61) Tämän kaiken on Väinö Linna, kuten sanottu, tajunnut ja kyennyt esittämään suuressa teoksessaan täysipainoisella tavalla (Lappalainen 1955: 39).

(62) Väinö Linnan romaanissa on lisäksi eräs avu, joka on syytä mainita, nimittäin osuva huumori (Lappalainen 1955: 40).

Yleensäkin vuoden 1955 runsaasta semanttisen arvottamisen määrästä suurin osa oli positiivista arvottamista. Negatiivinen arvottaminen oli harvinaista, mutta sitäkin esiintyi jonkin verran.

(63) Ylen nuoren tytön ja 18-vuotiaan nuorukaisen erikoislaatuinen "romanssi" on hienosti ja herkästi kuvattu (Tuulio 1955: 35).

(64) Oivallisella taiteilijankyvyllä hän osaa arvottaa arkipäivän pienet tapahtumat, arkimaiseman pienet näkymät, niin että ne hänen runoissaan saavat lähespä ainutkertaisen ilmiön voiman (Hormia 1955: 43).

(65) Puolet kokoelman novelleista on hienostunutta sana- ja kuva-asetelmaa, joka antaa epämääräisen kauneuden vaikutelman, aiheettoman tunnelman (Hormia 1955: 83).

(66) Syvemmän runollisen innoituksen ja yksilöllisemmän näkemyksen puuttuessa nämä runot ovat jääneet melko ulkokohtaisiksi, lähinnä historiallisiksi laatukuviksi (Tiainen 1955: 83).

Vuonna 1995 positiivista ja negatiivista arvottamista oli yhtä paljon.

Arvottavatkin lauseet sisälsivät paljon syvällistä filosofista analyysia:

(67) Mutta tämäkin hieman kulunut hypoteesi miehen ja naisen maailmoista - empiirinen järki/mystinen tunnesyvyys, fysiikka/metafysiikka - kyllä löytää erityisen paikkansa, vaikka täysin älyllisesti eheytetty romaani *Ennustaja* ei ole (Wilhelmsson 1995a: 115).

(68) *Luonnollisen ravinnon* parhaat filosofoivat jaksot ja tunteiden ja näkökulmien ambivalenttiutta valaisevat kohtaukset ovat hyviä, lahjakkaita, kuten koko kirjan perusajatus: ihmiset kalvamassa ja syömässä toisiaan metafysiset mittasuhteet saavan vajavuutensa tähden - puutteellisuutensa rakkaudessa (Forsblom 1995: 231).

(69) Syntyi taideteos, jossa herkkyys yhdistyy meren ja mullan väkevään tuoksuun, rakkaus ja viha, usko ja epätoivo, elämänvoima ja kuoleman majesteettisuus on kudottu tasapainoiseksi kokonaisuudeksi (Raitis 1995: 353).

Vuoden 1995 yksittäisistä arvostelijoista Harry Forsblomin arvostelu (liite 6) sisälsi eniten semanttista arvottamista, joka oli kuitenkin enimmäkseen negatiivista:

(70) Kehittelyn puutteessa teesi nyt vain tahtoo jäädä pelkäksi dogmiksi, ei edes perinteisen perspektivismiin avulla eri puolilta valaistuksi taiteelliseksi totuudeksi puhumattakaan jostakin villejä analogioita käyttävästä postmodernistisestä kehittelystä - vaan pysähtyneeksi lähtökohdaksi, staattiseksi tableauksi (Forsblom 1995: 231).

(71) Asioiden vivahteet puuttuvat kirjan maailmasta joka suunnalta. Idströmin negatiivinen teologia - rakkauden ja Jumalan löytäminen vastakohtien kautta - jää epädialektiseksi, abstraktiksi ja kuivaksi skolastiikaksi. (Forsblom 1995: 231.)

Arvottamisen yhteydessä on syytä ottaa huomioon se seikka, että sisältöluokat muodostavat eräänlaisen hierarkkisen systeemin, jossa toinen luokka sulkee sisäänsä toisen luokan. Arvottava lause voi sisältää sekä kuvausta että tulkintaa, ts. jos kuvailevassa tai tulkitsevassa lauseessa on yksikin arvottava aines (esim. arvottava adjektiivi), tulee koko lauseesta tällöin arvottava:

(72) *Ennustaja* on seksuaalisesti röyhkeä ja omintakeinen romaani, johon sisältyy tieteellisen itsetunnon, väärinkäsitetyt yksilöllisyyden ja tästä seuranneen sukupuolisen alennustilan arvostelua (Wilhelmsson 1995a: 115).

(73) Raija Siekkisen uusi romaani ei tyhjene useammallakaan lukukerralla, sen mielenliike ja salaperäinen kimallus kiehtovat yhä (Kankaanpää 1995: 116).

Teoksen sisältöjen arvottaminen vertaamalla niitä joko saman kirjailijan muihin teoksiin (Bz1) tai muiden kirjailijoiden teoksiin (Bz2) oli jälleen melko harvinaista tutkimusaineiston arvosteluissa. Vuonna 1955 kummankin luokan virkkeitä esiintyi vain parikymmentä, mutta vuonna 1995 määrä jäi kummankin luokan osalta alle kymmeneen virkkeeseen. Vaikka vertaava arvottaminen oli harvinaista, esitän kuitenkin runsaasti esimerkkejä, koska vertaileva aines tuo aina arvosteluun uuden mielenkiintoisen näkökulman. Lisäksi se osoittaa arvostelijan asiantuntijuutta. Useimmiten vertaileva arvottaminen oli huikean myönteistä molempien vuosikymmenten arvosteluissa.

Semanttisen kirjailijakohtaisen arvottamisen virkkeissä (Bz1) teosta ja kirjailijan kehitystä arvioitiin usein saman kirjailijan aikaisemman tuotannon tai aikaisemman kirjailijantyön valossa. Vertaileva arvottaminen oli tällöin lähes yksinomaan positiivista, mikä osoittaa arvostelijan kunnioittavaa suhtautumista kirjailijan elämäntyöhön:

(74) Mutta ennen kaikkea on Linnan tapa kertoa käynyt tähän teokseen mennessä läpi ilahduttavan myönteisen kehitysprosessin, joka merkitsee huomattavaa vapautumista ja avartumista myös kuvaustavassa ja aiheen hallinnassa (Lappalainen 1955: 38).

(75) Ylipäätään voi tässä esitellyn merkillisyyden kiteyttää seuraavaksi huomioksi: runoilija, jonka varhaistuotanto oli ajassaan keskinkertaista, on kasvanut yhdeksi sodanjälkeisen kauden etevimmäksi ja persoonallisimmaksi lyyrikkoksi (Hormia 1955: 43).

(76) Tällaisissa kokoelmansa lyyrillisissä tunnelmarunoissa tai mietiskelyn täyttämässä pikkurunoissa Pohjanpää näyttäytyy sinä kultivoituneena, luonnon herkästi näkeväenä ja tuntevana lyyrikkona, joksi hänet entuudestaan on tunnustettu (Tiainen 1955: 84).

(77) *Lasikuitumies* on syvältä kouraiseva ja väkevä sommitelma, jossa yhdistyvät monet Issakaisen aiemmasta tuotannosta tutut teemat ja aiheet ehkä entistäkin haastavammalla tavalla (Kankaanpää 1995: 232).

Teosta saatettiin verrata myös saman kirjailijan aikaisempaan yksittäiseen teokseen:

(78) Siinä missä *Aika ja uni*, kirjallisen fantasian siivin lennetty mielen matka, toimii oivallisesti Euroopan historian ja historiattomuuden kaaoksen kuvauksena, *Marian rakkaus* henkilökeskeisen tarinan muottiin pakotettuna muuttuu turhan vaikealukuiseksi (Lappalainen 1995: 234).

Kun kirjaa verrattiin muiden kirjailijoiden teksteihin (Bz2), teosta saatettiin arvioida taustanaan joko laajempi kotimainen viitekehys tai toisen kotimaisen kirjailijan yksittäinen teos:

(79) Näiden tavallisten miesten tarinaa viimeksi käydyssä sodassamme on Jussi Talvi muun muassa kertonut romaanissaan *Ystäviä ja vihollisia* tavalla, joka on aivan ainutlaatuisia uusimmassa proosassamme (Lappalainen 1995: 36).^v

(80) *Säädyllinen murhenäytelmä* jatko-osineen on yhä ajankohtaista tekstiä, sillä siihen on kirjoitettu mukaan tulevaisuus, mikä on valitettavan harvinaista suomalaisessa kirjallisuudessa (Lappalainen 1995: 470).

(81) Monissa sen runoissa tapahtuu sellainen äänenpainojen hiljentyminen, joka tuo mieleen peräti Helvi Juvosen uuden kokoelman, hiljaisista hiljaisimman runokirjan (Hormia 1955: 43).

Teosta saatettiin verrata myös laajempaan ulkomaiseen viitekehukseen tai yksittäiseen ulkomaiseen kirjailijaan:

(82) Luvun *Juna kulkee* pienissä välähdyksissä Haanpää on tavoittanut jotakin, joka suuresti muistuttaa kiinalaisia - tai ehkä vielä enemmän japanilaisia proosarunoja (Nieminen 1955: 82).

(83) Paavo Rintala alkaa "uneksitun ajan" tekniikallaan lähettä Grassin - ei välttämättä lukijaystävällistä - barokkityyliä (Lappalainen 1995: 234).

(84) *Kadotetun puutarhan* avausluku on jopa Proustin tasoista ajan olemuksen pohdintaa (Lappalainen 1995: 470).

4.3. Pragmaattinen sisältöluokka eli teos, kirjailija ja yhteiskunta

Pragmaattiseen sisältöluokkaan (C) kuuluvat virkkeet käsittelevät teoksen suhdetta kirjailijaan, lukijaan ja laajimmillaan koko yhteiskuntaan (Huotari 1980: 45). Pragmaattinen sisältöluokka oli molempien vuosikymmenten

arvosteluissa lähes yhtä suuri: lukumäärältään virkkeitä oli yhtä paljon, mutta prosentuaalinen osuus vuonna 1955 oli 21 %, vuonna 1995 se oli 26 %.

4.3.1. Pragmaattinen kuvaus

Pragmaattisen kuvauksen luokkaan (Cx) kuuluvat yleensä irralliset huomiot kirjailijasta ja yhteiskunnasta sekä kommentit teoksen ilmestymisestä, menestymisestä ja aikaisemmasta vastaanotosta. Tärkeä kriteeri tämän luokan virkkeissä on se, että näitä tietoja ei käytetä arvosteltavan teoksen muotojen tai sisältöjen tulkintaan, selittämiseen tai arvottamiseen. (Huotari 1980: 46.) Tämä on ainoa luokka, johon olen voinut laskea kuuluviksi myös ne virkkeet, jotka eivät suoranaisesti koske arvostelun kohteena olevaa teosta. Senkin vuoksi pragmaattisen kuvauksen luokkaan on kertynyt runsaasti virkkeitä.

Vuonna 1955 pragmaattisen luokan virkkeet jakautuivat tasaisesti kaikkien alaluokkien (kuvaus, tulkinta ja arvottaminen) kesken eli mikään luokka ei sisältänyt ylivoimaisen paljon virkkeitä. Vuonna 1995 pragmaattisen kuvauksen (Cx) luokka oli alaluokista suurin, sillä se käsitti 18 % kaikista sen vuoden virkkeistä. Semanttisen tulkinnan jälkeen se olikin toiseksi suurin sisältöluokka vuonna 1995.

Pragmaattinen kuvaus saattoi koskea kirjailijan aikaisempaa kirjailijantyötä tai aikaisemmin julkaistuja teoksia:

(85) Arvo Turtiainen kuuluu siihen tulenkantajia seuranneeseen kirjalliseen falangiin, joka 30-luvulla järjestäytyi vasemmistoradikaaliseksi kirjailijaryhmä Kiilaksi (Tiainen 1955: 84).

(86) Linna ei ole suinkaan tuntematon nimi lukevalle yleisöllemme, sillä jo noin kuutisen vuotta sitten herätti hänen romaaninsa *Musta rakkaus* sangen suurta huomiota ja antoi erälle arvostelijoille jopa aiheen hänen yhteydessään puhua Suomen Dostojevskista (Lappalainen 1955: 38).

(87) Kolme ensimmäistä romaania sijoittuivat suomalaisen maaseudun kautta arkitodellisuuden raameihin, pyrkimyksiin ja saavutuksiin, oman paikan etsintään ja jonkun isomman osallisuuden tavoitteluun, missä lomittuisivat niin luonto kuin kulttuuri kaikkineen (Kankaanpää 1995: 232).

Osa virkkeistä käsitteli yhteiskuntamme kirjallista ilmapiiriä, ja niissä pyrittiin tekemään yhteenvetoa sen hetkisestä kirjallisesta tilasta. Yhteenvetojen esittäminen oli ominaista vuoden 1955 arvostelijoista Osmo Hormialle, joka aloitti arvostelunsa aina laajemmasta kontekstista käsin ja liitti siihen arvosteltavan teoksen:

(88) Yksi romaanitaiteemme voitollisia kausia on parhaillaan menossa (Hormia 1955: 42).

(89) Kuluneen syyskauden aikana on runon ystävä jälleen kokenut varovaiset toiveet ylittävän ilon. Puolikymmentä varsin korkeatasoista runoteosta on ilmestynyt. (Hormia 1955: 43.)

(90) Kuluneella syyskaudella ilmestyi niin komea sarja eriarvoisia monumentti-romaaneja, että heräävä mielenkiinto muita tärkeitä kirjallisuuden tapahtumia kohtaan yhäkin näyttää puolitorokkuilevalta. On kyllä pantu merkille yksityisiä kirjoja, on niihin reagoitukin, mutta ilmiöiden yhteyttä ei oikein tunnu tajutun. (Hormia 1955: 82.)

Virkkeet saattoivat koskea myös teoksen julkaisemisen ajankohtaan liittyviä syitä. Nämäkin virkkeet osoittautuivat usein oivallisiksi arvostelun aloituksiksi:

(91) Viime syyskuun 16. päivänä Arvo Turtiainen varmaan monenkin yllätykseksi täytti 50 vuotta, sillä onhan hän jatkuvasti ollut nuorekkaan radikaalinen ja vakaumuksensa punaväristä lippua reippaasti heiluttava runoilija. Merkkipäiväksi ilmestyi hänen runotuotannostaan valittujen runojen kokoelma *Laulu ajasta ja rakkaudesta*. (Tiainen 1955: 84.)

(92) Edith Södergranin 100-vuotisjuhla toi pari vuotta sitten jälleen vahvasti esiin unohtumattoman modernistimme, jonka riikinruotsalaiset mielellään esittävät omanaan. Häntä on käännetty maailmankielille, mutta vasta nyt on ilmestynyt kootut runot täydellisenä suomenkielisenä laitoksena. (Lappalainen 1995: 117.)

Muutamassa arvostelussa pohdittiin kirjan julkaisemiseen yleisesti liittyviä ongelmia:

(93) Ongelma on tämä: vaikka kirjailijalla olisi sanottavaa ja monet haluaisivat sen lukea, voi kustantajan suppea näkemys ja olemassa olevan koneiston kankeus estää tekstin ja lukijan kohtaamisen (Raitis 1995: 353).

(94) Helvi Hämäläisen *Säädyllyinen murhenäytelmä* ilmestyy nyt 1995 ensimmäisenä "sensuroimattomana" laitoksena - kuten kustantaja katsoo hyväksi mainostaa - ja sen jatko-osa, 1951 valmistunut käsikirjoitus *Kadotettu puutarha* tulee lukijoiden käsiin vasta nyt ensimmäisenä painoksena. --- *Säädyllyisen murhenäytelmän* käsikirjoitus valmistui kesällä 1939 ja se painettiin vielä vuoden lopussa julkaista-

vaksi seuraavana vuonna. Kirjailija sai tekijänkappaleensa, mutta lukijoiden käsiin kirja ei tässä muodossaan koskaan saapunut. (Lappalainen 1995: 469.)

4.3.2. Pragmaattinen tulkinta

Pragmaattisen tulkinnan luokan virkkeissä arvostelija pyrkii selittämään teosta joko yksilöllisistä (Cy1) tai yhteiskunnallisista (Cy2) kehyksistä käsin. Syntaktiseen ja semanttiseen tulkintaan verrattuna pragmaattisessa tulkinnassa painottuu selittävä näkemys, ei niinkään teoksen luonteen ja laadun määrittely vertailun avulla. Pragmaattinen kirjailijakohtainen tulkinta (Cy1) tarkoittaa ”teoksen muotojen ja sisältöjen tulkintaa ja selittämistä kirjailijaa yksilönä koskevien tietojen avulla”. (Huotari 1980: 47.) Näihin voidaan lukea kirjailijaa koskevat elämäkerralliset kuten biografiset ja psykologiset tiedot (mts. 46). Vuonna 1955 teoksen selittäminen kirjailijaa koskevien tietojen avulla oli melko harvinaista (4 % virkkeistä). Vuonna 1995 tämän luokan virkkeet olivat vieläkin harvinaisempia (vain pari virkettä).

(95) Jussi Talvi on kuvannut suomalaisen sodan kaksi lopputulokseen ratkaisevimmin vaikuttanutta jaksoa, niin kuin ne piirtyivät hänen rintamasotilaansilmäänsä vuosikymmenen perspektiivin syventäminä (Lappalainen 1955: 36).

Teosta saatettiin selittää myös kirjailijan maailmankatsomuksen tai teosten kirjoittamismekanismien avulla (Huotari 1980: 46).

(96) Turtiainen tunnetaan ennen muuta yhteiskunnallisena runoilijana, jonka suhtautuminen ihmiseen, sosiaalinen katkeruus, uhma ja julistus nousevat luokka-ajattelun ja vasemmistoradikaalisen katsomuksen pohjalta.--- Tämä elämänsä luonnehti hänen työläiskuvauksiaan jo hänen esikoiskokoelmassaan *Muutos* (1936). (Tiainen 1955: 84.)

(97) Jo esikoiskokoelmastaan lähtien Turtiainen on ollut ajan tuntojen runoilija. Hän on aina kiihkeän voimakkaasti reagoinut aikakautemme suuriin yhteiskunnallisiin, poliittisiin ja valtiollisiin tapahtumiin alkaen 30-luvun ilmiöistä viime aikojen tapauksiin. (Tiainen 1955: 85.)

Pragmaattinen yhteiskunnallinen tulkinta (Cy2) tarkoittaa ”teoksen muotojen ja sisältöjen selittämistä kirjailijaa kehystäviin yleisiin taustatekijöihin nojautuen” (Huotari 1980: 48). Näitä taustatekijöitä voivat olla esim. teoksen

kirjoittamisen ajankohta, teoksen julkaiseminen, yleensä lukijat sekä teoksen merkitys ja tehtävä yhteiskunnassa (Huotari 1980: 46). Tämän ryhmän virkkeet olivat tulkinnanvaraisia, joten virkkeiden konteksti on vaikuttanut luokitte- luun. Päinvastoin kuin edellisen luokan (Cy1) virkkeiden kohdalla tässä luokassa vuoden 1955 virkkeiden määrä oli erittäin vähäinen. Sen sijaan vuonna 1995 virkeitä oli 5 % kaikista sen vuoden virkkeistä, mutta ne löytyivät kaikki samasta arvostelusta.

(98) Raamatun aihepiirin uusi vetovoima johtuu ehkä siitäkin, että rajakielto tieteen ja uskonnon välillä viime vuosina on ilmeisesti helpottunut (Tuulio 1955: 41).

(99) Irja Sormusen romaani *Elämää Airiston takana* on merkittävä muistutus siitä, että maan eri osissa elää ns. asiantuntijoista ja kirjallisista piireistä riippumaton kulttuuritahto, joka tuottaa korkeatasoista taidetta (Raitis 1995: 353).

4.3.3. Pragmaattinen arvottaminen

Pragmaattisen arvottamisen luokassa teosta arvotetaan suhteessa sen tekijään ja vastaanottajiin. Pragmaattinen kirjailijakohtainen arvottaminen (Cz1) on teoksen arvottamista kirjailijan yksilöllisenä saavutuksena. Sen sijaan pragmaattinen yhteiskunnallinen arvottaminen (Cz2) käsittää teoksen merkityksen ja tehtävän määrittämisen jollekin lukijaryhmälle tai koko yhteiskunnalle. Yhteiskunnallisen arvottamisen ryhmään lasketaan myös ne virkkeet, joissa kriitikko arvottaa teosta sen häneen itseensä tekemän vaikutuksen perusteella. (Huotari 1980: 49.) Vuonna 1955 molempiin ryhmiin kuului n. 4 % kaikista sen vuoden virkkeistä. Vuonna 1995 pragmaattinen arvottaminen oli erittäin harvinaista: molemmissa ryhmissä oli vain muutama virke. Useimmiten pragmaattinen arvottaminen oli positiivista.

Usein arvosteluissa pyrittiin tekemään yhteenveto teoksen arvosta kirjailijan henkilökohtaisena saavutuksena (Cz1). Se sijoittui useimmiten huipennukseksi arvostelun loppuun erityisesti vuoden 1955 arvosteluissa:

(100) Tekijänsä tuotannossa teos merkitsee suurta voittoa (Tuulio 1955: 36).

(101) Romaanin loppusivut, niitä enempää selostamatta, osoittavat Jussi Talven olevan syvänäkemyksisen eepikon, jolta voidaan hyvällä syyllä odottaa jatkoa, - mutta vaikka sitä ei tulisikaan, on Talvi pystyttänyt jo tällä teoksella monumentin, jonka arvo tulee ajan myötä vain lisääntymään (Lappalainen 1955: 38).

(102) Tämä kolmitahoinen ansio merkittäköön sitä mieluummin vuosikirjoihin, koska Väinö Linnan sotaromaanin kohdalla ilmeisesti on kysymyksessä suuri taiteellinen voitto (Lappalainen 1955: 40).

Vuonna 1995 pragmaattinen kirjailijakohtainen arvottaminen oli ainoastaan positiivista:

(103) --- *Sydänmaa*, --- tekijänsä tiukan ja tiheän sarjan yhdeksäs täysosuma, --- Tulos on jännittävä ja komea, ylilyönteineen kaikkineen. (Kankaanpää 1995: 235.)

(104) Kustantajalle toimitettiin samaan aikaan tasokas käsikirjoitus ja kannattavan kustantamisen mahdollistava määrä kirjan tilauksia (Raitis 1995: 353).

Aina kirjailija ei kuitenkaan ollut onnistunut arvostelijan mielestä. Negatiivista pragamaattista arvottamista kirjailijat saivat enemmän osakseen vuonna 1955:

(105) Tuntuu siltä kuin kirjan synnyttäminen olisi ollut väkinäistä ja vaikeanpuoleista, ikään kuin kirjoittaja kirjoittaisi velvollisuudentunnosta eikä halusta (Nieminen 1955: 82).

(106) Erittäin etevänä sanan käyttäjänä ja etevyydestään kenties häikäistyneenä hän nimittäin on tehnyt synnin lukijain enemmistöä kohtaan: hän on kääntänyt selkensä kertomuksen luettavuuden ihanteelle (Hormia 1955: 82).

(107) Nyt sen sijaan on suhteellisen helppo nähdä, ettei hän kieltämättömistä lahjoistaan huolimatta vielä ole valmis novellin taitaja (Hormia 1955: 83).

Myös teoksen vastaanottoon liittyvä yhteiskunnallinen arvottaminen (Cz2) sijoitettiin usein arvostelun loppuun:

(108) Ennustan että *Pyhästä Birgittasta* tullaan lähiaikoina paljon keskustelemaan (Tuulio 1955: 36).

(109) Uskaltaisin arvella, että *Kuolleiden evankeliumi* esim. hyvänä ranskannoksena löytäisi tiensä avaramman lukijapiirin luokse (Tuulio 1955: 42).

Teoksen merkityksen arvioiminen koko yhteiskunnalle oli harvinaista tutkimissani arvosteluissa:

(110) Vainovuosien kansallemme luonteenomaisten elämäntuntojen sanelijoina jäävät nämä romaanit pysyviksi dokumenteiksi tuleviin aikoihin (Lappalainen 1955: 40).

Arvostelijan henkilökohtaisten vaikutelmien kuvaaminen laskettiin myös kuuluvaksi luokkaan Cz2. Yleensä arvostelija osoittaa vaikutelmat tällöin selvästi omaksi henkilökohtaiseksi näkemykseksen ja välttää yleistämistä omia mielipiteitään:

(111) Tällöin joudun ensimmäisen ja ainoan kerran toteamaan Kajavan kokoelmassa jotakin sellaista, mikä ei minua miellytä, nimittäin aiheettomia runoja - aiheetta kirjoitettuja, aiheetta kirjaan otettuja (Hormia 1955: 44).

Vuonna 1955 tällainen arvioiminen oli useammin negatiivista kuin vuonna 1995:

(112) On unohdettu se, että lukijan vastaanottokoneistoon kuuluu muutakin kuin silmät. Tämä suosittu suhtautumistapa yllyttää kirjoittavia ihmisiä juuri sille tielle, jota myöten Tyne Saastamoinen on edennyt useimpien lukijoiden tavoitamattomiin. (Hormia 1955: 82.)

Sen sijaan vuoden 1995 arvosteluissa teoksen merkityksen arvioiminen lukijoille oli useimmiten positiivista:

(113) Nyt suomeksi ilmestyneet Södergranin kootut runot tuovat runoilijan lukijan eteen elävänä ihmisenä, ei pelkästään sinä kuolemaan valmistautuvana varjokuvana, johon olemme tottuneet aiemmin hänen runonsa liittämään (Lappalainen 1995: 117).

(114) Taitavasti Issakainen panee myös lukijan töihin: hahmottamaan, tulkitsemaan, hahmottamaan uudelleen, ja silti kokonaisuus jää lopulta liikkeelle ja auki (Kankaanpää 1995: 232).

(115) Romaani haastaa lukijan keskusteluun tekstin kanssa (Lappalainen 1995: 234).

4.4. Yhteenveto

Taulukko 5: Sisältöluokkien osuus Parnasson kirjallisuusarvosteluissa

<i>Sisältöluokka</i>	<i>1955 f</i>	<i>%</i>	<i>1995 f</i>	<i>%</i>
Ax	4	0,8	8	2,2
Ay1	1	0,2	1	0,3
Ay2	2	0,4	-	-
Az0	21	4,4	26	7,0
Az1	4	0,8	1	0,3
Az2	2	0,4	1	0,3
Bx	65	13,7	47	12,7
By0	104	21,9	101	27,3
By1	4	0,8	12	3,2
By2	34	7,2	28	7,6
Bz0	103	21,7	34	9,2
Bz1	11	2,3	8	2,2
Bz2	20	4,2	5	1,4
Cx	33	6,9	65	17,6
Cy1	21	4,4	2	0,5
Cy2	4	0,8	20	5,4
Cz1	20	4,2	4	1,1
Cz2	22	4,6	7	1,9
YHTEENSA	475	100	370	100

Parnasson kirjallisuusarvosteluissa pyritään ennen kaikkea tulkitsemaan teosten sisältöjä (By0). Tämä oli yhteinen piirre molempien vuosien arvosteluissa. Sen sijaan vuonna 1955 sisältöjä myös arvotettiin runsaasti (Bz0), mikä ei ollut niin yleistä enää vuonna 1995. Nykyarvosteluissa arvottaminen on osittain saanut väistyä hyvin syvällisen ja analysoivan tulkinnan tieltä. Arvottamisen vähentymistä ja tulkinnan lisääntymistä nykyarvosteluissa voikin selittää erään kriitikon näkemyksellä, jonka mukaan

”kirjallisuuden arvodimensio on tyhjä, ellei sitä kytketä kiinnostavaan tulkintaan” (Nordgren, *Kritiikin uutiset* 3/93 s. 20).

Molempien vuosien arvosteluissa teoksen sisältöjä (Bx) kuvattiin yhtä paljon, mutta teoksen ulkopuolisen tausta-aineiston kuvaus (Cx) oli vuoden 1995 arvosteluissa yleisempää kuin vuonna 1955. Muihin teoksiin vertaava tulkinta ja arvottaminen oli molempina vuosina erittäin vähäistä.

Myös muissa tutkimuksissa on saatu samansuuntaisia tuloksia Parnasson kirjallisuusarvosteluista. Pia Puromäen (1983) tekemä sisällönanalyysi Alpo Ruuthin teosten saamasta arvostelusta osoitti, että Parnasson arvosteluissa sisällön tulkintaa oli erittäin laajasti. Myös sisältöjen arvottaminen oli hyvin yleistä. (Puromäki 1983: 21, 27, 38.)

Pirkko Muikku (1982) vertasi tutkimuksessaan *Kritiikin kieli* arvosteluja vuosilta 1951 ja 1971. Tutkimustulokset osoittivat, että vuonna 1951 arvotus oli kaksi kertaa yleisempää kuin vuonna 1971. Lisäksi positiivista kritiikkiä oli vuonna 1951 enemmän kuin negatiivista. Vähentyneen arvottamisen ja lisääntyneen tulkinnan syyksi Muikku olettaa mm. sen, että Parnassossa pyritään avartamaan lukijan näkökulmaa tulkinnallisoin keinoin eikä niinkään haluta ohjata makutottumuksia. Tausta-aineiston kuvausta sen sijaan oli enemmän vuoden 1971 arvosteluissa. Muikku arvelee, että vuonna 1951 sen vähyyteen vaikuttaa juuri silloin Suomeen tullut uskriittinen tapa arvostella teosta itsenäisenä kokonaisuutena, joten kirjailijaa ja hänen muuta tuotantoaan ei juuri arvosteluissa esitellä. (Muikku 1982: 302, 305, 311.) Myös omat tutkimustulokseni vahvistavat näitä arveluita.

5. KIRJALLISUUSARVOSTELUJEN INTERPERSONAALINEN METADISKURSSI

5.1. SISÄLLÖLLISET ASEENTEET ELI ARVOSTELIJAN SUHTAUTUMINEN ESITETTYIHIN ASIOIHIN

5.1.1. Modaalisuus ja hedging-ilmio

Tekstin tuottajan sisällöllisiä asenteita voidaan tutkia hänen käyttämien modaalisten ilmaisujen kautta. Laajasti ymmärrettynä modaalisuus tarkoittaa puhujan tai kirjoittajan suhtautumista esittämiinsä asiasisältöihin. Näin kirjoittaja ottaa kantaa esittämänsä väitteen totuudellisuuteen eli siihen, kuinka totena, varmana, toivottavana tai mahdollisena hän lauseen propositiota eli perusmerkitystä pitää. Väitelause voi mm. ilmaista, että kirjoittaja pitää esittämänsä asiaa totena. Halutessaan lieventää tai vahvistaa esittämänsä väitteen totuudellisuutta kirjoittaja voi käyttää apunaan erilaisia modaalisuuden osoittimia ja adverbejä. (Leiwo et al. 1992: 97-98.)

Modaalisuuden avulla voidaan siis ilmaista mm. suhtautumista esitettyjen asioiden varmuuteen (Luukka 1992: 89). Modaalisuuden kolme perustyyppiä ovat looginen eli aleettinen, episteeminen ja deonttinen. Nämä muodostavat modaalisen asteikon, jossa jokaisessa perustyyppissä on ainakin kaksi modaalisuuden astetta: mahdollinen ja välttämätön. Luonnollisessa kielessä keskeisiä ovat mahdollisuutta ja varmuutta ilmaiseva episteeminen asteikko sekä pakkoa ja täytymistä ilmaiseva deonttinen asteikko. (Hakulinen & Karlsson 1979: 262.)

Varmuuden korostaminen ja vähentäminen liittyy episteemiseen modaalisuuteen. Väitelause, johon ei sisälly modaalista ainesta, osoittaa tekstin tuottajan olevan varma esittämästään asiasisällöstä. Suorat väitteet ovat episteemisesti ei-modaalisia lauseita, joissa puhuja itse sitoutuu väitteensä totuusarvoon, mutta ei eksplisiittisesti osoita tätä (Lyons 1977: 797). Toisin kuin Lyons jotkut tutkijat pitävät myös yksinkertaista väitelausetta modaalisena,

koska se ilmaisee proposition täysin varmana (Kangasniemi 1987: 160). Halutessaan korostaa tai vähentää varmuuttaan viestin lähettäjä voi käyttää erilaisia modaalisuuden ilmaisukeinoja kuten modaaliverbejä *saattaa, voida*; adverbejä *mahdollisesti, ehkä, varmasti*; modaalisia adjektiiveja *on ilmeistä, on varmaa* tai hän voi ilmaista varmuuttaan verbin modusten (potentiaali, konditionaali) avulla (Hakulinen & Karlsson 1979: 265).

Jyrkät toteamukset eivät siis sisällä episteemistä modaaliainesta, jotka osoittaisivat puhujan pitävän asiaa epävarmana tai todenvastaisena (Matihaldi 1979: 59). Nämä ovat tunnusmerkittäviä väitelauseita, joita lukija ei helposti aseta kyseenalaiseksi, sillä yleensä voimakkain tapa sitouttaa itsensä väitteen totuusarvoon on juuri ei-modaalinen väite (*Maapallo on pyöreä*). Varmuuden korostaminen sisältää jo jonkinasteisen harkinnan varmuuden suhteen (*Maapallo on varmasti pyöreä*), joka herättää lukijassa epäilyksen, miksi varmuutta on täytynyt korostaa. (Lyons 1977: 809; Halliday 1985: 340; Luukka 1995: 33-34.) Käytännössä väitelauseen avulla kuitenkin ilmaistaan paljon totena ja varmana sellaisiakin asioita, joita viestin lähettäjä ei pidä totena ja varmana tai joiden totuutta hän ei pysty todistamaan. Tällaisissa tapauksissa voidaan puhua vaikuttamisesta ja tahallisesta tehokeinosta. (Luukka 1992: 86.)

Suhtautumista esitettyyn asiaan voidaan osoittaa myös verbin valinnan avulla (Leiwo et al. 1992: 98). Hakulinen ja Karlsson (1979) erottavat modaaliverbeistä omaksi ryhmäkseen nämä ns. propositionaalisia asenteita osoittavat verbit, joita ovat mm. *ajatella, epäillä, haluta, paheksua* jne. (Hakulinen & Karlsson 1979: 265).

Hedging-ilmio liittyy läheisesti modaalisuuteen, sillä siinä on myös kysymys väitteiden lieventelystä ja pehmentelystä. Modaalisuudessa ja hedging-ilmiossa varauksellisuutta lähestytään vain eri suunnilta. Modaalisuudessa lähdetään liikkeelle kielellisistä ilmauksista, kun taas hedging-ilmiossa tarkastellaan kaikkia vuorovaikutuksellisia keinoja, joiden funktiona voidaan pitää väitteiden epävarmuutta, varauksellisuutta, lieventelyä ja pehmentelyä. Lähtökohta on siis funktionaalinen. (Luukka 1995: 35.)

Hedging-ilmioistä on käytetty suomenkielisiä termejä varaus ja pehmennin, joiden avulla ilmauksia voidaan epämääräistää tai tehdä epäselvemmiksi. Niiden avulla voidaan epäsuorasti sanoa vähemmän kuin tarkoitetaan, mikä suojaa puhujaa täydeltä vastuulta ja muiden arvostelulta. Ilmiö liittyy siis läheisesti kasvojen säilyttämisen tarpeeseen ja kohteliaisuuteen. (Lakoff 1972: 195; Prince et al. 1982: 84; Hübler 1983: 23,155-169; Markkanen & Schröder 1988: 171; lisää hedging-ilmioistä ks. esim. House & Kasper 1981; Markkanen & Schröder 1997.)

Luukka jakaa sisällöllisten asenteiden osoittimet kahteen päätyyppiin, joista ensimmäinen osoittaa väitteen totuusarvoa ja varmuutta ja toinen affektiivista sävyä. Ensimmäisen tyyppin ilmaukset ovat varmuuden vahvistajia ja varmuuden vähentäjiä (varaukset ja rajoittimet). Niiden avulla kirjoittaja voi korostaa tai lieventää esitetyn asiasisällön varmuusastetta. Toiseen tyyppiin kuuluvat ilmaukset ovat suhteuttimia, jotka osoittavat tekstin tuottajan affektiivista suhtautumista esittämiinsä asioihin tai ohjaavat lukijoita suhtautumaan asioihin halutulla tavalla (Luukka 1992: 87).

5.1.2. Varmuuden vahvistaminen

Luukan (1992) mukaan varmuuden vahvistamisen perustyyppi on x on varmasti y. Kirjoittaja haluaa näin korostaa henkilökohtaista varmuuttaan asiasta ja hän sitoutuu sanomansa sisältöön. (Luukka 1992: 92.) Väitteen varmuutta voidaan korostaa erilaisten varmuuden vahvistimien avulla: mahdollisia ovat modaaliset adverbit kuten *varmasti*, *luonnollisesti*, *ehdottomasti* ja *epäilemättä* tai modaaliset adjektiivit kuten *on selvää* ja *on varmaa*. Adverbit *luonnollisesti*, *tietysti*, *toki* ja *totta kai* osoittavat myös väitteen itsestäänselvyyttä.

Väitteen varmuutta osoittavat myös verbit *tietää* ja *uskoa*, sillä *tietää*-verbi ilmaisee jonkun olevan varma tai vakuuttunut jostakin asiasta ja *uskoa*-verbi osoittaa varmaa luulemista tai otaksumista (NS 3: 672; NS 3: 217). Myös johtolauseissa olevat verbit *osoittaa* ja *todistaa* vahvistavat esitetyn asian

varmuutta. Niiden avulla osoitetaan jokin asia todeksi, varmaksi tai paikkansapitäväksi (NS 2: 113; NS 3: 706). Johtolauseet voidaan korvata myös lauseenvastikkeilla.

Tutkimissani arvosteluissa varmuuden vahvistaminen oli harvinaista. Sitä joko esiintyi vain muutama ilmaus arvostelua kohti tai ei lainkaan. Erityisesti nykyisistä arvosteluista useimmista puuttui varmuutta korostava aines kokonaan. Vuonna 1955 varmuuden vahvistajia oli kaikkiaan 26 kymmentä arvostelua kohti, sen sijaan vuonna 1995 niitä oli vain 10 kymmentä arvostelua kohti (ks. taulukko 6 s. 60). Useat ilmaukset olivat kuitenkin tulkinnanvaraisia, ja oman luokitukseni olenkin tehnyt täysin arvosteluaineiston pohjalta. Luokittelin varmuuden vahvistajat omiin ryhmiinsä sen perusteella, missä funktiossa ne arvosteluissa esiintyivät, ts. oliko niillä puhtaasti varmuutta vahvistava merkitys vai osoittivatko ne enemmän itsestänselvyyttä.

Vuonna 1955 puhtaita varmuuden korostajia oli 62 % kaikista varmuuden vahvistamisen osoittimista. Yleisin tapa korostaa väitteen varmuutta oli tuolloin verbi *osoittaa*. Useimmiten arvostelija osoitti konkreettisesti teoksen sisällön avulla jonkin väitteensä paikkansapitäväksi. Ilmaukset sisältyivät usein arvottaviin lauseisiin:

(116) Romaanin loppusivut, niitä enempää selostamatta, **osoittavat** Jussi Talven olevan syvänäkemyksisen eepikon, jolta voidaan hyvällä syyllä odottaa jatkoa, - mutta vaikka sitä ei tulisikaan, on Talvi pystyttänyt jo tällä teoksella monumentin, jonka arvo tulee ajan myötä vain lisääntymään (Lappalainen 1955: 38).

(117) *Moskiittoverkko* **osoittaa**, ettei miellelyhtymien automaattinen kirjaanvienti riitä synnyttämään novellia: kuvaus hypähtelee tasolta toiselle ehtimättä missään valmiiksi saatikka kokonaisuudeksi hahmoutumatta (Hormia 1955: 83).

(118) Tämän viidestä alkuperäiskokoelmasta muodostetun valikoiman ulkonainen suppeus jo **osoittaa**, että runoilijan suorittama tai hyväksymä karsinta on tapahtunut hyvin ankaralla kädellä, minkä ansiosta teos on voittanut taiteellisessa mittavuudessa (Tiainen 1955: 84).

Toiseksi yleisin tapa korostaa varmuutta vuonna 1955 oli verbi *uskoa*, jota käytettiin arvottavissa ilmauksissa vahvistamassa oman henkilökohtaisen mielipiteen varmuutta:

(119) Se on minun mielestäni tekijän paras ja tulee kirjahyllyssäni sijoittumaan niiden kokoelmien joukkoon, joita uskon jatkuvasti paljon lukevani (Hormia 1955: 43).

(120) En usko, että mikään 15-sivuinen novelli jaksaa kestää sitä räsitusta, mikä tämän kannettavaksi on järjestetty: kuvaus tapahtuu kolmella ellei neljälläkin tasolla (Hormia 1955: 83).

Esimerkissä (120) ilmauksella on myös rajoittava merkitys, sillä vahvistaessaan henkilökohtaista varmuuttaan arvostelija samalla myös rajoittaa mielipiteensä yleistettävyyttä käyttäessään yksikön ensimmäistä persoonaa. Näin hän lieventää negatiivisen arvottamisen jyrkkyyttä. Ilmaukset voidaan siis luokitella myös rajoittimiin. Yleisesti ottaen ilmaukset *minä tiedän/uskon että x on y* korostavat henkilökohtaista varmuutta, mutta rajoittavat totuuden yleistettävyyttä (Luukka 1992: 92). Vuoden 1995 arvosteluissa ei käytetty lainkaan verbejä *uskoa/tietää* tai *osoittaa/todistaa* varmuuden vahvistamisen merkityksessä.

Modaalisisista adjektiiveista käytettiin vuonna 1955 ainoastaan ilmausta *eittämätön*, joka esiintyi kahdesti samassa arvostelussa. Ilmaus on tyyllisesti ominaisempi vuoden 1955 arvosteluille; nykyisissä arvosteluissa sitä ei käytetty lainkaan. Merkitykseltään *eittämätön* on varmuutta korostava, sillä sen synonyymeja ovat mm. kieltämätön, epäilyksetön, varma, selvä ja ilmeinen (NS 1: 196). Molemmat tapaukset esiintyivät teoksen sisältöä positiivisesti arvottavissa virkkeissä, joissa arvostelija korosti varmuuttaan teoksen arvosta. Samalla hän korostaa myös omaa asiantuntemustaan:

(121) Teoksen dokumenttiarvo yksityisen sotilaan kohdalta on siis *eittämätön* (Lappalainen 1955: 40).

(122) Toden tuntu on niin *eittämätön*, kuin se vain voi olla silloin, kun taitavan kuvaajan osuvaan työhön yhdistyy kokemuksen tuoma asiavarmuus (Lappalainen 1955: 40).

Muut puhtaasti varmuutta vahvistavat ilmaukset vuonna 1955 olivat adverbeja kuten *tietysti*, *epäämättä*, *selvästi*, *ehdottomasti* sekä *kieltämättä*, joita kutakin käytettiin arvosteluissa vain kerran.

(123) Kaksi viimeksimainittua edustaa laajaa, perinteellistä romaanityyppiä, ja tendenssi on jokseenkin selvästi kristillinen (Tuulio 1955: 41).

(124) Rakenteellinen idea ei ole mahdoton, näin kuvattuna se saattaa vaikuttaa jopa hyvältä, mutta vaatisi ehdottomasti toisenlaista sisältöä (Hormia 1955: 83).

(125) Parhaissa ajan runoissaan hän on kieltämättä tavoittanut ikään kuin ajan maiseman tyyppillisenä (Tiainen 1955: 85).

Varmuutta kuitenkin myös lievennetään esimerkissä (123), jossa arvostelija jättää pienen varauksen esittämälleen väitteelle: *jokseenkin selvästi* (vrt. *selvästi*). Esimerkissä (124) arvostelija pehmentää väitteensä jyrkkyyttä konditionaalilla: *vaatisi ehdottomasti* (vrt. *vaatii ehdottomasti*). Yleensäkin varmuuden korostamista voidaan lieventää väitteen vaikutusalaa pienentämällä (Luukka 1992: 94).

Myös vuoden 1995 arvosteluissa käytettiin kerran adverbejä *ehdottomasti* ja *kieltämättä* puhtaasti varmuutta osoittamassa. Muita adverbejä tuolloin olivat *epäilemättä* ja *varmaan*. Nämä neljä adverbiä olivat ainoita ilmauksia vuonna 1995, joilla oli puhtaasti varmuutta korostava funktio:

(126) *Säädyllinen murhenäytelmä* on ehdottomasti kirjallinen tuote ja hyvä sellainen (Lappalainen 1995: 470).

(127) Södergran oli epäilemättä hyvin tietoinen kielestään ja runon perinteen rikkomisestaan, sillä *Syyskuun lyyraan* (1918) hän liitti huomautuksen, jossa hän puhui tavoitteistaan: "Itsevarmuuteni johtuu siitä että olen löytänyt ulottuvuuteni. Minun ei sovi tehdä itseäni pienemmäksi kuin olen." (Lappalainen 1995: 117.)

(128) Ironiaako? Kyllä varmaan, ja monella tavoin. (Kankaanpää 1995: 235.)

Esimerkissä (128) *varmaan*-adverbin merkitys on 'varmasti, epäilyksettä', koska se esiintyy *kyllä*-adverbin määrittämänä. Merkityksen voi päätellä kontekstistakin. Ilmauksella *varmaan* voi olla myös varmuutta vähentävä merkitys ('kai, luultavasti'). (NS 3: 372.)

Varmuuden vahvistajiin on tapana lukea myös adverbit *toki* ja *tietysti*, joita arvosteluissa oli yhteensä yhdeksän esiintymää. Nämä adverbit ilmaisivat arvosteluissa kuitenkin enemmän asioiden itsestäänselvyttä kuin varmuuden vahvuutta. Luukka onkin luokitellut *tietysti*-ilmauksen suhteuttimiin eli affektiivisten asenteiden osoittimiin, koska sen avulla "tekstin tuottaja osoittaa, että kyseessä ei ole uusi oivallus, vaan asia, joka on sekä hänelle

itselleen että tekstin vastaanottajille tuttu". Itsestänselvyyden osoittajana se ilmaisee siis enemmän vuorovaikutuksellisuutta kuin puhtaat varmuuden vahvistajat, sillä sen avulla luodaan yhteyttä myös lukijoihin. (Luukka 1992: 93, 127.)

Tässä tutkimuksessa luokittelen nämä ilmaukset kuitenkin varmuuden vahvistajiin, sillä tutkimusainestoni yksittäisissä tapauksissa *toki* ja *tietysti* -adverbien funktio ei niinkään ollut vuorovaikutuksellinen, vaan osoittaessaan itsestänselvyttä niillä oli samalla myös varmuutta korostava merkitys - joskaan ei niin voimakas kuin puhtailla varmuuden vahvistajilla. En kuitenkaan miellä näillä yksittäisillä tapauksilla olevan sen voimakkaampaa interpersonaalista funktiota kuin puhtaillakaan varmuuden vahvistajilla.

Aineistossa oli ainoastaan yksi tapaus, jolla voi katsoa olevan muita voimakkaampi interpersonaalinen funktio. Se on siis selvästi Luukan määritelmän mukaisessa tehtävässä: luomassa yhteyttä lukijoihin. Siinä arvostelija esittää asian itsestänselvytenä, jonka olettaa lukijankin jo huomanneen. Arvostelija tekee eräänlaisen myönnytyksen, jolla hän lieventää aikaisemmin esittämiään voimakkaan negatiivisia mielipiteitään. Hyökkäävyyttään hän pehmentää myös laajentamalla jyrkkien mielipiteidensä kohdetta:

(129) Tämä on **tietenkin** kärjistettyä hyökkäilyä ja pyrkii kohdistumaan Saastamoisen kautta yleistä nuorkirjallista ihanteenmuodostusta vastaan (Hormia 1955: 82).

Itsestänselvyyden osoittimilla oli sävyeroja, joiden perusteella luokittelin ne omiin ryhmiinsä. Ensinnäkin *tietysti*-adverbit saattoivat ilmaista yleispätevän itsestänselvyyden, jonka sekä lukija että kirjoittaja tietävät. Tällaiset itsestänselvytykset eivät kaipaa erityisiä lisäperusteluja tai vastaväitteitä. Näitä tapauksia oli molemmilla vuosikymmenillä vain muutama:

(130) Birgittan romaanin sivuhenkilöinä on kokonainen aikalaiskirjallinen 1300-luvun ihmisiä, historiallisia ja **tietysti** keksittyjäkin --- (Tuulio 1955: 35).

(131) Tällaiset kirjat synnyttää elämä itse. Kirjailijan merkitys on **tietysti** ratkaiseva, mutta hänen on nöyryyttävä tulkiksi, jonka kautta puhuu vuosisatainen kulttuuri. (Raitis 1995: 353.)

Toisen ryhmän muodostivat *toki*-adverbit (myös adverbi *kyllä*), jotka osoittivat useimmiten eräänlaisen myönnytyksen jonkin asian olemassaolosta tai paikkansapitävyydestä, mutta jolle arvostelija kuitenkin esittää vastakkaisen näkemyksen tai muunlaisen rajoituksen. Ilmauksen avulla voidaan siis olla näennäisesti samaa mieltä ennen eriävän mielipiteen esittämistä, jotta vältettäisiin ristiriitaa (Leiwo et al. 1992: 48). Varmuuden vahvistamisen ohella ilmaukset siis lieventävät arvostelijan vastakkaisen näkemyksen voimakkuutta tai muutoin negatiivista mielipidettä. Aineistossa oli vain muutama tällainen tapaus, ja ne liittyivät aina sisällön tulkintaan tai arvottamiseen:

(132) Kokoelmassa on *toki* hyvin paljon muitakin korkean tunnustuksen ansaitsevia runoja, mutta ne eivät hahmoudu toiseen osastoon verrattaviksi ehjiksi kokonaisuuksiksi, vaikka ne teemallisesti täydentävätkin toinen toisiaan (Hormia 1955: 44).

(133) Sankareita *toki* on, mutta heitä on harvassa (Lappalainen 1955: 234).

(134) Mutta tämäkin hieman kulunut hypoteesi miehen ja naisen maailmoista empiirinen järki/mystinen tunnesyvyys, fysiikka/metafysiikka - *kyllä* löytää erityisen paikkansa, vaikka täysin älyllisesti eheytetty romaani *Ennustaja* ei ole (Wilhelmsson 1995a: 115).

Kolmanneksi *tietysti*-adverbit saattoivat ilmaista arvostelijan oman tulkinnan ikään kuin itsestäänselvytenä, joka kuitenkin mitä ilmeisimmin perustui vain arvostelijan omiin kokemuksiin. Ne olivat usein oletuksia tai yleistyksiä, joille lukija voi kuitenkin esittää vastaväitteitä tai vaatia lisäperusteita. Näitä voisi kutsua myös "mukaitsestäänselvyyksiksi".

(135) Takana on *tietysti* myös äidin itsekkyyttä, eikä Kaarin Ulvsdotter ole ainoa, joka on sellaiselle uhrattu (Tuulio 1955: 35).

(136) *Valaskalan unta* kuvasi vetävästi ja jännittävästikin paitsi Helsinkiä myös ennen muuta petosta ja itsepetosta, eksymistä ja sukupuolten välistä sotaa, jonka *tietysti* julistavat tyytymättömyydessään pohjattoman ylenkatseelliset vaimot (Kankaanpää 1995: 232).

Itsestäänselvyttä osoitettiin myös liitepartikkelin *-han* avulla. Se ilmaisee jonkin itsestäänselvyden toteamuksen tasolla ja osoittaa samalla, että asia on lukijalle ennalta tuttu (NS 1: 353-354; Hakulinen & Karlsson 1979: 328).

Näissä virkkeissä ei ole tarvetta korostaa itse asian itsestänselvyyttä vaan tunnettu asia todetaan muistutuksenomaisesti. Luokka luokittelee nämäkin ilmaukset suhteuttimiin, mutta tämän tutkimuksen tapauksissa sävy oli ennemminkin toteava kuin kuulijoihin vetoava, joten itse pidän niitä varmuuden vahvistajien eräänä alaryhmänä. Arvosteluissa ilmaukset liittyivät usein sisällön arvottamiseen. Arvostelija osoitti siis olevansa vakuuttunut esittämästään arviosta:

(137) Kirjailija on vain ollut rehellinen, sekä kuvattavalleen että itselleen, ja tähän on aina taiteilijalle suuri ansio (Lappalainen 1955: 39).

(138) Ehkä Linna on saattanut tuoda jossain määrin korostetusti esiin rintamasotilaan yleisen opinionin, vastustusasenteen, mutta kyseessä ei ole suinkaan kielteisyys (Lappalainen 1955: 39).

Yhteenveto

Taulukko 6: Varmuuden vahvistajat Parnasson kirjallisuusarvosteluissa

VARMUUDEN VAHVISTAJAT	1955 f	%	1995 f	%
Puhtaat varmuuden vahvistajat	16	62	4	40
Itsestänselvyyden ilmaisimet	10	38	6	60
YHTEENSÄ	26	100	10	100

Varmuuden korostaminen oli harvinaista Parnasson kirjallisuusarvosteluissa molemmilla vuosikymmenillä: yhteensä 36 ilmausta 20 arvostelussa (845 virkkeessä). Nykyisissä arvosteluissa se oli kuitenkin vieläkin harvinaisempaa kuin vuonna 1955. Kummallakaan vuosikymmenellä varmuuden korostaminen ei kuitenkaan antanut vaikutelmaa arvostelijan auktoriteettiaseman korostamisesta tai ylemmyyden asenteesta lukijoita kohtaan.

Puhtaat varmuuden vahvistajat sisältyivät useimmiten teosta positiivisesti arvottaviin lauseisiin, joten arvostelija osoitti asiantuntijana täydellistä varmuuttaan teoksen myönteisistä piirteistä. Kielteistä kritiikkiä

harvoin vahvistetaan; sitä pikemminkin pehmennellään varmuuden vähentäjien avulla.

Varmuuden vahvistaminen ei välttämättä ole jyrkkää toteamusta tehokkaampi keino saada lukija vakuuttuneeksi lauseen proposition todenperäisyydestä. Jyrkkä toteamus vakuuttaa itsevarmuudellaan, mutta varmuuden korostamisen keinot voivat saada lukijan ihmettelemään, miksi asian varmuutta täytyy vielä erikseen korostaa. (Kangasluoma 1993: 76-77.) Varmuuden vakuutteluhan alkaa usein vasta silloin, kun itse asiassa emme olekaan niin varmoja asiasta (Halliday 1985: 340). Toisaalta varmuuden korostimien avulla arvostelija voi entisestään korostaa väitteen itsestäänselvyyttä, jolloin lukija uskoo sanoman helpommin.

Tulosten perusteella ei voi kuitenkaan väittää, että arvostelijat käyttäisivät varmuuden vahvistamista vaikutuskeinona tai osoittamassa ylemmyyttä tai auktoriteettiutta lukijaan nähden (Dillon 1986: 28). Muutamat varmuuden korostajat osoittivat pikemminkin arvostelijan seisovan sanojensa takana kuin ilmentävän ylemmyyttä. Arvostelijat saattavat jopa tietoisesti pyrkiä välttämään korostimien käyttöä, sillä esimerkiksi eksplisiittisintä varmuuden korostajaa - adverbiä *varmasti* - ei käytetty arvosteluissa kertaakaan. Luukan tutkimissa akateemisissa teksteissä se oli kuitenkin yleisin keino korostaa varmuutta (Luukka 1992: 93).

5.1.3. Varmuuden vähentäminen

Kirjoittaja voi lieventää sitoutumistaan esittämiinsä asioihin tekemällä ne epäselvemmiksi (Lakoff 1972: 195). Epäselventimistä käytetään myös nimitystä pehmentimet, ja Luukka jakaa ne varauksiin ja rajoittimiin. Varauksilla ja rajoittimilla vähennetään väitteen varmuutta. (Luukka 1992: 91.) Tällöin kirjoittaja ei ota täyttä vastuuta asiasisältöjen totuudellisuudesta tai varmuudesta, ja hän tuo sen eksplisiittisesti ilmi vastaanottajalle. Arvosteluissa varmuuden vähentäminen oli huomattavasti yleisempää kuin varmuuden korostaminen.

5.1.3.1. Varaukset

Varaus on sana, fraasi tai lausuma, johon liittyy epämääräistämisen merkitys (Hakulinen 1989: 118). Varaukset liittyvät lähinnä episteemiseen modaalisuuteen, ja ne osoittavat selvimmin varmuuden lievennystä. Perusmerkitys on x on mahdollisesti totta. (Luukka 1992: 95.) Kaikki modaaliset ilmaukset voidaan sijoittaa episteemiselle asteikolle, josta näkee, kuinka epävarmana tai mahdollisena kirjoittaja proposition näkee (Hakulinen & Karlsson 1979: 262-263; Matihaldi 1979: 119):

Epävarmuus on suurimmillaan jatkumon keskivaiheilla.

Mahdoton	Epätoden- näköinen	Epävarma	Mahdolli- nen	Toden- näköinen	Varma
muka	tuskin epäilen, että ei	ehkä kenties kukaties mahdolli- sesti -ne-	arvatenkin kai luultavasti oletettavasti mahtaa taitaa saattaa voi	ilmeisesti varmaan kaiketi toden- näköisesti	toki totta kai
ei ikinä ei millään	kaiketi ei toden- näköisesti ei varmaan ei	ehkä ei kenties ei ei kai arvaten- kaan ei		tuskin on - matta	

Luukka luokittelee varmuuden vähentämisen keinot viiteen ryhmään, joita ovat adverbit, modukset, modaaliset apuverbit, yksipersonaiset verbi-ilmaukset sekä mentaalista tilaa osoittavat verbit (Luukka 1992: 96). Oman aineistoni perusteella olen hieman soveltanut näitä ryhmiä. Ryhmiin kuuluu mm. seuraavia ilmauksia:

- 1) adverbit (*mahdollisesti, luultavasti, ehkä, kai*)
- 2) modukset (konditionaali, potentiaali)
- 3) modaaliset apuverbit (*saattaa, voida*)
- 4) yksipersonaiset verbi-ilmaukset (*näyttää siltä että*)
- 5) mentaalista tilaa osoittavat verbit (*olettaa, luulla, arvella*)

Vuonna 1955 arvostelut sisälsivät varauksia huomattavasti enemmän (100 ilmausta 10 arvostelussa) kuin vuonna 1995 (40 ilmausta 10 arvostelussa). Tällöin vuonna 1955 yksi arvostelu, jonka keskimääräinen pituus oli 47 virkettä, sisälsi keskimäärin 10 varausta. Vuonna 1995 yksi arvostelu - keskimääräinen pituus 37 virkettä/arvostelu - sisälsi keskimäärin neljä varausta. Keinotkin erosivat hieman toisistaan (ks. taulukko 7 s. 70).

Vuonna 1955 yleisin varausten keino olivat adverbit, joista käytettiin ilmauksia *ehkä, ilmeisesti, tuskin, varmaan, kai, nähtävästi* ja *kenties*. Vuonna 1995 adverbit oli kolmanneksi yleisin keino lieventää varmuutta, ja käytetyt ilmaukset olivat *ehkä, tuskin* ja *kenties*. Molempina vuosina *ehkä*-adverbiä käytettiin eniten kaikista adverbeistä. Se ilmaisee episteemisellä asteikolla suurta epävarmuutta, ja arvosteluissa ilmaukset liittyivät lähes aina sisällölliseen tulkintaan tai arvottamiseen. Epävarmuus tai varauksellisuus kohdistui siis arvostelijan oman mielipiteen esittämiseen. Tämä osoittaa arvostelijan myöntävän, että muutkin tulkinnat ovat mahdollisia. Toisaalta oma tulkinta voi olla niin rohkea, että se halutaan esittää varauksellisesti. Omaa näkemystä ei kuitenkaan esitetä ainoana oikeana:

(139) **Ehkä** loppusanoihin "He riensivät, riensivät eteenpäin" kätkeytyy ajatus, ettei kiihkeän harras toivioletki Birgittan tapaiselle luonteelle kuolemassakaan vaihdu levoksi, - ei ainakaan, jos hän itse saa valita (Tuulio 1955: 35).

(140) Tai **ehkä** tämä hidas ja vaikea, nopea ja lyhyt prosessi kysymyksineen kaikkineen onkin juuri se vastaus? Näinkin voi Raija Siekkisen moneen suuntaan avautuvaa, hienosti piirrettyä kudelmaa tulkita (Kankaanpää 1995: 117).

(141) *Lasikuitumies* on syvältä kouraiseva ja väkevä sommitelma, jossa yhdistyvät monen Issakaisen aiemmasta tuotannosta tutut teemat **ehkä** entistäkin haastavammalla tavalla (Kankaanpää 1995: 232).

Vuonna 1955 toiseksi eniten käytettiin adverbiä *ilmeisesti*. Se ilmaisee episteemisellä asteikolla todennäköisyyttä. Arveleminen liittyi usein arvostelijan tulkintaan kirjailijan todennäköisistä tarkoitusteristä:

(142) Ylläolevasta huolimatta eivät nämä Jussi Talven ihmiset ole kuitenkaan pelkkiä karikatyyreja, eräitä **ilmeisesti** tarkoituksella piirrettyjä saksalaishahmoja lukuun ottamatta (Lappalainen 1955: 37).

(143) **Ilmeisesti** tämä on ollut kirjailijan tarkoituksenakin; luoda tällä tavoin hallittu ja pysyvä yhteys aiheen ja kollektiivisen keskushenkilön välille (Lappalainen 1955: 38).

Adverbit varausten keinona esiintyivät usein teoksen sisältöjä arvottavissa virkkeissä, joissa arvottaminen oli joko positiivista tai negatiivista. Arvostelija ilmaisee arvottamisensa varauksellisesti:

(144) Tyyne Saastamoinen aloittaa enemmän runoilijana kuin kertojana. Tästä kai johtuu se, että hän on parhaimmin onnistunut niissä novelleissa, jotka ovat tarjonneet mahdollisuuden ehdottomaan keskitykseen. (Hormia 1955: 83.)

(145) Persoonallisinta hänen lyyrikonolemuksessaan on **kenties** lopultakin hänen elämänpalvojan asenteensa, hänen rakkautensa elämään ja ihmiseen (Tiainen 1955: 86).

Vuonna 1995 yleisin varausten keino oli konditionaalinen käyttö. Konditionaalista käytettiin huomattavasti enemmän kuin potentiaalista, jota kuitenkin yllättäen käytettiin molempina vuosina yhtä paljon. Konditionaalinen tehtävä ei kuitenkaan kaikissa tapauksissa ollut epävarmuuden osoittaminen, vaan sillä oli muitakin tehtäviä. Yhteistä kaikille konditionaaliesiintymille oli kuitenkin se, että ne sisältyivät lähes aina teosta arvottaviin lauseisiin.

Yleisesti ottaen konditionaali voi ilmaista arvelua, ehdollisuutta, epävarmuutta ja epätodennäköisyyttä (Matihaldi 1979: 94; Luukka 1992: 102). Monien tehtäviensä ohella konditionaalinen päätehtäväksi on luonnehdittu todenvastaisuuden ja vaihtoehtoisuuden ilmaiseminen (Penttilä 1963: 476-479; Matihaldi 1979: 94; Hakulinen & Karlsson 1979: 275). Arvosteluissa konditionaaliesiintymät ilmaisivatkin hyvin usein todenvastaista tai vaihtoehtoista asiantilaa, johon ei liittynyt suoranaista epävarmuuden osoittamista. Nämä konditionaalit sisältyivät aina arvottaviin lauseisiin, joissa konditionaalilla avulla

ilmaistiin vaihtoehto kirjailijan käyttämälle valinnalle. Arvostelijan asiantuntijan rooli korostui, sillä hän koki olevansa tarpeeksi pätevä vaihtoehtojen esittämiseen. Jos arvostelija piti kirjailijan tekemiä valintoja onnistuneina, hän saattoi osoittaa, että jokin muu valinta olisi ollut huono:

(146) Pelkkä kuulokuva jäisi värittömäksi, mutta vuoropuhelun ohella Eila Pen-
nasan teoksessa on runsas kuvaileva aines, tuoreita näkö-, tunto- ja tuoksuvaiku-
telmia, jotka elävöittävät kerrontaa ja helpottavat lukijan liukumista ajallisesti
etäiseen elämänpiiriin (Tuulio 1955: 34).

Jos kirjailijan valitsema vaihtoehto arvotettiin huonoksi, arvostelija saattoi osoittaa asiantuntevasti jonkin paremman vaihtoehdon. Joskus neuvojen esittäminen - erityisesti vuonna 1995 - saattoi vaikuttaa hyökkävältä, jolloin arvostelijasta välittyi ylemmyyden vaikutelma:

(147) Koko kirjan loppupuoli tuntuu menevän itse tuon ihmissyönnin oikeutta-
miseen realistiselta kannalta - minkä tyyppisestä teatterista tai uskottelusta tai
hallusinaatiosta tai suggestiosta siis lienee ollut kysymys! - sen sijaan että itse
teemaa esiteltäisiin ja kehiteltäisiin monipuolisemmin ja rehevämmin, sille
keksittäisiin vastavoimia ja rinnakkaisuuksia romaanin toiminnan ja kuvien
maailman rakennusaineiksi (Forsblom 1995: 231).

(148) Rinnastus ehtoolliseenkin tosin jää maininnan varaan; uskonto olisi tarjon-
nut herkullisen rinnakkaisaiheen (Forsblom 1995: 231).

Ensisijaisesti konditionaalia käytetään ehtoa ilmaisevissa *jos-* lauseissa. ”*Jos*-lause esittää ehdon, jonka pätiessä se propositio, joka nyt on todenvastainen, pitäisi paikkansa.” (Hakulinen & Karlsson 1979: 275.) Arvosteluissa nämä ilmaukset sisältyivät arvottaviin lauseisiin, joissa tuotiin esiin oletettuja vastaväitteitä arvostelijan esittämään arviointiin nähden:

(149) Jos tämä romaanin ”käänte” olisi pelkästään litteräärinen, pidettäisiin sitä
syystäkin mauttomana - mutta koska se on maailmanhistoriallinen, ei tätäkään
huomautusta voida tehdä (Lappalainen 1955: 36).

Referoivissa *että*-lauseissa konditionaali osoittaa, että arvostelija pitää väitettä epätodennäköisenä tai hän suhtautuu siihen arvostellen (Penttilä 1963: 478). Arvosteluissa nämä lauseet olivat jälleen teosta arvottavia lauseita,

joissa arvostelija halusi kumota muiden paikkansapitämättömiä väitteitä teoksesta:

(150) Olen nähnyt väitettävän, että Talven romaanissa autenttinen tapahtumien ja taustan kuvaus olisi etualalla ja ihmisyksilöt toisarvoisessa asemassa eli siis että teos dokumenttina olisi arvokkaampi kuin esteettiset vaatimukset täyttävänä taideteoksena. Näin ei kuitenkaan ole asian laita (Lappalainen 1955: 36).

Kun konditionaali esiintyi aineistossa varmuuden vähentämisen funktiossa, siihen liittyi usein muitakin modaaliaineksia. Näin ollen konditionaali on epäitsenäinen epävarmuuden osoitin (Luukka 1992: 102). Useimmiten se esiintyykin yhdessä *voida*-verbin kanssa tai liittyy aistihavaintoverbeihin. Näiden lisäksi virkkeessä saattoi esiintyä muitakin varauksia kuten adverbejä. Moninkertainen varauksellisuus ilmaisee suurta epävarmuutta, ja useimmiten se sisältyi arvottaviin virkkeisiin, joissa arvottavat väitteet esitettiin hienovaraisesti ja kohteliaasti. Lieventäessään väitteen varmuutta konditionaalien eräs tehtävä onkin osoittaa kohteliaisuutta (Penttilä 1963: 476). Hienovaraisuus antaa arvostelijasta vaikutelman, että hän kunnioittaa lukijoitaan ja pitää heitä kanssaan tasavertaisina. Tämä oli yleistä vuoden 1955 arvosteluissa:

(151) Jos näitä Linnan sotilaita nyt tarkasteltaisiin yksilöinä, luonteina, voitaisiin ehkä yhtyä eräisiin arvostelijoihin, kun he toteavat ne varsin yksipuolisiksi. Mutta näin ei ilmeisestikään sovi tehdä. (Lappalainen 1955: 38.)

(152) Tuntuu siltä, kuin kumpikin näistä täyttäisi hyvin vaatimukset, sangen mittavatkin, sekä taideteoksina että dokumentteina (Lappalainen 1955: 38).

Myös potentiaali liittyi useimmiten teoksen sisältöä tulkitseviin tai arvottaviin virkkeisiin. Yleiskielessä potentiaali on harvinainen epävarmuuden ilmaisin, vaikka sen morfologinen päätehtävä on juuri episteemisen modaaliisuuden ilmaiseminen (Matihaldi 1979: 89-90; Luukka 1992: 101). Usein kuitenkin muut epävarmuuden osoittimet korvaavat sen. Potentiaalien merkityksiä ovat 'todennäköinen', 'luultava' ja 'mahdollinen' (Matihaldi 1979: 89; Penttilä 1963: 475; Luukka 1992: 101). Episteemisellä asteikolla potentiaali sijoittuu samaan kohtaan *ehkä*-adverbin kanssa, joten niiden voi katsoa ilmaisevan yhtä suurta epävarmuutta.

Aineistossa potentiaalitapaukset ilmaisivat puhtaasti epävarmuutta, joka useimmiten kohdistui arvostelijan esittämään tulkintaan teoksesta ja kirjailijan tarkoitusperistä. Joissakin tapauksissa epävarmuutta on vielä korostettu muilla varauksilla. Tällaiset varausten kasautumat eivät välttämättä osoita sen suurempaa epävarmuutta kuin mitä potentiaali yksinään osoittaisi. Kyse voi olla vain ilmauksellisesta tottumuksesta, sillä runsas varmuuden vähentäminen oli joillekin arvostelijoille hyvin tyypillistä. Näin arvostelija vähensi tunkeilevuutta ja oli hienotunteinen arvioidessaan kirjailijan persoonan läheisesti liittyviä asioita. Joissakin tapauksissa kysymyksessä on kirjailijan kasvojen suojeleminen:

(153) Tämä lienee ehkä lähinnä kirjailijan omaa käsitystä (Lappalainen 1955: 38).

(154) Keskelle rakkausrunojen sarjaa on sijoitettu myös seuraava, väkevästi tehoisa runo, jonka "sinä" saattanee olla muutakin kuin rakastettu tai rakkaus (Hormia 1955: 44).

(155) Hänen kumoushenkisyytensä lienee syvimmiltään lähtöisin hänelle tärkeiden elämänarvojen puolustamisesta, silloin kun hän on nähnyt ne uhattuina (Tiainen 1955: 86).

(156) Liekö viime hetken heikkoutta, mutta sen myönnytyksen Hassinen kuitenkin tekee, että löytää lopulta Kimmonkin maailmasta kaipaamaansa heittäytyvää asennetta, mahdottoman halua ja ahtaan rationalisuuden kumoutumista (Wilhelmsson 1995a: 116).

Modaalisia apuverbejä käytettiin vuonna 1955 runsaammin (20 ilmausta/10 arvostelua) kuin vuonna 1995 (3 ilmausta/10 arvostelua). Käytettyjä modaalisia apuverbejä olivat *voida*, *saattaa* ja *mahtaa*, jotka ilmaisevat mahdollisuutta, eikä niinkään suurta epävarmuutta. Varauksille tyypillisesti nekin sisältyivät usein teoksen sisältöjä tulkitseviin ja arvottaviin lauseisiin. Eniten käytettiin *voida*-verbiä, joka muutamassa tapauksessa esiintyi konditionaalimuotoisena. Joissakin tapauksissa tämä apuverbi saattoi liittyä mentaalista tilaa tai sanomista ilmaisevaan (tai johonkin muuhun niihin verrattavaan) verbiin:

(157) Eila Pennasen romaania voisi sanoa valtavaksi kuulokuvaksi Birgitta Birgersdotterin elämästä, siinä määrin kerronta rakentuu keskustelulle (Tuulio 1955: 34).

(158) On syytäkin todeta, että **voidaan katsoa** kirjailijan jakaneen teoksensa kahdeksan osaan myös siten, että toinen näistä kuvaa suomalaisia ja toinen saksalaisia - aseveljinä ja vihollisina sekä ennen kaikkea ihmisinä (Lappalainen 1955: 36).

(159) **Voi sanoa**, että hänellä on joukko henkisen ihmisen eleitä, satunnaisia ja kestäättömiä (Hormia 1955: 42).

Modaalisia apuverbejä sisältävissä virkkeissä oli usein muitakin varmuuden vähentäjiä tai jopa varmuuden vahvistajia:

(160) **Mahtaako** heidän loppunsa sitten olla kirjailijan antama lopullinen vastaus heidän ratkaisuunsa, vai kuuluuko sekin vain sodan järjettömyyteen, **ei liene** selvitettävissä (Lappalainen 1955: 38).

(161) Sellaisenaan ne [Haanpään jutut] **saattavat** olla hyvinkin viehättäviä, mutta missä on Haanpää, jota etsimme? (Nieminen 1955: 82).

(162) Rakenteellinen idea ei ole mahdoton, näin kuvattuna se **saattaa vaikuttaa** jopa hyvältä, mutta **vaatisi ehdottomasti** toisenlaista sisältöä (Hormia 1955: 83).

Adverbien, modusten ja modaalisten apuverbien lisäksi Luukka laskee omiksi varausten ryhmikseen mentaalista tilaa osoittavat verbit kuten *olettaa*, *luulla* ja *arvella* sekä yksipersonaiset verbi-ilmaukset kuten *näyttää siltä että* ja *tuntuu siltä että* (Luukka 1992: 96). Tällaiset ilmaukset ovat tyypillisiä Luukan tutkimille akateemisille teksteille, mutta tutkimissani arvosteluissa tällaiset ilmaukset olivat hyvin harvinaisia. Sen sijaan miltei kaikki yksipersonaiset verbi-ilmaukset olivat aistihavaintoverbejä, joita arvosteluissa käytettiin runsaasti, mutta useimmiten myös persoonamuotoisina. Tämän vuoksi itse nimeän varausten viimeisen ryhmän aistihavaintoverbeiksi, joihin kuuluvat arvosteluissa paljon käytetyt verbit *näyttää*, *tuntuu*, *kuulostaa* sekä näiden lisäksi verbi *vaikuttaa joltakin*.

Aistihavaintoverbeillä ilmaistaan inhimillinen havainto, jolla ei välttämättä ole kaiken kattavaa pätevyyttä (Kangasluoma 1993: 90). On luonnollista, että arvostelut sisälsivät paljon aistihavaintoverbejä, sillä onhan kyseessä kirjallisuuden arvioiminen, jossa väitteet ja mielipiteet perustuvat hyvin pitkälti omiin subjektiivisiin vaikutelmiin. Jos arvostelija haluaa korostaa tätä subjektiivisuutta, hän voi halutessaan lieventää väitteitään näiden verbien avulla.

Aistihavaintoverbien käyttö oli arvostelijakohtaista, sillä joku arvostelija saattoi käyttää verbejä huomattavasti runsaammin kuin toinen. Eniten käytettiin verbejä *tuntuu*, *näyttää* ja *vaikuttaa*. Oma tulkinta tai arviointi esitettiin hieman epävarmana, ja arvostelija vetosi ainoastaan omaan kokemukseen asiasta. Usein kyseessä oli johonkin toiseen teokseen tai laajempaan kokonaisuuteen vertaava tulkinta tai arvottaminen:

(163) Linna monisärmäinen "tuntematon sotilas" näyttää kokevan ja kärsivän enemmän kuin Jussi Talven miehet, kun sen sijaan jälkimmäiset näkevät enemmän ja laajemmalti, he saattavat myös sodan järjettömyyden keskellä käydä lävitse yksilöllisiä kehitysprosesseja (Lappalainen 1955: 38-39).

(164) Jonkinlaista silmänkääntöä, ehkä tahatontakin, myös Hassinen näkyy epäilevän (Wilhelmsson 1995a: 114).

(165) Jos Lauri Pohjanpään kaltainen klassisti olisi 20- tai 30-luvulla ryhtynyt kokeilemaan vapaalla mitalla, olisi se vaikuttanut rohkealta, mutta nyt hänen sen suuntaiset yrityksensä vaikuttavat sovinnaisilta (Tiainen 1955: 84).

Usein negatiivisen arvottamisen voimakkuutta lievennettiin aistihavaintoverbien avulla. Näin arvioinnista tuli subjektiivisempaa, eikä arvostelija esittänyt sitä yleispätevänä tulkintana:

(166) Näin alkaa *Korut* niminen novelli, ja on sanottava, että kirjailijan tässä antama todistus **tuntuu** aivan rehelliseltä. Puolet kokoelman novelleista on hienostunutta sana- ja kuva-asetelmaa, joka antaa epämääräisen kauneuden vaikutelman, aiheettoman tunnelman (Hormia 1955: 83).

(167) Annika Idström **tuntuu** kovasti kamppailevan kerrontateknisten ongelmien kanssa uudessa, kannibalismia käsittelevässä romaanissaan. Koko kirjan loppupuoli **tuntuu** menevän itse tuon ihmissyönnin oikeuttamiseen realistiselta kannalta --- (Forsblom 1995: 231).

(168) Pelkistettyinä banaaleilta kuulostavat juonikuviot tarjoavat sen verkon, johon sekä historiallinen ajankuvaus että esteettinen tyyllittely - harmonisen tasapainon saavuttaen - kiinnittyvät (Lappalainen 1995: 470).

Yhteenveto

Taulukko 7: Varaukset Parnasson kirjallisuusarvosteluissa

VARAUKSET	1955	f	%	1995	f	%
Adverbit	28		28	8		20
Konditionaali	25		25	12		30
Potentiaali	7		7	6		15
Apuverbit	20		20	3		7
Aistihavaintoverbit	20		20	11		28
YHTEENSA	100		100	40		100

Arvosteluissa varmuuden vähentäjiä käytetään siis huomattavasti enemmän kuin varmuuden korostajia. Arvostelijoilla on tarve ikään kuin turvata selustansa esittämällä arviointinsa ja tulkintansa varauksellisesti ja hienovaraisesti, sillä esitetty mielipide voi osoittautua myöhemmin virheelliseksi. Näin he haluavat suojautua mahdolliselta itseään koskevalta arvostelulta. Pehmentely lisää väitteiden hyväksyttävyyttä ja sellaisille väitteille on helpompaa saada lukijan vahvistus.

Varmuuden vähentämisen tarve oli suurimmillaan juuri semanttisen tulkinnan (By) ja arvottamisen (Bz) virkkeissä. 57 % varauksista sisältyi semanttiseen sisältöluokkaan, josta tulkitseviin ja arvottaviin lauseisiin sisältyi 74 % varauksista. Arvostelijan epävarmuus kohdistui siis useimmiten teoksen sisällöistä esittämäänsä tulkintaan ja lopulliseen arvottamiseen. Mielipiteitä ei esitetty faktoina, vaan väitteiden voimakkuutta haluttiin lieventää. Tämä loi arvostelijasta lukijoiden kanssa tasavertaisen vaikutelman, sillä arvostelija ei halunnut esittää omia mielipiteitään objektiivisina totuuksina vaan jätti mahdollisuuden lukijoiden omille tulkinnoille tai jopa vastaväitteille.

Yllättävää oli varausten suuri määrällinen ero eri vuosikymmenten arvosteluissa (v. 1955: 100/10 arvostelua ja v. 1995: 40/10 arvostelua). Tapa ilmaista asioita on muuttunut vuosien varrella, sillä nykyarvostelijat eivät halua

kovin usein pehmenellä väitteitään. Arvostelijoiden asenteet ovat muuttuneet siltä osin, että vuonna 1995 arvostelijat esittävät asiat suorasukaisemmin ja useammin ilman modaalaisia aineksia kuin vuonna 1955. Arvostelijat tuntuvat olevan asiastaan niin vakuuttuneita, että se luo paikoitellen ylemmyyden vaikutelman. He saattavat esittää omia mielipiteitäänkin ikään kuin yleispätevinä totuuksina.

Yksittäisistä arvostelijoista eniten varauksia käytti Pekka Lappalainen arvostellessaan sotaromaanit *Ystäviä ja vihollisia* sekä *Tuntematon sotilas* (Lappalainen 1955a; 1955b: 36-40). Hänen arvosteluissaan (liitteet 2-3) on kunnioittava sävy erityisesti kirjailijaa, mutta myös muita lukijoita kohtaan. Teosten aihe on saattanut vaikuttaa arvosteluiden etäiseen, mutta kuitenkin kunnioittavaan sävyyn. Arvostelut ovat paikoin jopa yleviä. Arvosteluissa oli runsaasti myös varmuuden vähentämisen kasautumia, jotka kertovat hyvin suuresta lieventelyn tarpeesta. Niiden funktiona voidaan pitää hyvin suurta tarvetta kohteliaan etäisyyden ylläpitoon. Arvostelija suojelee niin omia kuin kolmen vastaanottajaryhmänkin kasvoja: teosten lukijoiden, kirjailijoiden ja muiden arvostelijoiden. Yleensäkin arvosteluissa varmuuden vähentäjiä kasautui samaan virkkeeseen silloin, kun pohdittiin kirjailijan tarkoitusperiä. On luonnollista, että kenenkään intentioista ei voida olla täysin varmoja, joten väitteiden lieventäminen on paikallaan.

Vuonna 1995 muutamassa arvostelussa ei ollut varauksia lainkaan (liitteet 1 ja 4). Vuoden 1995 arvosteluille olikin ominaisempaa esittää asiat väitelausein ilman modaalaisia aineksia (liitteet 1, 4-6). Arvostelijat saattoivat pehmenellä väitteitään kuitenkin muilla keinoin. Arvosteluista syntyvät vaikutelmat ovat kuitenkin hyvin erilaisia, jos vertaa vuoden 1955 arvostelijoiden tapaa esittää mielipiteensä varauksellisesti ja vuoden 1995 arvostelijoiden tapaa esittää omatkin näkemyksensä jyrkin väitelausein ikään kuin yleispätevinä totuuksina (liitteet 5-6). Väitelausein arvostelija vaikuttaa itsevarmalta; hän on perehtynyt asiaan, joten hänen näkemyksiään ei ole syytä kyseenalaistaa.

Varauksia käyttävä arvostelija osoittaa mielipiteet selvästi omiksi näkemyksikseen. Sen sijaan väitelausein kirjoittavan arvostelijan objektiivisuus-

teen pyrkivistä arvosteluista lukijan on vaikea erottaa, mikä ”kriitikissä on kirjaa ja sen maailmaa, mikä taas kriitikkolukijan subjektiivista maailmaa” (Virtanen, Virke 4/1988 s. 12).

5.1.3.2. Rajoittimet

Varmuuden vähentäjien toisen alaryhmän muodostavat rajoittimet, jotka ovat vähemmän varmuutta lieventäviä kuin varaukset. Tekstin tuottaja pitää väitettä totena, mutta vain tietyin rajoituksin. Hän voi rajoittaa väitteen vaikutusala ajallisesti, määrällisesti, laadullisesti tai sen yleistettävyyden kannalta. (Luukka 1992: 95, 108.) Kirjoittaja ei ole epätietoinen itse asiasta, vaan hän haluaa esittää asian tietyssä, ehkä yleisestä mielipiteestä jonkin verran poikkeavassa valossa (Kangasluoma 1993: 95).

Vuonna 1955 arvosteluissa käytettiin enemmän rajoittimia kuin vuonna 1995, mutta rajoittimien määrällinen ero näiden vuosien välillä ei ollut niin suuri kuin varausten kohdalla (1955: 105 rajoitinta 10 arvostelussa; 1995: 59 rajoitinta 10 arvostelussa). Varmuutta vähennettiin vuonna 1995 siis enemmän rajoitinten kuin varausten avulla (ks. taulukko 8 s. 78 sekä taulukko 10 s. 83).

Laadulliset rajoittimet epämääräistävät ilmausta niin, että arvostelija välttyy ottamasta täsmällisesti kantaa väitteen varmuuteen. Hän ei väitä, että x on täsmällisesti y, vaan että x on tavallaan y. Lukijalla on näin mahdollisuus täydentää epämääräisen ilmauksen lopullista tulkintaa. (Luukka 1992: 108.) Laadullisiin rajoittimiin voidaan luokitella ns. sopeutussanoja kuten *eräänlainen*, *oikeastaan* ja *periaatteessa* tai intensiteettiadverbejä kuten *aika*, *varsin* ja *sangen*. Kaikkien laadullisten rajoittimien vaikutus ei kohdistu koko ilmaukseen, vaan ne saattavat määrittää vain yhtä sanaa. Intensiteettiadverbit määrittävät adjektiiveja (*melko kiinnostava*), kvanttoireita (*melko paljon*) ja adverbejä (*melko usein*) (Luukka 1992: 113). Ne ilmaisevat jonkin ominaisuuden astetta ja vivahduksia (Kangasluoma 1993: 96).

Arvosteluissa käytettiin ylivoimaisesti eniten laadullisia rajoittimia. Olen laskenut laadullisiin rajoittimiin kaikki arvosteluissa esiintyvät tapaukset, määrittäviä ne koko lausetta tai vain yhtä sanaa. Vuonna 1995 lähes kaikki rajoittimet olivat laadullisia rajoittimia, mutta vuonna 1955 rajoittimia käytettiin monipuolisemmin. Tyypillistä arvosteluissa oli jonkin yksittäisen ilmauksen epämääräistäminen niin, että arvostelija välttyi määrittelemästä ilmausta täsmällisesti tai hänen ei tarvinnut perustella väitettään kovin tarkasti. Arvosteluissa käytettiin eniten seuraavia laadullisia rajoittimia: *varsin, sangen, ei varsinaisesti, ikään kuin ja jonkinlainen*.

Varsin ja *sangen* olivat tyypillisempiä vuoden 1955 arvosteluille. Ne rajoittivat määrittämäänsä ilmausta melko lievästi. Voimakkuuden astetta voi testata jättämällä rajoitin ilmauksesta kokonaan pois. Nämä rajoittimet liittyivät yleensä voimakkaisiin positiivisiin ilmauksiin, joita arvostelija oli katsonut tarpeelliseksi rajoittaa lievästi:

(169) Muodostuu synteesi todellisesta suomalaisesta sotilaasta - *sangen* monelta puolelta nähtynä ja valotettuna (Lappalainen 1955: 38).

(170) Puolikymmentä *varsin* korkeatasoista runoteosta on ilmestynyt (Hormia 1955: 43).

(171) --- Kajavan teoksen neljäs ja viides osasto puhuvat paljon ja *sangen* vaikuttavasti runoilijan vanhimhasta aiheesta, miehen ja naisen välisestä rakkaudesta (Hormia 1955: 44).

Negatiivisesti arvottavissa lauseissa nämä rajoittimet toivat ilmaukseen negatiivisuutta lieventävää sävyä, mikä teki kritiikistä hienovaraisempaa:

(172) Nimi erehdyttää: ei ole kysymys jutuista haanpääläisessä mielessä, vaan - kuten alaotsake pelastavasti huomauttaa - muistikuvista, *varsin* hajanaisista ja erimuotoisista (Nieminen 1955: 82).

Rajoitin *ei varsinaisesti* osoittaa, että jotakin ilmausta tai määrittelyä halutaan käyttää hieman totutusta poikkeavalla tavalla. Usein ilmauksen merkitystä tällöin laajennetaan tai supistetaan. Yleensäkin tällaisten ns. sopeutus- tai sovitussanojen avulla (esim. *eräänlainen, oikeastaan ja itse asiassa*) voidaan supistaa tai laajentaa käsitteiden sisältöä halutulla tavalla, mikä mahdollistaa voimakkaampien ilmausten käytön. Sopeutussanoja voidaan

käyttää myös vaikutuskeinona ja sen vuoksi niitä kutsutaan myös suostuttelumääritelmiksi (Vihonen 1972: 29; Anderson & Furberg 1974: 147).

(173) Ajan runoilijana Turtiainen ei ole varsinaisesti älyllinen ajatusrunoilija, vaan ennen kaikkea tunne sanelee hänen kannanottonsa ja näkemyksensä (Tiainen 1955: 85).

(174) Turtiainen ei ole varsinainen keskuslyyrikko eikä rakkausrunoilija. Ja kuitenkin se, mikä hänessä kaiken ajan runoilijan ja julistajan alla on puhdasta lyyrikköä, ilmenee juuri hänen suhteellisen harvalukuisiksi jäävissä luonnon ja rakkauden elämyksiä tulkitsevissa runoissaan. (Tiainen 1955: 85.)

Rajoitin *ikään kuin* oli yleinen molempien vuosien arvosteluissa. Se määrittäi usein koko lausetta ja ilmaisi näin arvostelijan tarvetta rajoittaa muutoin hyvin laaja-alaisiksi kasvavia tulkintojaan teoksesta. Virkkeet saattoivat sisältää muitakin varmuuden vähentäjiä, mikä osoitti tarvetta rohkeiden tulkintojen lieventelyyn:

(175) Parhaissa runoissaan hän on kieltämättä tavoittanut *ikään kuin* ajan maiseman tyyppillisenä (Tiainen 1955: 85).

(176) *Ikään kuin* symboli ei olisikaan tukahdutetun liikahtelua piilotajunnassa, vaan peitto sille *ettei* mitään ole varsinaisesti sen takana (Wilhelmsson 1995a: 114).

(177) Kun asiat *ikään kuin* ihmisistä piittaamatta yhä uudestaan ja monin tavoin vaikuttavat ja sisältyvät toisiinsa, pohjimmainen kysymys syystä ja tarkoituksesta jää lopullista vastausta vaille (Kankaanpää 1995: 117).

Vuonna 1995 hyvin yleinen rajoitin *ikään kuin* -rajoittimen ohella oli adverbi *jonkinlainen*. Vuonna 1955 sitä ei esiintynyt lainkaan, ja nykyään se tuntuukin vastaavan rajoitinta *eräänlainen*. *Eräänlainen* ja *jonkinlainen* määrittävät yhtä sanaa, joten arvostelija välttyy tämän sanan tarkalta määrittelyltä. Epämääräistäessään yhden sanan merkityksen arvostelija jättää pienen varauksen tulkinnalleen:

(178) Lasikuitumiehelle Ilmarinen --- edustaa *jonkinlaista* isähahmoa, joka viimeinkin tulisi hyväksymään pohjalta ponnistaneen poikansa kaikkineen (Kankaanpää 1995: 233).

(179) Juha Seppälä on pienten välähdyksenomaisten tuokiokuvien ja pitkän vaatelian linjan rytmittämisessä mestari, ja nytkin hän kuljettaa yksittäisten ihmiskohtaloiden, kärsimysten ja valintojen ketjua jopa seitsemän sukupolven mitalta *jonkinlaisen* perusihmisyyden ja yhteydentunteen läpi (Kankaanpää 1995: 235).

(180) Sen lukeminen muutti myös itse romaanin jonkinlaiseksi henkilöhistorialliseksi dokumentiksi, jolloin sen kirjalliset ansiot tuntuivat toisarvoisilta (Lappalainen 1995: 469).

(181) Vaikka näet Kajavankin kokoelmassa näkyy eräänlainen "päivästä päivään" elämisen asenne --- , hänen maailmansa on kuitenkin ratkaisevasti toisenlainen; kesäinen, lämmin ja aurinkoinen (Hormia 1955: 43).

(182) Eräänlaista dokumenttityyliä edustaa myös liian runsas saksankielisten sitaattien viljely (Lappalainen 1995: 234).

Lisäksi arvosteluissa käytettiin muutaman kerran laadullisia rajoittimia *melko*, *aika*, *lähes* ja *lähinnä*. Rajoittimiin voidaan laskea kuuluvaksi myös lainausmerkeissä esitetyt ilmaukset, joita arvosteluissa oli muutamia kuten esimerkeissä (181), (184), (188) ja (189).

(183) Syvemmän runollisen innoituksen ja yksilöllisen näkemyksen puuttuessa nämä runot ovat jääneet *melko* ulkokohtaisiksi, *lähinnä* historiallisiksi laatukuviksi (Tiainen 1955: 83).

(184) Tuollainen aika nietscheläinen sovinnainten tunteiden yläpuolelle tai läpi "pakolaisuuteen" astumisen ajatus on *melko* keskeinen Idströmin proosassa (Forsblom 1995: 231).

(185) Uudessa pienuisromaanissaan Ruoste hallitsee tyylinsä *lähes* rikkeettömästi (Hormia 1955: 42).

Määrälliset rajoittimet olivat toiseksi yleisin rajoitinten ryhmä molempien vuosien arvosteluissa. Vuonna 1955 niitä oli 19 esiintymää, mutta vuonna 1995 vain kuusi esiintymää. Määrälliset rajoittimet (esim. *monet*, *harvat* ja *enimmäkseen*) lieventävät väitteen varmuusastetta rajoittamalla sen määrällistä vaikutusala (Luukka 1992: 116). Ne ilmaisevat, että x on joissain tapauksissa y tai x on osittain y. Tyypillisimmät määrälliset rajoittimet vuonna 1955 olivat *osittain* ja *jossain määrin*:

(186) Saksalainen 163. divisioona sen sijaan kärsii korven heissä aikaansaamasta kauhusta ja kiihtyvistä pakkasesta tavalla, joka *jossain määrin* herättää lukijan myötätunnon näitä sotaan joutuneita berliiniläisiä kohtaan (Lappalainen 1955: 37).

(187) Kysymys syyllisyydestä ja velvollisuudentunnosta on se ongelma tai ongelmaketju, jonka selvittämiseen kirjailija pyrkii - ja onnistuukin siinä *osittain* (Lappalainen 1955: 38).

(188) Burleskin tuntuudessa värityksessään se seuraa **osittain** niitä lauja, jotka Joel Lehtonen ja Ilmari Kianto ovat kirjallisuudellemme avanneet ja joita ”**kainuistimmekin**” ovat pari kertaa onnistuneet hiihtämään (Lappalainen 1955: 40).

Kaikkia muita määrällisiä rajoittimia käytettiin molempien vuosien arvosteluissa vain kerran (esim. *enimmäkseen, useimmat, paljolti, monella tavoin ja siinä määrin*). Joillekin arvostelijoille on tyypillistä useiden varmuuden vähentäjien kasautuminen samaan virkkeeseen, mikä antoi arvostelijasta hyvin hienotunteisen vaikutelman:

(189) Eläytymistä ja intuitiota tarvitaan tutkimuksessakin, eikä ehdottomasti objektiivisen, ”**oikean**” kuvan antaminen toisesta ihmisestä **liene yleensä** mahdollista, koska jo lähteitä **enimmäkseen** värittää subjektiivinen näkemys (Tuulio 1955: 34).

(190) Lopusta on **paljolti** kysymys myös Issakaisen viidennessä romaanissa *Lasi-
kuitumies*, ja surkua siinäkin riittää mutta hupaisuutta **sangen** vähän (Kankaanpää 1995: 232).

Ajallisten rajoittimien avulla arvostelija ilmaisee, että x on usein y. Hän ei väitä, että x on aina y. (Luukka 1992: 109.) Ajallisia rajoittimia ei esiintynyt vuoden 1995 arvosteluissa lainkaan, sen sijaan vuonna 1955 niitä oli yhteensä 13. Eniten käytettiin rajoittimia *yleensä* ja *usein*. Rajoittimia *harvoin* ja *joskus* käytettiin vain kerran. Suurinta epävarmuutta edustaa rajoitin *yleensä*, ja lievempää epävarmuutta edustavat rajoittimet *usein* ja *harvoin* (Luukka 1992: 110).

(191) Täysin todellisuuden tuntevina he **yleensä** vaistoavat eräiden asioiden jääväämättömyyden - kuten meikäläiset sotilaat todellisuudessa **yleensäkin** vaistosivat (Lappalainen 1955: 39).

(192) Turtiainen on epätavallisessa määrin ulospäin suuntautunut lyyrikko, välitön itsetunnustus on hänen laadulleen vierasta, sisimmän itsensä hän ilmaisee **usein** objektivoidussa muodossa, mutta tällöin hän saavuttaa **joskus** hyvin vaikuttavan vertauskuvallisuuden (Tiainen 1955: 85).

Yleistettävyyden rajoittimet olivat arvosteluissa hyvin harvinaisia: vain kolme tapausta 20 arvostelussa. Niiden avulla arvostelija voi lieventää

väitteen totuusarvoa osoittamalla se omaksi henkilökohtaiseksi mielipiteeksi (Luukka 1992: 108). Yleistettävyyden rajoitinta *minun mielestäni* käytettiin vain kaksi kertaa ja ilmausta *minun havaintojeni mukaan* käytettiin vain kerran. Yleistettävyyden rajoittamisen vähyys selittyy sillä, että arvostelu on jo tekstityyppinä oman mielipiteen ilmaisua, joten sitä ei enää tarvitse näin eksplisiittisesti korostaa. Lisäksi sitä voidaan osoittaa monella muullakin tavalla. Esimerkeissä (193) ja (194) kysymyksessä ei välttämättä ole väitteen rajoittaminen vaan halu vedota omaan asiantuntijan auktoriteettiin korostamalla omaa minää, mikä oli kuitenkin melko poikkeuksellista tutkituissa arvosteluissa. Näissä tapauksissa minän korostaminen liittyy enemmän minän esiintuontiin kuin yleistettävyyden rajoittamiseen, jota puolestaan selvemmin edustaa esimerkki (195):

(193) Kiehtovinta *Kuolleiden evankeliumissa* on **mielestäni** sen ajankohdattomuus: vaikka kysymyksessä on tietty kevät, tietyn Niišankuun neljästoista päivä, kuvaus samalla **ikään kuin** läpäisee kaikki ajat ja on nytkin ajankohtaista (Tuulio 1955: 42).

(194) Se on **minun mielestäni** tekijän paras ja tulee kirjahyllyssäni sijoittumaan niiden kokoelmien joukkoon, joita **uskon** jatkuvasti paljon lukevani (Hormia 1955: 43).

(195) Saaritsan suomennos on **minun havaintojeni mukaan** kaiken kaikkiaan laatutyötä, vaikka joitakin Kailaan rohkeita sananvalintoja jää odottamaan myös muualta (Lappalainen 1995: 117).

Yhteenveto

Taulukko 8: Rajoittimet Parnasson kirjallisuusarvosteluissa

<i>Rajoittimet</i>	1955 <i>f</i>	%	1995 <i>f</i>	%
Laadulliset	71	68	52	88
Maaralliset	19	18	6	10
Ajalliset	13	12	-	-
Yleistettävyyt	2	2	1	2
YHTEENSÄ	105	100	59	100

Vuoden 1955 arvosteluissa varmuutta vähennettiin rajoittimien avulla yhtä paljon kuin varaustenkin avulla. Vuonna 1995 rajoittimien käyttö oli yleisempi keino lieventää sanoman jyrkkyyttä kuin varausten käyttö. Rajoittimet eivät osoita niin suurta epävarmuutta kuin varaukset, joten nykyarvosteluissa epävarmuus halutaan tarvittaessa osoittaa lievemmissä muodossa.

Laadulliset rajoittimet useimmiten epämääräistävät jotakin termiä tai ilmausta niin, että arvostelija voi halutessaan käyttää sanaa täsmällistä merkitystään laajemmassa tai suppeammassa merkityksessä. Tällöin hän välttyy itse ottamasta täyttä vastuuta esittämiensä käsitteiden tulkinnasta. Vuoden 1995 arvostelut olivat täynnä teosten sisällön tulkintaa, jonka apuna arvostelijat käyttivät runsaasti vaikeasti määriteltäviä käsitteitä. Sen vuoksi runsas rajoittimien käyttökin oli tarpeen: *jonkinlainen isähahmo, jonkinlainen perusihmisyys ja eräänlainen dokumenttityyli*.

Yksittäisistä arvostelijoista eniten rajoittimia vuonna 1995 oli Wilhelmssonin (*Ennustaja*) ja Forsblomin (*Luonnollinen ravinto*) arvosteluissa (Wilhelmsson 1995a: 114-116; Forsblom 1995: 232). Ne olivat todellisia syväanalyseja filosofisine ja psykologisine tulkintoineen, joissa lievä epämääräisyyden osoittaminen oli tarpeen; tällaisia tulkintoja ei voitaisikaan esittää lopullisina totuuksina. Sen sijaan arvottaminen näissä arvosteluissa oli esitetty suorasukaisesti; negatiivista kritiikkiä ei lievennetty millään tavalla. Näiden arvostelijoi-

den auktoriteettius perustui laajaan tiedolliseen pätevyyteen, jonka avulla he perustelivat myös teosten arvottamisen. Tällöin jopa arvottamisesta tuli ikään kuin objektiivista, eivätkä arvostelijat osoittaneet mielipiteidensä subjektiivisuutta, mikä olisi kuitenkin huomaavaisempaa arvostelun lukijoita kohtaan. (Ks. liitteet 5-6.)

Kaikista rajoittimista 108 tapausta (66 %) kuului semanttisen sisältöluokan lauseisiin ja peräti 130 tapausta (79 %) esiintyi tulkitsevissa tai arvottavissa lauseissa. Tulkitsevissa lauseissa rajoittimien avulla lievennettiin rohkeilta vaikuttavia tulkintoja. Arvottavissa lauseissa lievennettiin voimakkaan myönteisiä ilmauksia tai kielteisen kritiikin jyrkkyyttä. Lieventely osoitti arvostelijan kohteliasta asennetta lukijoita kohtaan. Arvostelija suojeli omia kasvojaan suhteessa muihin kriitikoihin ja kirjailijaan esittäessään tulkinnat varovaisesti, sillä saattavathan muut kriitikot kyseenalaistaa tulkinnat myöhemmin. Arvostelija ei esiintynyt ehdottomana auktoriteettina vaan esitti asiat mieluummin hienovaraisesti jättäen liikkumavaraa sekä itselleen että lukijoille.

5.1.4. Affektiivisten asenteiden osoittimet eli suhteuttimet

Luokka erottaa affektiivisten asenteiden osoittimet varmuuden ja epävarmuuden osoittimista, vaikka näillä adverbeilla on paljon yhteisiä piirteitä (Luokka 1992: 123, 124). Myös Enkvist jakaa modaliteetit epistemisiin ja kirjoittajan asennetta ilmaiseviin adverbeihin. Modaliteetilla tarkoitetaan "niitä keinoja, joita tekstin laatija voi käyttää ilmaistakseen tekstin sisällön suhdetta erilaisiin maailmoihin: tiedon mahdollisuutta, todennäköisyyttä jne." Epistemiset ilmaukset osoittavat väitteen varmuutta, epävarmuutta, ehdollisuutta, mahdollisuutta tai mahdottomuutta (esim. *ehkä, todennäköisesti*). Asennetta ilmaisevat adverbit sen sijaan osoittavat kirjoittajan olevan asiasta pahoillaan tai hyvillään (esim. *valitettavasti, onneksi*). (Enkvist 1975: 116-117.)

Affektiivisten asenteiden osoittimet voivat ilmaista puhtaasti kirjoittajan affektiivisiä suhtautumistapoja esittämiinsä asioihin: kuinka

kiinnostavana, valitettavana tai yllättävänä hän asioita pitää (*On yllättävää/mielenkiintoista/hämmästyttävää että...*). Tämän lisäksi affektiivisten asenteiden luokkaan voidaan laskea kuuluviksi sellaiset ilmaukset, jotka osoittavat väitteen merkitystä, tärkeyttä, uutuutta, painoarvoa tai alkuperää. Tämän vuoksi Luukka käyttää tästä ryhmästä myös nimitystä suhteuttimet. Luukka sisällyttää myös itsestäänselvyyden ilmaisimet suhteuttajiin, mutta tässä tutkimuksessa kyseiset ilmaukset on laskettu kuuluviksi varmuuden vahvistajiin. (Luukka 1992: 123-125.)

Intensiteettiadverbien kohdalla on erotettava toisistaan koko ilmaukseen liittyvät adverbit ja vain yhteen sanaan liittyvät adverbit. Suhteuttimiin lasketaan kuuluviksi vain ne adverbit, jotka viittaavat koko lauseeseen. Vaikka jokin adverbi saattaa näennäisesti liittyä vain yhteen sanaan, sen voi todellisuudessa katsoa määrittävän koko ilmausta, jos se voidaan korvata kokonaisella lauseella. Esimerkiksi ilmaus *Ajankohtaisuus on yllättävään harvinaista suomalaisessa kirjallisuudessa* voidaan korvata lauseella *On yllättävää, että ajankohtaisuus on harvinaista suomalaisessa kirjallisuudessa*. Sen sijaan todellisuudessa vain yhtä sanaa määrittäviä adverbejä ei voida korvata kokonaisilla lauseilla (esim. ilmausta *Ajankohtaisuus on erittäin harvinaista suomalaisessa kirjallisuudessa* ei voida korvata lauseella **On erittäin, että ajankohtaisuus on harvinaista suomalaisessa kirjallisuudessa*). (Luukka 1992: 125.) Pääkriteerinä tässäkin tutkimuksessa on se seikka, että suhteuttimien on viitattava koko lauseeseen.

Arvostelut ovat jo luonteeltaan sellaisia tekstejä, joissa arvostelija kauttaaltaan osoittaa omia mieltymyksiään esitettyjä sisältöjä kohtaan arvottaessaan teoksia. Arvottava ilmaus muodostuu usein arvioivasta adjektiivista ja sitä määrittävästä intensiteettiadverbistä (esim. *erittäin hyvä, melko hajanainen*). Sen sijaan koko lauseeseen viittaavia affektiivisten asenteiden osoittimia ei arvosteluissa ollut kovinkaan runsaasti.

Puhtaasti affektiivista asennetta ilmaistiin arvosteluissa 12 kertaa vuonna 1955 ja viisi kertaa vuonna 1995. Asioita pidettiin mielenkiintoisina, hämmästyttävinä, ilahduttavina, kiehtovina, yllättävinä ja innostavina.

Useimmiten ilmaukset kuvasivat arvostelijan myönteistä suhtautumista esitettyihin asioihin, joten puolet affektiivisten asenteiden osoittamista sisältyi teoksen sisältöjä tai muotoja positiivisesti arvottaviin lauseisiin:

(196) Mutta ennen kaikkea on Linnan tapa kertoa käynyt tähän teokseen mennessä läpi ilahduttavan myönteisen kehitysprosessin, joka merkitsee huomattavaa vapautumista ja avartumista myös kuvaustavassa ja aiheen hallinnassa (Lappalainen 1955: 38).

(197) Nautittavinta hänen runonsa on tässä kokoelmassa silloin, esim. juuri viimeisen sikermän luonnorrunoissa, kun hän esiintyy sidotun mitan varmana käyttäjänä (Tiainen 1955: 84).

(198) Innostavinta on Rintalan suhtautuminen taiteeseen elämän yhtenä muotona: maailmankirjallisuuden nimet - sekä teosten henkilöt että niiden tekijät - elävät niin kauan kuin kirjoja luetaan (Lappalainen 1995: 234).

Muutama myönteinen ilmaus liittyi myös sisältöjä tulkitseviin lauseisiin:

(199) Sota on se vaikuttava tapahtumisen kenttä, jossa tavallinen massaihminenkin voi osoittautua yksilöksi - ja hämmästyttävän usein osoittautuukin juuri siksi (Lappalainen 1955: 36).

Kielteisten asenteiden osoittaminen suhteuttimien avulla oli arvosteluissa harvinaista; arvostelija piti jotakin asiaa valitettavana vain muutamassa tapauksessa:

(200) *Säädyllinen murhenäytelmä* jatko-osineen on yhä ajankohtaista tekstiä, sillä siihen on kirjoitettu mukaan tulevaisuus, mikä on valitettavan harvinaista suomalaisessa kirjallisuudessa (Lappalainen 1995: 470).

Suhteuttimien luokkaan kuuluvat myös ilmaukset, joilla jokin ajatus osoitetaan joltakin toiselta lainatuksi (Luukka 1992: 130). Tällaiset referoinnit olivat yleisempiä vuoden 1955 arvosteluissa (7 tapausta); vuonna 1995 referointeja ei esiintynyt lainkaan. Referointi oli aina hyvin epämääräistä eli väitteen tarkka alkuperä jätettiin avoimeksi. Yleisimpiä ilmauksia olivat *on sanottu/mainittu/todettu*. Näiden ilmausten avulla voitiin jälleen jättää väitteelle varauksia. Arvostelija siirtää vastuun väittämistä jollekin toiselle, mutta hän haluaa kuitenkin tuoda näkökulman julki. Useimmiten referoinnin avulla tuotiin esille jotakin negatiivissävytteistä kerrottavaa, johon arvostelija itse toi

toisenlaisen, yleensä positiivisemmän näkökulman. Referoinnit liittyivät aina sisältöjä tulkitseviin tai arvottaviin lauseisiin:

(201) **On sanottu** ettei Eila Pennasen kuvaama Birgitta ole sympaattinen ihminen (Tuulio 1955: 35).

(202) **Olen nähnyt väitettävän**, että romaanissa autenttinen tapahtumien ja taustan kuvaus olisi etualalla ja ihmisyksilöt toisarvoisessa asemassa eli siis että teos dokumenttina olisi arvokkaampi kuin esteettiset vaatimukset täyttävänä taideoksena. Näin ei kuitenkaan ole asian laita. (Lappalainen 1955: 36.)

(203) Jos jostakin kriittisestä lukijasta tuntuu siltä, kuin eräät teoksen taisteluymp. kohtaukset olisi kuvattu liian naturalistisesti, kuten **on näkynyt mainittavan**, on hänen syytä ajatella sen voivan johtua myös siitä, että hän itse ei ole ollut siinä leikissä mukana (Lappalainen 1955: 40).

Suhteuttimien luokkaan lasketaan kuuluvaksi myös ilmauksen keskeisyyden ja merkityksen osoittaminen tekstissä (Luukka 1992: 129). Tämä oli erittäin harvinaista arvosteluissa. Arvostelijat näyttävät luottavan lukijoiden taitoon hahmottaa keskeiset ja tärkeät asiat. Vain yksi virke sisälsi ilmauksen tärkeyden osoittimen, ja siinä arvostelija on halunnut korostaa hyvin laaja-alaista myönteisyyttä:

(204) *Lasikuitumiehessä* riittää siis tutkiskelun aihetta ja sytykettä melkein liiksi asti, mutta **haluan korostaa** vielä yhtä: Sakari Issakaisesta on nykyproosamme saanut kaiken muun hyvän lisäksi myös merkittävän Helsingin kuvaajan, jonka yhteiskuntakritiikki suhteutuu kulttuurin eri kerrostumien läpi samalla kun se säilyttää kaunistelemattoman terävyytensä (Kankaanpää 1995: 233).

Taulukko 9: Affektiivisten asenteiden osoittimet eli suhteuttimet Parnasson kirjallisuusarvosteluissa

Suhteuttimet	1955 f	%	1995 f	%
Affektiiviset asenteet	12	63	5	83
Referointi	7	37	-	-
Ilmauksen tärkeys	-	-	1	17
YHTEENSÄ	19	100	6	100

5.1.5. Päätelmät

Taulukko 10: Sisällöllisten asenteiden osoittimet Parnasson kirjallisuusarvosteluissa

SISÄLLÖLLISET ASEENTEET	1955 f	%	1995 f	%
Varmuuden vahvistajat	26	10	10	9
Varaukset	100	40	40	35
Rajoittimet	105	42	59	51
Suhteuttimet	19	8	6	5
YHTEENSÄ	250	100	115	100

Runsas varmuuden vähentäminen vuoden 1955 arvosteluissa ei synnyttänyt vaikutelmaa, että arvostelija olisi epävarmuudessaan epäpätevä tai ammattitaidoton tai ettei arvostelijan mielipiteeseen voisi luottaa. Varausten käyttö liittyi ennemminkin lukijan kunnioittamiseen ja kohteliaisuuteen. Pehmentämällä väitteitään arvostelija toi esiin muutoin jyrkiltä ja hyökkääviltä vaikuttavia mielipiteitään ja osoitti kohteliaisuutta. Epävarmuuden osoittimet toivat useimpiin vuoden 1955 arvosteluihin kohteliaan sävyn.

Kritiikin esittäminen on aina kasvoja uhkaava tilanne, jolloin arvostelijoilla on tarve suojata sekä omia että lukijan kasvoja. Arvostelija haluaa säilyttää omat kasvonsa, joten hän esittää arvionsa ja tulkintansa varovaisesti. Kasvojen menettämisen pelossa arvostelija voi vältellä rohkeaa tai kärjistettyä kritiikkiä, sillä aikaa myöten joku voi osoittaa arvioinnin virheelliseksi ja kyseenalaistaa arvostelijan asiantuntemuksen. Myös vastaanottajan kasvoja on suojeltava liian loukkaavalta tai hyökkäävältä arvostelulta. Kasvojen menettämisen pelko voi olla yksi syy arvosteluissa ilmenevään varovaisuuteen.

Arvostelijan omien kasvojen suojelemista voidaan tarkastella suhteessa kolmeen lukijaryhmään, joita ovat teosten lukijat, kirjailijat ja muut kriitikot. Arvostelijan on säilytettävä uskottavuutensa näiden eri lukijaryhmien

silmissä, joten virheellisyyksiä ja ylilyöntejä pyritään välttämään. Yksi keino on esittää väitteet varauksellisesti. Vastaanottajien kasvojen säilyttäminen liittyi vuoden 1955 arvosteluissa useimmiten kirjailijan kunnioittamiseen; onhan arvostelun kohde kirjailijan luomistyön tuote, johon voi liittyä hyvinkin henkilökohtaisia tunteita. Sen vuoksi myös kirjailijan intentioita arvuuteltiin varovaisesti. Vuoden 1995 arvosteluissa kirjailijan kasvoja ei juurikaan suojattu. Vuonna 1955 tarvittaessa myös muiden kriitikoiden näkemyksiin viitattiin hienovaraisesti, joten myös heidän kasvojaan pyrittiin suojaamaan. Vuonna 1995 harvoin vedottiin muihin kriitikkokunnan jäseniin.

Kun arvostelija jättää varauksia väitteilleen, hän antaa samalla tilaa lukijan mahdollisille vastaväitteille. Näin arvostelijan ja lukijan välille syntyy vastavuoroinen ja tasavertainen suhde, jossa kumpikin osapuoli kunnioittaa toistensa tulkintoja ja mielipiteitä. Luottamuksen puute nykyarvostelijoita kohtaan saattaa osittain liittyä heidän ilmaisutapaansa, ts. varausten ja rajoittimien vähäiseen käyttöön, jonka takaa heijastuvat arvostelijan asenteet sisältöjä kohtaan ja tätä kautta myös lukijoita kohtaan. Jos asiat esitetään suorasukaisesti ja hyökkäävästi, arvostelijan asenteista saattaa välittyä kaikkietävä ja ylimielinen vaikutelma. Omat näkemykset esitetään objektiivisina totuuksina, mikä antaa arvostelijasta ylemmyyden vaikutelman lukijoita kohtaan. (Ks. liitteet 5-6.)

Lukijat kyllä tietävät jo arvostelua lukiessaan, että kyseessä ovat arvostelijan subjektiiviset mielipiteet. Vaikka arvosteluissa esitetään enimmäkseen omia mielipiteitä, täytyisi ne myös osoittaa sellaisiksi. Muuten syyllistyy esittämään yleispätevänä sellaista, mikä onkin vain oma näkemys. Sen vuoksi objektiivisuuteen pyrkivä ja liian itsevarma tyyli voi aiheuttaa vastustavan asenteen tällaista ainoaa oikeaa totuutta kuuluttavaa kriitikkoa kohtaan. Näyttäisi kuitenkin siltä, että tällainen tyyli olisi pikku hiljaa muodostumassa kriitikoiden vakiintuneeksi ilmaisutavaksi.

Näiden kielen piirteiden takaa heijastuvat kriitikon asenteet myös kritiikkiä kohtaan. Toiset arvostelijat eivät väheksy subjektiivisuuden esiintuontia arvosteluissaan, mutta nykyään kriitikot sen sijaan tuntuvat pyrkivän

arvioinnin objektiivisuuteen. Eräs tutkimistani kriitikoista onkin kiteyttänyt objektiivisuuden arvostuksensa seuraavasti:

Mikäli keskustelu kriitikon yksittäisestä arvoarvostelmasta aloitetaan toteamalla, että se hän on "vain" yhden kriitikon subjektiivinen mielipide, voidaan kyseinen keskustelu siihen lopettaakin. Jos kriitikko aloittaisi oman kirjoituksensa siitä, että kirja tai maalaus tai konsertti on "vain" yhden taiteilijan subjektiivinen älähdys, ei hänellekään jäisi enää mitään järjestälistä lisättävää. Yksityishenkilön lausumat mielipiteet eivät ole kiinnostavia, ellei yksityishenkilö ole erityisen kiinnostava. Ja sitä kriitikot eivät pääsääntöisesti ole. (Wilhelmsson, Parnasso 3/1995b, s. 304; Kritiikin uutiset 1/1995c, s. 25.)

Mikäli on olemassa päivänkriitikin koulukunta, joka pyrkii työkeästi auktorisoimaan sanottavansa jonkinlaisten ammatillisten, epäpersoonallisten tai ulkoa päin tarkistettavien mittapuiden mukaan - sen sijaan että jokainen kirjoittaja ylpeilisi pelkällä ristimänimellä ja luonteensa ailahteluilla - katson kuuluvani siihen (Wilhelmsson, Parnasso 3/1995b, s. 304).

Lausumat sopivat hyvin kuvaamaan myös joitakin tämän tutkimuksen arvosteluja vuodelta 1995. Niistä heijastuva arvottamisen objektiivisuus on mitä ilmeisimmin nykykriitikoiden tietoinen pyrkimys. Sen sijaan vastakkainen käsitys kritiikin objektiivisuudesta voidaan muotoilla seuraavasti:

Roland Barthes on tiivistänyt hyvin kriitikon tehtävän. Hän on muistuttanut, että "kriitikon tehtävä on peittää kirja sen omalla kielellä". --- Kriitikko ei saisi siis peittää kirjaa omalla kielellään vaan kirjan kielellä. --- Vaikka kriitikko peittää tekstin sen omalla kielellä, hän ei voi häivoyttää itseään. Yhtä lailla hän on sidoksissa kirjallisuuden jatkuuoon - kirjoihin, jotka on lukenut. Objektiivisuuden ideologia on asenteista julmin, Barthes varoittaa. (Petäjä, Nuori Voima 5/1991 s. 13.)

Mikä kritiikissä on kirjaa ja sen maailmaa, mikä taas kriitikkolukijan subjektiivista maailmaa, ovat usein hankalasti toisistaan erotettavissa: taideteos syntyy vastaanottajan tajunnassa, ja vastaanottaja todennäköisesti löytää siitä asioita, joita teoksen tekijä ei ole sinne pannut. Tietysti kriitikko esittelee kirjan juonta ja tematiikkaa, mutta aina näkökulmasta, joka on hänen omansa, henkilökohtainen ja rajoittunutkin. --- Yhdessä asiassa olen elämässäni ollut objektiivinen, perinpohjainen ja systemaattinen: taistelussa objektiivisuuden käsitettä ja objektiivisuuden harhoja vastaan. (Virtanen, Virke 4/1988 s. 12.)

Arvostelijan suhde subjektiiviseen ja objektiiviseen kritiikkiin voi ajan myötä muuttua. Esimerkiksi nykyään Eila Pennanen kriitikkona ja suomentajana korostaa arvostelun subjektiivisuutta, vaikka hän parikymmentä vuotta aikaisemmin piti sitä negatiivisena kriitikon asenteena. (Palmgren, Parnasso 1/1997 s. 73-74.)

Se joka tekee juttua kirjallisuudesta, on aina ollut ensin lukija. Tarkka lukija, jos hän siihen pystyy, ja jos viitsii. Kun hän sitten puhuu lukemastaan kirjasta, kirjailijasta tai muusta asiaan liittyvästä, hän puhuu itsestään. Ei hän tunne muuta kirjaa kuin sen minkä on lukenut ja kokenut. --- Kaikki me kirjojen lukijat olemme saman arvoisia, minun mielipiteeni ja havaintoni kirjasta ovat arvokkaita sellaisinaan, ja samaten sinun mielipiteesi ja havaintosi. Keskustelu kirjasta on se mihin pyrin. (Pennanen 1990: 7-8.)

Nämä erilaiset asenteet subjektiivista ja objektiivista kritiikkiä kohtaan kuvaavat hyvin niitä muutoksia, joita tämän tutkimuksen perusteella voi sanoa tapahtuneen kirjallisuuskritiikissä vuosina 1955 ja 1995.

Tämän tutkimuksen perusteella näyttäisi siltä, että nykyarvostelijat ikään kuin yrittävät itse luoda oman auktoriteetin roolinsa kielellisten keinojen avulla. Tällöin auktoriteettius onkin näennäistä, koska se perustuu pelkän kielen varaan ja näennäiseen objektiivisuuteen. Sen vuoksi sitä voisi kutsua kielelliseksi tai näennäiseksi auktoriteettiudeksi. Arvostelijat saattavat kielellisin keinoin ja objektiivisuuden avulla pyrkiä vahvistamaan auktoriteettiase- maansa, mutta todellisuudessa he eivät välttämättä nautikaan lukijan luotta- musta. Lopulta käykin niin, että lukija itse kokee olevansa kriitikon yläpuolella. Näin voi olettaa käyneen ainakin niiden lukuisten artikkeleiden perusteella, joissa erityisesti taiteilijat ja itse kriitikotkin peräävät kritiikin merkitystä (ks. s. 23-24).

5.2. VUOROVAIKUTUKSELLISET ASENTEET ELI

ARVOSTELIJAN SUHTAUTUMINEN VASTAANOTTAJIIN

Sisällöllisiä ja vuorovaikutuksellisia asenteita ei ole välttämätöntä erottaa toisistaan, sillä osoittaessaan suhtautumistaan esitettyihin asioihin arvostelija osoittaa samalla asenteitaan myös vastaanottajia kohtaan: Voimakas väitteiden korostaminen voi muodostua ylemmydeksi lukijoita kohtaan. Väitteiden pehmentäminen voi antaa tasavertaisuuden vaikutelman. (Dillon 1986: 29.) Arvostelijan suhtautumista vastaanottajiin voidaan tutkia sekä arvostelijan itsensä että vastaanottajan sekä yhteyden esiintuonnin kautta (Luukka 1992: 138).

5.2.1. Minän esiintuonti ja häivytytys

Eräs keino pitää yllä vuorovaikutusta lukijoihin on kirjoittajan läsnäolo tekstissä. Tekstin tuottaja voi korostaa tai häivyttää omaa persoonaansa, mikä osoittaa hänen suhtautumistaan lukijoihin. Minän esiintuonnissa voi piillä omat vaaransa, sillä yrittäessään inhimillistää itsensä kirjoittaja saattaa huomautta ylentää itsensä korostaessaan itseään ja omaa viisauttaan. Runsa ja korostunut minän esiintuonti tekstissä voi siis ilmaista kirjoittajan ylemmyyttä ja auktoriteettiasemaa lukijaan nähden, mutta toisaalta se voi olla myös keino rajoittaa esitettyjen väitteiden yleispätevyyttä, ts. kirjoittaja osoittaa väitteensä vain omaksi mielipiteekseen. Jos kirjoittaja tuo tekstissä sopivassa määrin esiin sekä itseään että vastaanottajaa, syntyy tällöin vaikutelma kirjoittajan ja lukijan tasavertaisesta ja epämuodollisesta suhteesta. (Luukka 1992: 139-140; Dillon 1986: 28-30; Smith 1986: 112.)

Minän esiintuonnilla voi olla myös tekstuaalinen tehtävä, jolloin sen avulla autetaan lukijaa hahmottamaan paremmin esim. tekstin rakennetta (*Seuraavaksi tarkastelen X:ää*). Tällöin voidaan puhua kirjoittajan toiminnallisesta minästä, jonka kirjoittaja tuo esiin tekstissään. Kirjoittaja voi korostaa myös tiedollista minäänsä, ja tällaisen roolin funktio voi tekstissä olla erilainen kuin toiminnallisen roolin funktio. (Luukka 1992: 139.) Kirjallisuusarvosteluissa arvostelijan toiminnallista ja tiedollista roolia on vaikea erottaa toisistaan. Tiedollinen rooli yhdistyi hyvin usein toiminnalliseen rooliin. Pintatarkastelussa kyse voi olla toiminnasta, mutta sen taustalla on kuitenkin arvostelijan rooli myös asiantuntijana (esim. *olen valmis ylistämään, ennustan*).

Vuonna 1955 arvostelijat toivat itseään esille arvosteluissa kaksi kertaa enemmän kuin vuonna 1995 (ks. taulukko 11 s. 102). Arvosteluissa yleisin keino tuoda itseään esille oli aktiiviverbi ja yksikön ensimmäisen persoonan pääte (esim. *mainitsen, totean ja ymmärrän*). Tämä on melko neutraali keino, etenkin jos aktiiviverbin edessä ei käytetä persoonapronominia. Arvosteluissa ei juurikaan käytetty persoonapronominia verbin yhteydessä.

Muita minän esiintuonnin keinoja olivat *minä*-pronominin, possessiivisuffiksin (*vertaamani*) ja *oma*-pronominin (*omasta puolestani*) käyttö.

Minän esiintuonti tai häivytytys tekstissä ei välttämättä ole tarkoituksellista, vaan se voi hyvin pitkälle olla kirjoittajan omaksuma tiedostamaton tyyli. Vaikka roolin omaksuminen olisikin tiedostamatonta, ei siitä syntyviä vaikutelmia - esim. ylemmyyden vaikutelmaa - voida kuitenkaan välttää. Tutkimusaineistossani arvostelijat toivat melko vähän itseään esille, ja yleensä kyseessä ei ainakaan ollut oman auktoriteettiaseman korostaminen. Tutkimisani arvosteluissa oli kuitenkin yksi arvostelu ylitse muiden nimenomaan minän esiintuonnin runsaudessa. Osmo Hormian arvostelu (liite 7) Viljo Kajavan runoteoksesta *Jokainen meistä* sisälsi yhteensä 27 minän esiintuontia, mikä on peräti 68 % kaikista vuoden 1955 tapauksista (Hormia 1955b: 44). Tämän perusteella voitaisiin puhua Hormialle ominaisesta kirjoitustyylistä. Kuitenkin muut hänen arvostelunsa olivat neutraalimpia minän korostamisen suhteen. Kyseinen arvostelu olikin ainoa, jossa minän esiintyminen tekstissä antoi hyvin itsetietoisien vaikutelman kirjoittajasta, sillä esim. kirjoittajan esiintuonnin vastapainoksi arvostelun vastaanottajaa ei tuotu tekstissä esiin juuri lainkaan.

Kyseisessä Hormian arvostelussa oli tyypillistä toiminnallisen minän korostaminen. Arvostelija toi reilusti esille lukuprosessiaan, johon hän perusti arviointinsa. Hän kuvasi tarkoin omaa lukustrategiaansa sekä teoksesta saamiaan elämyksiä ja vaikutelmia. Selittäessään kaiken loppuun arvostelija ei jättänyt tilaa lukijan omille tulkinnoille, jolloin arvostelusta syntyi lukijoita aliarvioiva vaikutelma. Arvostelija korostaa omaa auktoriteettiuttaan runouden asiantuntijana ja kohottaa itsensä lukijan yläpuolelle. Ylemmyyttä osoittavaan tyyliin kuuluukin, että kirjoittaja ei oleta lukijoiltaan päättelyä vaan hän käsittelee asiansa loppuun saakka (Dillon 1986: 28-29; Luukka 1992: 136).

(205) Se on **minun mielestäni** tekijän paras ja tulee kirjahyllyssäni sijoittumaan niiden kokoelmien joukkoon, joita **uskon** jatkuvasti paljon lukevani (Hormia 1955: 43).

(206) Kun **tutkin** hänen varhaistuotantoaan, **panen** merkille harmaan tavanomaisuuden ja **ajattelen**, että kohtalainen sanankäytön rutiini antaa runoille juuri tämän leiman (Hormia 1955: 43).

(207) **Sanon** suureksi pientä runoa, jota lukiessani alan kaivata itselleni näkevämpiä silmiä, yhtä näkeviä kuin runoilijan --- (Hormia 1955: 43).

(208) Tätä kaikkea **kutsuisin** tyylin ansioksi. Aivan toinen asia on kirjan rakenne. **Otan** tämänkin puolen melko väljästi ja **totean**, ettei romaani kestä kaikella kunnialla tästä kulmasta suoritettua tarkastelua. (Hormia 1955: 42.)

Arvostelija ei jätä mitään arvailujen varaan, vaan hän reilusti ohjailee lukijan suhtautumista teokseen. Arvostelun sävystä tulee lukijaa ohjaileva, sillä lukija asetetaan suoraan valokeilaan ohjeiden ja käskyjen kohteeksi (Dillon 1986: 30-31). Arvostelija on asiantuntijana ikään kuin lukijan yläpuolella, joten hänellä on varaa ohjailla lukijoita teoksen lukemisessa:

(209) Jos joku tarvitsee oikotien tämän osaston parhaisiin runoihin, **kehoittaisin** erityisesti kiinnittämään huomiota seuraaviin: *Jos hengellä olisi vaate, Kerran ihmisiässä sekä - ja minä näin harmaita puita* (Hormia 1955: 44).

Sen lisäksi, että arvostelija selittää loppuun saakka omaa lukuprosessiaan, hän korostaa itseään silloinkin, kun hän arvioi teosta voimakkaan negatiivisesti. Hän ei siis millään tavalla peittele tai pehmenä kielteistä kritiikkiään, joten arvioinnista tulee hyvin itsetietoista. Arvostelija on hyvin tietoinen auktoriteetin roolistaan, ja tällä asiantuntijuuden auktoriteetilla hän ottaa oikeudekseen jopa kieltää runojen arvon:

(210) Kun **taipumusteni** mukaisesti yritän katsella runokirjojakin mielekkäinä kokonaisuutena, **huomaan**, että Kajavan teoksen neljäs ja viides osasto puhuvat paljon ja sängen vaikuttavasti runoilijan vanhimmasta aiheesta, miehen ja naisen välisestä rakkaudesta. Mutta monet muut aiheet tunkeutuvat väliin niin usein, että **en pysty näkemään** teemakokonaisuuksia, ja **minun on hylättävä** katselutapani. **Teen** siis näin: **valitsen** erikseen tarkasteltaviksi sellaiset näiden osastojen runot, joiden aiheena ei ole rakkaus. Tällöin **joudun** ensimmäisen ja ainoan kerran toteamaan Kajavan kokoelmassa jotakin sellaista, mikä ei **minua** miellytä, nimittäin aiheettomia runoja - aiheetta kirjoitettuja, aiheetta kirjaan otettuja. (Hormia 1955: 44.)

(211) Koska Kajavakin on erinomainen sanamaagikko, koska hän kykenee jopa hämäämään pinnallisella loistolla, **pidän** tarpeellisena **omasta puolestani** kieltää varsinaisen arvon seuraavilta runoilta: *Jonakin aamuna kun* (tyhjä), *Sateen pienet viileät sormet* (hempeä koru), *Harmaata ohimoillani* (epäaistikas), *Tasangot ja laaksot* (käsittämätön ellei ole edellisen toisinto) sekä *Yöllisellä kadulla lampun alla* (vähäpätöinen). Vain kaksi rakkausaiheisiin kuulumatonta näiden osastojen runoa on **minuun** voimakkaasti tehonnut: *Ja hänen kätensä* sekä *Sonttiainen kävelee*. (Hormia 1955: 44.)

Vaikka arvostelija ei välttämättä ole tietoisesti valinnut itsetietoista rooliaan - puhuuhan hän vain omasta puolestaan - on mielipiteillä ja väitteillä tässä

arvostelussa kuitenkin voimakas painoarvo. Arvostelija menee itsensä korostamisessa niin pitkälle, että lopullinen vaikutelma on omaa erinomaisuutta, ei inhimillisyyttä korostava. Juhlava ja ylevä tyyli antaa Hormian positiivisillekin arvioille suuren painoarvon:

(212) Tämän epäkunnioittavan luettelon jälkeen olen valmis ylistämään Kajavan kokoelman rakkausrunoja (Hormia 1955: 44).

(213) Omasta puolestani olen kyllä valmis kiittämään sellaista suoritusta kuin *Nature morte*, vaikka se on tämän lajin puhtaimpia ilmentymiä (Hormia 1955: 83).

(214) Olen puhunut pitkään kirjan toisesta osastosta, koska se on minuun voimakkaimmin vaikuttanut (Hormia 1955: 44).

Toiminnallista minää saatettiin korostaa muissakin arvosteluissa, mutta arvosteluista syntyvä kokonaisvaikutelma oli Hormian arvostelua neutraalimpi. Joissakin tapauksissa yksikön ensimmäinen persoona liittyi performatiiviverbeihin, joiden avulla puhuja ilmaisee lukijalle tarkoituksensa eksplisiittisesti (Matihaldi 1979: 55).

(215) Todellisia sisaria hänellä on siellä täällä historian vuosisadoissa, ehkä myös omassa ajassamme. Mainitsen heistä vain pari: Espanjan pyhän Teresan ja Englannin Florence Nightingalen. (Tuulio 1955: 34.)

Kirjailijan tarkoitusperien pohdinnassa minän esiintuonti osoittaa seuraavan esimerkin arvostelijan olevan hieman epävarma tulkinnastaan. Epävarmuutta lisäävät myös verbi *arvata* sekä retorinen kysymys:

(216) En arvaa tekijän aivoituksia, mutta eikö tämä moraalistaan arveluttava iloisen inhimillisyyden edustaja ole eräänlainen "anti-Birgitta", josta loppujen lopulta tuleekin todellinen pyhimys, kun hän kauniisti antaa henkensä pelastaakseen roviolta nuoren tytön, jota hänen iäkäs poikansa rakastaa (Tuulio 1955: 35-36).

Minän esiintuonti liittyi arvosteluissa useimmiten arvosteltavan teoksen tulkintaan ja arvottamiseen. Tällöin arvostelija korosti, että kyse on omasta henkilökohtaisesta tulkinnasta ja mielipiteestä tai vain omien vaikutelmien esittämisestä:

(217) Sen päähenkilöksi kokemani, mutta kerronnassa usein sivuunjäävä Naimi on taidekriitikko, esteetikko ja kauneudenpalvoja, joka yrittää monin tavoin mu-

kautua ympäristöönsä ja osallistua elämään, mutta vetäytyy pettymysten jälkeen takaisin yksinäisyyteen (Lappalainen 1995: 470).

(218) **Muistan olleeni** tavattoman kiusaantunut tuosta esipuheesta (Lappalainen 1995: 469).

Minän esiintuonti saattoi liittyä myös teoksen vastaanoton arvioimiseen. Seuraavissa esimerkeissä minän esiintuominen osoittaa asiantuntemusta, vaikka lauseessa on myös epävarmuuden osoittimia. Tuuliolla on oma tapansa lopettaa arvostelunsa teoksen vastaanoton arvioimiseen:

(219) **Ennustan** että pyhästä Birgittasta tullaan lähiaikoina paljon keskustelemaan (Tuulio 1955: 36).

(220) **Uskaltaisin** arvella, että *Kuolleiden evankeliumi* esim. hyvänä ranskannokse-
na löytäisi tiensä avaramman lukijapiirin luokse (Tuulio 1955: 42).

Seuraavat esimerkit osoittavat arvostelijan asiantuntemusta, mutta samalla niissä olevat ensimmäisen persoonan muodot voidaan laskea kuuluviksi myös laadullisiin rajoittimiin. Niissä arvostelija vetoaa omaan auktoriteettiuteensa, mutta samalla arvion yleispätevyyttä halutaan rajoittaa:

(221) Arvostelu on jo todennut Paavo Rintalan esikoisromaanin kypsäksi teokseksi. **En sano** vastaan. Kiehtovinta *Kuolleiden evankeliumissa* on mielestäni sen ajankohdattomuus: vaikka kysymyksessä on tietty kevät, tietyn Niišankuun neljästoista päivä, kuvaus samalla ikään kuin läpäisee kaikki ajat ja on nytkin ajankohtaista. (Tuulio1955: 42.)

(222) Saaritsan suomennos on **minun havaintojeni** mukaan kaiken kaikkiaan laatutyötä, vaikka joitakin Kailaan rohkeita sananvalintoja jää odottamaan myös muualta (Lappalainen 1995: 117).

Yksikön ensimmäistä persoonaa käytettiin kerran myös korostamaan ilmauksen tärkeyttä, joten kyseinen ilmaus on luokiteltu myös suhteuttimiin. Arvostelija haluaa lukijan kiinnittävän huomionsa teoksen myönteisiin piirteisiin:

(223) *Lasikuitumiehessä* riittää siis tutkiskelun aihetta ja sytykettä melkein liiaksi asti, mutta **haluan korostaa** vielä yhtä: Sakari Issakaisesta on nykyproosamme saanut kaiken muun hyvän lisäksi myös merkittävän Helsingin kuvaajan, jonka yhteiskuntakritiikki suhteutuu kulttuurin eri kerrostumien läpi samalla kun se säilyttää kaunistelemattoman terävyytensä (Kankaanpää 1995: 233).

Minän häivytyksessä ei tarkoiteta sitä, että kirjoittaja ei olisi lainkaan läsnä tekstissä. Kysymys on siitä, että kirjoittaja viittaa itseensä epäsuorasti, mutta kuitenkin hänen läsnäolonsa tekstissä on havaittavissa. Sen sijaan joissakin teksteissä kirjoittaja voi pyrkiä luomaan objektiivisuuden vaikutelman, jolloin hän ei ole läsnä millään tavalla, ts. hän ei viittaa itseensä edes epäsuorasti. Tässä minän häivytyksellä tarkoitetaan nimenomaan kirjoittajan epäsuoraa viittausta itseensä ja pyritään tutkimaan tällaisen viittauksen merkitystä kirjallisuusarvosteluissa. Sekin on kuitenkin eräänlaista kirjoittajan läsnäoloa tekstissä, mutta vain peitellyssä muodossa.

Vuoden 1955 arvosteluissa minän häivytyksessä oli yhtä yleistä kuin minän esiintuontikin, mutta häivytystapaukset jakautuivat tasaisemmin eri arvostelijoiden kesken kuin minän esiintuonnin tapaukset. Arvostelijalla oli tapana viitata itseensä vain joko suorasti tai epäsuorasti. Harvoin samassa arvostelussa esiintyi molemmat vaihtoehdot. Vuonna 1995 minän häivytyksessä ei ollut juuri lainkaan.

Kirjoittaja voi viitata itseensä epäsuorasti monikon ensimmäisen persoonan, passiivin tai geneeristen ilmausten avulla (Luukka 1992: 143). Arvosteluissa ei käytetty lainkaan ns. kirjoittajan eli rektorin monikkoa, jossa kirjoittaja käyttää monikon ensimmäistä persoonaa viittaamassa itseensä etäännyttääkseen omaa persoonaansa (Yli-Vakkuri 1986: 100). Yleisin minän häivytyksen keino vuoden 1955 arvosteluissa oli passiivin ja geneeristen ilmausten käyttö. Geneerisiin ilmauksiin laskin kuuluvaksi kaikki yksikön kolmannessa persoonassa olevat ilmaukset, joissa tekijää ei mainita, mutta joilla kirjoittaja kuitenkin selvästi viittaa itseensä. Yleinen tapa oli käyttää geneeristä ilmausta *jos-niin* -yhdyslauseessa. Modaaliverbin kanssa käytettynä geneerisen ilmauksen ja passiivin välinen ero häviää. (Ks. Hakulinen-Karlsson 1979: 254.)

(224) **Jos eliminoi** näkijän kyvyn Birgittan hahmosta, jää jäljelle ylimysnainen, ankara, selkeä ja määräämishaluinen, vaistoiltaan nirso (Tuulio 1955: 35).

(225) Valikoiman avulla **voi** nyt entistä paremmin saada kokonaiskuvan Turtiaisen tuotannosta ja **tehdä** sen myönteisen havainnon, että hänen lyriikkansa paras osa onkin merkittävämpää, kuin yleensä on oletettu tai tahdottu myöntää (Tiainen 1955: 84).

(226) Ajan runoilijaa **voidaan** tietenkin helposti **moittaa** yksipuolisuudesta ja rajoittuneisuudesta, elleivät hänen laulunsa ja tulkintansa soinnu yksin koko kansan yhteisten perustuntojen kanssa tiettyinä ajankohtina (Tiainen 1955: 85).

Eniten minää häivytti Pekka Lappalainen arvostellessaan Väinö Linnan teosta *Tuntematon sotilas* (liite 3); arvostelu sisälsi 41 % kaikista vuoden 1955 minän häivytystapauksista (Lappalainen 1955b: 38). Kyseessä lienee puhtaasti arvostelijan omaksuma kirjoitustyyli, sillä arvostelija ei viitannut kertaakaan itseensä suoraan. Tässä arvostelussa itsensä häivyttäminen osoittaa suurta tarvetta kohteliaan sosiaalisen välimatkan ylläpitoon. Kirjoittaja ei halua tuoda itseään korostetusti esille. Kyseessä ei tässä tapauksessa ole kielteisen kritiikin lieventäminen, koska kaikki häivytystapaukset sisältyivät teoksen sisältöjä positiivisesti arvottaviin lauseisiin. Arvostelu oli kokonaisuudessaan teosta ylistävä:

(227) Kun näihin kirjailijan hahmoihin **tutustuu** tarkemmin, **saa havaita**, että kokonaisuutena ottaen niistä koostuukin erinomainen ykseys (Lappalainen 1955: 38).

(228) Jos näitä Linnan sotilaita nyt **tarkasteltaisiin** yksilöinä, luonteina, **voitaisiin** ehkä yhtyä eräisiin arvostelijoihin, kun he toteavat ne varsin yksipuolisiksi. Mutta näin ei ilmeisestikään sovi tehdä. (Lappalainen 1955: 38).

(229) Väinö Linnan romaanissa on lisäksi eräs **avu**, joka on **syytä mainita**, nimitäin osuva huumori (Lappalainen 1955: 40).

Sen sijaan jotkut arvostelijat saattoivat muutoin viitata itseensä suoraan (esim. positiivista kritiikkiä antaessaan: esimerkit [212-214] s. 90), mutta kielteistä kritiikkiä antaessaan he saattoivatkin häivyttää oman persoonansa passiivin tai geneeristen ilmausten taakse. Tällöin kielteinen kritiikki ei niin helposti personoidu yksin arvostelijaan:

(230) Tämän (virheellisen ja) kömpelön lausuman perusteella **odottaa** varsin lattea asetelmaa - ja **saa** sen (Hormia 1955: 42).

Verbit *mainita*, *todeta* ja *sanoa* olivat arvosteluissa yleisiä ensimmäisessä persoonassa käytettyinä, mutta arvostelijat käyttivät näitä verbejä myös

viitatessaan itseensä epäsuorasti muodossa *on syytä todeta* tai *on todettava* (ks. myös esimerkki [229]):

(231) Tässä yhteydessä **on** enemmän vertailun estämiseksi kuitenkin taas **syytä todeta** Linnan kollektiivinen keskushenkilö, joten vertailu näiden kahden teoksen välillä ei ole paikallaan (Lappalainen 1955: 39).

(232) Ruosteen suureksi ansioksi **on sanottava**, että hän on korottanut kirjalliseksi tyyliksi sen puhetavan jolla maalaisympäristöstä äskettäin irtaantunut, jossakin määrin sivilisoitunut ihminen keskimääräisesti ilmaisee itseään (Hormia 1955: 42).

(233) Ruosteen ansioksi **on mainittava**, että epämiellyttävyydet selittyvät ja osittain hälvenevätkin siinä vaiheessa, jolloin side katkeaa ja poika monien pulmien jälkeen alkaa lähestyä nuorempaa, kauniisti ja tyylikkäästi ihannoitua sisarta --- (Hormia 1955: 42-43).

Minän häivyttäminen saattoi mennä arvostelussa niin pitkälle, että arvostelijaan itseensä viittaavat kiertoilmaukset vaikuttivat lopulta jopa huvittavilta:

(234) **Tämän kirjoittaja** etsiessään mainitsemaansa "ihannetta" Väinö Linnan teokselle **päätyi** aivan kuin itsestään Tolstoin mahtavaan sotaromaaniin *Sota ja rauha* (Lappalainen 1955: 39).

(235) Monien kymmenien eriarvoisten rintamamiesten kertoma sekä myös **tämän kirjoittajan** vaatimaton parin vuoden kokemus lisättynä vakaalla pyrkimyksellä syventyä tuoreimpaan sotahistoriaamme oikeuttaa väittämään Linnan kuvaamia operaatioita kuten myös taistelu- ja rintamamiljöötä oikein luonnehdituiksi ja joka suhteessa paikalleen osuneiksi (Lappalainen 1955: 40).

5.2.2. Vastaanottajan esiintuonti ja häivytytys

Pelkästään itseään esiin tuova kirjoittaja ei välttämättä saa tekstistään kovin-kaan vuorovaikutuksellista. Vasta lukijan huomioiminen ja esiin tuominen tekstissä tekee kirjoittajan ja vastaanottajan suhteesta vuorovaikutuksellisen. Vastaanottajaakin voidaan tuoda tekstissä esiin joko suorasti tai epäsuorasti. Vaikka puhutaankin vastaanottajan häivyttämisestä, on kuitenkin kyse lukijan huomioimisesta tekstissä: lukija on läsnä tekstissä, vaikka häneen viitattaisiin

vain epäsuorasti. Lukijan huomioiminen antaa tekstistä kohteliaan vaikutelman.

Arvosteluissa vastaanottajaa tuotiin yhtä tasapuolisesti esiin kuin kirjoittajaakin. Vuonna 1955 kumpaankin osapuoleen viitattiin yhtä usein, mutta vuonna 1995 vastaanottajaan viitattiin hieman useammin kuin kirjoittajaan itseensä. Eräs keino vastaanottajan huomioimiseen arvostelussa oli viittaaminen arvosteltavan teoksen lukijoihin (*lukija*), jotka samalla ovat myös arvostelun lukijoita eli tekstin vastaanottajia. Muita keinoja olivat kysymysten esittäminen ja erilaiset lukijoita ohjailevat ilmaukset kuten suorat käskyt ja kehotukset. Viittaukset lukijoihin sisältyivät useimmiten pragmaattisen arvottamisen (Cz1 ja Cz2) virkkeisiin, joissa teosta arvotettiin suhteessa sen tekijään ja vastaanottajiin.

Vastaanottajan esiintuonnin ja häivyttämisen tapaukset osoittivat arvostelijan suuntaavan arvostelunsa ainakin kolmelle lukijaryhmälle: teosten lukijoille, teosten kirjoittajille eli itse kirjailijoille sekä muille kriitikoille. Kontekstin perusteella voidaan tehdä päätelmiä siitä, mihin lukijaryhmään arvostelija kulloinkin viittaa. Painotukset eri arvostelijoilla myös vaihtelevat: toiset arvostelut tuntuivat olevan suunnattu vain kirjailijalle ja toisissa arvosteluissa saatettiin käydä keskustelua muiden kriitikoiden kanssa.

Kun arvostelija viittaa lukijoihin, hän voi sisällyttää itsensä näihin teoksen ns. tavallisiin lukijoihin, mikä ilmentää kirjoittajan ja lukijoiden välistä tasavertaisuutta ja yhteenkuuluvuutta. Toisaalta arvostelija voi viitata lukijoihin myös siten, ettei laske itseään kuuluvaksi tähän joukkoon. Tämä voi osoittaa ylemmyyttä lukijoita kohtaan. Molempien vuosikymmenten arvosteluissa puolet kaikista vastaanottajan esiintuonneista ilmeni viittauksilla *lukijaan*. Useimmiten arvostelija tasavertaisesti sisällytti itsensä näihin lukijoihin. Tällöin arvostelija oli ikään kuin toiminut teoksen esilukijana, ja arvostelussaan hän esiintyi lukijoiden puolestapuhujana. Samalla arvostelija implikoi, että muutkin lukijat kykenevät yhtä taidokkaksiin tulkintoihin, mikä luo tasavertaisuuden vaikutelman. Tällaisissa tapauksissa oli kyse useimmiten teoksen positiivisesta arvottamisesta:

(236) Eila Pennanen esittää asiansa objektiivisesti ja antaa **lukijalle** tilaisuuden tehdä omat päätelmänsä (Tuulio 1955: 36).

(237) Sellainen järkyttävän kaunis lapsikuvaus kuin *Ruusupuupeilistä* valloittaa **lukijan** täydesti, mutta toista tämänlaatuista onnistumaa on vielä jäätävä kaipeamaan (Hormia 1955: 83).

(238) Paavo Rintala luottaa **lukijan** luovaan mielikuvitukseen, hahmotuskykyyn, oivallukseen (Lappalainen 1995: 234).

Tuodessaan esiin negatiivisia näkemyksiä teoksesta arvostelija voi vedota johonkin tiettyyn lukijaryhmään, johon hän tällöin ei sisällytä itseään. Tällöin saa vaikutelman, että arvostelija onkin näiden lukijoiden yläpuolella. Seuraavissa esimerkeissä saatetaan viitata teoksesta aiemmin käytyyn keskusteluun, jolloin lukijalla saatetaan tarkoittaa muita arvostelijoita:

(239) **Ahdas lukija** voi helposti, kuten näyttää tapahtuneen, eksyä romaanin suhteen vääriin johtopäätöksiin ja pitää Linnan sotilaita suomalaisen sotilaan irvikuvina ja hänen kuvaustaan ”pyhien pilkkana” (Lappalainen 1955: 39).

(240) Jos jostakin **kriittillisestä lukijasta** tuntuu siltä, kuin eräät teoksen taisteluymp. kohtaukset olisi kuvattu liian naturalistisesti, kuten on näkynyt mainittavan, on hänen syytä ajatella sen voivan johtua myös siitä, että hän itse ei ole ollut siinä leikissä mukana (Lappalainen 1955: 40).

(241) Edellä kuvaillut heikkoudet näkyvät kuitenkin selvästi eivätkä voi jäädä huomaamatta muilta kuin **rakkausromaanien lukijoilta** (Hormia 1955: 43).

(242) Turtiaisen tuotannossa onkin melkoinen osa sellaista ajan tapahtumiin sidottua runotekstiä, jonka **toisin ajattelevat** ovat leimanneet poliittiseksi propagandarunoudeksi (Tiainen 1955: 85).

Vastaanottajaa voi tuoda esiin tekstissä esittämällä retorisia tai aitoja kysymyksiä. Kysymykset ja kehotukset yhdessä kattoivat puolet kaikista vastaanottajien esiintuonneista. Molempia ilmeni arvosteluissa yhtä runsaasti kummankin vuoden arvosteluissa. Retoriset kysymykset voivat osoittaa ylemmyyttä tai yhteenkuuluvuutta sen perusteella, oletetaanko lukijan kykenevän vastaamaan näihin kysymyksiin (Dillon 1986: 22). Arvosteluissa useimmat retoriset kysymykset olivat sellaisia, joihin arvostelija uskoi lukijan osaavan vastata. Kysymykset osoittivat tällöin arvostelijan tulkinnan epävarmuutta, johon hän odotti vahvistusta lukijoilta. Lukijat ikään kuin otettiin

mukaan asiantuntijoiksi. Yhteenkuuluvuutta vahvistaa vielä monikon ensimmäisen persoonan käyttö:

(243) Ja kun Angela-täti lapsineen ratsastaa Bjärnen taluttamalla aasilla pitkin jotakin Napolin kujaa, on vaikutus hätkähdyttävä: **eikö edessämme ole pyhä perhe?** (Tuulio 1955: 36).

(244) Sellaisenaan ne saattavat olla hyvinkin viehättäviä, mutta **missä on Haanpää, jota etsimme?** (Nieminen 1955: 82).

Yhteenkuuluvuutta voi mielestäni osoittaa myös sellaisilla retorisilla kysymyksillä, joihin ei oleteta lukijoidenkaan kykenevän vastaamaan, mutta tällöin arvostelija ei itsekään osaa vastata kysymykseen. Tosin kielellisenä tehokeinona retorisilla kysymyksillä on arvosteluissa myös lukijoihin vaikuttamaan pyrkivä tehtävä:

(245) **Mistä syntyy myötäjuoksu, vaitiolo?** Rintalalla ei ole vastausta, kuten ei kenelläkään. (Lappalainen 1995: 234.)

Sellaiset aidot kysymykset voivat sen sijaan osoittaa ylemmyyttä, joihin arvostelija vastaa heti itse eikä odota lukijoilta omaa päättelyä. Tällaiset kysymykset ovat kuitenkin usein vaikuttavia siirtymäilmauksia uuteen aiheeseen eikä niitä ole osoitettu lukijoille, tällöin ne eivät myöskään osoita vuorovaikutuksellisuutta:

(246) **Mitä on koettu?** Teoreettinen, abstrakti, unenomainen, "taiteellinen" initiatoriitti elämän monimutkaisuuteen. Ei elämää. (Forsblom 1995: 231.)

(247) **Mitä ihminen loppujen lopuksi voi valita?** Koko elämänsä, vastaa Seppälän aiemmasta tuotannosta hyvin tutunoloinen, tyttärelleen omistautunut mutta muuten herkkämielisyytensä kyynisyyteen piilottava Vesa. (Kankaanpää 1995: 235.)

Arvosteluissa oli yhtä paljon ohjailevia ilmauksia kuin kysymyksiäkin. Lukijoille kohdistetuissa kehotuksissa ja käskyissä arvostelija ilmentää asiantuntijan rooliaan, jonka perusteella hänellä on valta ja oikeus ohjailla lukijoita. Seuraavien esimerkkien *on -ttAvA* -rakenteet liittyvät deonttiseen modaalisuuteen, joka ilmaisee pakkoa ja täytymistä (Hakulinen & Karlsson 1979: 262). Rakenne on velvoittava toteamus, mutta se voi saada käskevän

sävyn silloin, kun sen esittää auktoriteetiksi katsottava puhuja (Matihaldi 1979: 149). Seuraavat ilmaukset eivät ole suoria käskyjä lukijoille, mutta ne kuitenkin kohdistetaan teosten lukijoille ohjailemaan heidän käsityksiään kyseisestä teoksesta. Osa kehotuksista voidaan tulkita kohdistetuiksi myös muille arvostelijoille:

(248) **On pidettävä** mielessä että kysymyksessä on historiallinen romaani, ei elämäkerta eikä edes elämäkertaromaani (Tuulio 1955: 34).

(249) Tämän ominaisuutensa, siis historiallisen todistusvoimansa ansiosta **on** näiden kolmen romaanin ilmestymistä **pidettävä** kirjallisena tapauksena, semminkin kun teokset merkitsevät vielä kunkin kertojan kohdalla mittavaa askelta eteenpäin (Lappalainen 1955: 40).

(250) Turtiaisen valittujen runojen erityisenä ansiona **on pidettävä** sitä, että niissä havainnollistuu juuri lyyrikko, runoilija (Tiainen 1955: 86).

(251) Pirjo Hassisen proosassa arkisinkin asia **on ymmärrettävä** alusta, ihmettelevästi, ilman totunnaisimpia merkityksiä (Wilhelmsson 1995a: 114).

(252) **Lukijan on hahmotettava**, kuka puhuu, mistä maailmasta käsin (Lappalainen 1995: 234).

Arvostelija saattoi pitää itseään todellisena asiantuntijana, sillä vastaavanlaisia ohjailevia ilmauksia esitettiin myös kirjailijalle muutaman kerran:

(253) Kun teos on puettu päiväkirjan muotoon, on tärkein vaatimus se, että ilmaisu vaikuttaa uskottavalta: suhtautumisen annettuihin tapahtumiin **on oltava** sellaista, että johdonmukainen kertojan henkilön kuva piiryy lukijan silmien eteen (Hormia 1955: 42).

Suoria kehotuksia tai käskyjä esitettiin muutaman kerran sekä teosten lukijoille että kirjailijalle. Kehotusten kohdetta ei kuitenkaan asetettu suoraan valokeilaan (vrt. *merkitkää, älkää luulko, muistakaa*), vaan vastaanottaja ilmaistiin kohteliaan epäsuorasti (*merkittäköön, älköön luultako, sopii muistaa*). Näissä tapauksissa kyse voisi olla vastaanottajan lievästä häivyttämisestäkin, mutta luen ne kuitenkin vastaanottajan esiintuontiin, koska mielestäni kehotukset ovat suoria ja ilmeisiä, ja niissä selvästi vedotaan vastaanottajaan, mutta vastaanottajaa ei suoranaisesti personoida vaan säilytetään kohtelias

välimatka. Joskus arvostelija antoi asiantuntijana kehotuksia muille asiantuntijoille, mikä on osoitus arvonsa hyvin tiedostavasta arvostelijasta:

(254) Tämä kolmitahoinen ansio **merkittäköön** sitä mieluummin vuosikirjoihin, koska Väinö Linnan sotaromaanin kohdalla ilmeisesti on kysymyksessä suuri taiteellinen voitto (Lappalainen 1955: 40).

(255) Mutta **älkөөn luultako**, että nämä kaksi runokirjaa ovat läheistä sukua toisilleen (Hormia 1955: 43).

(256) **Kannattaa lisäksi huomata**, etteivät Hassista mietityttävät rajat ja erottelut liene syntyneet vain luontojaan vaan osin kulttuurin ylläpitämien kuvien kautta - -- (Wilhelmsson 1995a: 115).

(257) Tässä yhteydessä **sopii muistaa** sekin, että Iokaste oli kuningatar ja että isä oli syrjäytettävä eli tapettava jotta poika pääsi äitinsä sänkyyn (Wilhelmsson 1995a: 115).

Seuraavaan persoonamuotoiseen käskyyn arvostelija sisällyttää myös itsensä. Käsky voidaan tulkita niin toivomuksena lukijoiden puolesta kuin kehotuksena kirjailijalle:

(258) **Saakaamme** ensi kerralla nähdä ihminen vaativampien tehtävien veroisena (Hormia 1955: 43).

Vastaanottajan häivyttämisestä on kyse silloin, kun passiivin tai geneerisen ilmauksen voi katsoa viittaavan vastaanottajiin (teoksen lukijoihin, kirjailijaan tai asiantuntijoihin). Esimerkki (260) voi olla myös minän häivyttämistä:

(259) Myös kirjailijan esikoisteos **Päämäärä muistetaan** (Lappalainen 1955: 38).

(260) Kun näihin kirjailijan hahmoihin **tutustuu** tarkemmin, **saa havaita**, että kokonaisuutena ottaen niistä koostuukin erinomainen ykseys (Lappalainen 1955: 38).

(261) **On kyllä pantu merkille** yksityisiä kirjoja, on niihin reagoitukin, mutta ilmiöiden yhteyttä **ei oikein tunnu tajutun** (Hormia 1955: 82).

(262) **On unohdettu** se, että lukijan vastaanottokoneistoon kuuluu muutakin kuin silmät (Hormia 1955: 82).

5.2.3. Yhteyden esiintuonti

Tekstin tuottajan ja vastaanottajan yhteenkuuluvuutta voidaan tekstissä korostaa monella tavalla. Esimerkiksi aikaisemmin mainituissa vastaanottajan esiintuonin tapauksissa lukijoihin viittaaminen ja kysymysten esittäminen loivat jo osaltaan yhteekuuluvuuden tunnetta, koska kirjoittaja vetosi tällöin yhteiseen asiantuntemukseen. Kirjoittaja voi ottaa lukijat mukaan tekstin asiantuntijoiksi (Luukka 1992: 149). Lisäksi arvostelijan ja lukijan välistä yhteyttä saatettiin korostaa monikon ensimmäisen persoonan käytöllä, mikä onkin selvin tapa korostaa me-henkeä.

Yhteyden esiintuoniksi arvosteluissa katsoin kuuluvaksi kaikki me-muodot, joita arvosteluissa esiintyi. Ne eivät kaikki kuitenkaan olleet täysin samanarvoisessa tehtävässä; toiset saattoivat korostaa yhteenkuuluvuutta enemmän kuin toiset riippuen siitä, mihin me-muodolla viitattiin. Vuonna 1955 me-muotoa käytettiin arvosteluissa runsaammin kuin vuonna 1995.

Selvimmän yhteenkuuluvuutta osoittivat sellaiset monikon ensimmäisen persoonan ilmaukset, joissa *me*-pronominilla viitattiin definiittisesti arvostelijaan ja yhteen lukijaan (me = minä + sinä) tai useisiin lukijoihin (me = minä + te) (Luukka 1992: 150). Arvosteluissa luontevinta on ajatella *me*-pronominin viittaavan aina arvostelijan lisäksi useisiin lukijoihin. Kaikista arvosteluiden me-muodoista tällaisia selvästi yhteenkuuluvuutta osoittavia tapauksia oli yhtä vähän molempien vuosikymmenten arvosteluissa. Yleensä yhteistä asiantuntijuutta korostettiin semanttisen tulkinnan (By0) virkkeissä, mikä osoittaa arvostelijan hakevan lukijoilta vahvistusta omille tulkinnoilleen. Seuraavissa esimerkeissä arvostelija vetoaa yhteiseen asiantuntemukseen teoksen tulkinnassa (ks. myös esimerkit [243] ja [244]):

(263) Näemme miehistyneen nuorukaisen, jossa on ohut kerros henkisyyttä vaistonomaisesti toimivien voimien pinnalla (Hormia 1955: 42).

(264) Södergranin runojen maailma jää jonnekin ajan ja paikan rajojen taakse, maahan jota ei ole, ja me pystymme tuottamaan hänen runoistaan vain kieliopillisesti oikean, mutta kalpean mukaelman - peilikuvan peilikuvan (Lappalainen 1995: 117).

(265) Nyt suomeksi ilmestyneet Södergranin kootut runot tuovat runoilijan lukijan eteen elävänä ihmisenä, ei pelkästään sinä kuolemaan valmistautuvana varjokuvana, johon **olemme** tottuneet aiemmin hänen runonsa liittämään (Lappalainen 1995: 117).

Suurin osa arvostelujen me-ilmauksista viittasi kuitenkin suomalaisiin tai ihmisiin yleensä, jolloin kyseessä ei ollut niin voimakas arvostelijan ja juuri tietyn lukijaryhmän yhteenkuuluvuuden osoittaminen. Kuitenkin arvostelijalla on tällöinkin ollut tarvetta korostaa jonkinlaista yhteenkuuluvuutta lukijoihin, koska hän puhuu *proosastamme* tai *kirjailijoistamme* tarkoittaessaan suomalaista kirjallisuutta erotuksena muusta kirjallisuudesta. Tällaiset ilmaukset olivat yleisiä erityisesti vuoden 1955 arvosteluissa:

(266) Kotimainen **kirjallisuutemme** on kuluneen syksyn tuntumassa rikastunut kolmella mittavalla teoksella, jotka kukin erikseenkin merkitsevät harvinaisen myönteistä ilmiötä uusimmassa **proosassamme**, mutta joista yhdessä koostuu ainutlaatuinen trilogia (Lappalainen 1955: 40).

(267) **Meillä** on viime vuosina paljon puhuttu kahdesta uudestisyntymisen ihmeestä: Hellaakoskesta ja Mustapäältä (Hormia 1955: 43).

(268) Edith Södergranin 100-vuotisjuhla toi pari vuotta sitten jälleen vahvasti esiin unohtumattoman **modernistimme**, jonka riikinruotsalaiset mielellään esittävät omanaan (Lappalainen 1995: 117).

(269) *Elämää Airiston takana* on raikas tuulahdus **kirjallisessa maailmassamme** (Raitis 1995: 354).

Arvostelijoilla on siis aikaisemmin ollut suurempi tarve luoda yhteyttä lukijoihin. Tämän kautta he ovat ehkä enemmän saaneet hyväksyntääkin esittämilleen arvioille. He ovat osoittaneet solidaarisuutta lukijoita kohtaan, mikä tuo kunnioittavan sävyn arvosteluihin. Vuonna 1995 arvostelijat toivat kyllä vastaanottajaa esiin arvosteluissaan, mutta he eivät niinkään korostaneet yhteenkuuluvuuttaan lukijoiden kanssa. Lukijat voivat kokea tämän vastakkainasetteluna, jolloin vaikutelma kirjoittajan ja lukijoiden välisestä suhteesta ei ole tasa-arvoinen.

5.2.4. Päätelmät

Taulukko 11: Vuorovaikutuksellisten asenteiden osoittimet Parnasson kirjallisuusarvosteluissa

VUOROVAIKUTUKSELLISET ASENTEET	1955 f	%	1995 f	%
Minän esiintuonti	40	22	20	28
Minän häilytyt	39	22	4	6
Vastaanottajan esiintuonti	41	23	34	48
Vastaanottajan häilytyt	14	8	1	1
Yhteyden esiintuonti	45	25	12	17
YHTEENSA	179	100	71	100

Vuorovaikutuksellisten asenteiden osalta arvostelut ovat muuttuneet siten, että vuonna 1995 suoran esiintuonnin suhteellinen osuus on kasvanut ja epäsuoran esiintuonnin suhteellinen osuus on vähentynyt. Epäsuora viittaaminen osallistujiin osoittaa etäkohteliaisuutta eli sosiaalisen etäisyyden kunnioittamista; ei ole sopivaa viitata itseen tai vastaanottajiin liian suorasti. Vuoden 1995 arvosteluissa ei eksplisiittisesti toteutettu tätä negatiivisen kohteliaisuuden muotoa, vaan lukijoihin ja itseen viitattiin joko suoraan tai heitä ei tuotu esiin lainkaan. Suora viittaaminen lukijoihin osoittaa vuorovaikutuksellisuutta ja tilanteen mukaan myös lähikohteliaisuutta.

Minän esiintuonnilla oli arvosteluissa kaksi lähes toisilleen vastakkaista funktiota: se saattoi korostaa arvostelijan auktoriteettiasemaa, toisaalta sen avulla osoitettiin mielipiteiden subjektiivisuutta. Funktio riippui minän esiintuonnin määrästä ja kontekstista. Esimerkiksi runsaasti itseään esiin tuova arvostelija synnytti vaikutelman itsensä korottamisesta muiden yläpuolelle kaikkitietäväksi julistajaksi. Kuitenkin hyvin harvassa tapauksessa arvostelijat korostivat itseään ja erinomaisuuttaan. Pikemminkin itsensä

esiintuonti oli itsensä inhimillistämistä eli arvostelija korosti arvioinnin subjektiivisuutta, jolla ei välttämättä ole yleistä pätevyyttä.

Vastaanottajan esiintuonti lisäsi usein arvostelijoiden vuorovaikutuksellisuutta myönteisessä mielessä. Vain muutamassa tapauksessa ohjailevat ilmaukset antoivat arvostelijasta itsetietoisen vaikutelman. Useimmiten haluttiin korostaa yhteistä asiantuntijuutta. Vuorovaikutukselliset keinot olivat muutoin hyvin vähäisiä vuoden 1995 arvosteluissa, mutta eniten tuotiin esille juuri vastaanottajaa, mikä teki muutamista arvosteluista kuitenkin jokseenkin vuorovaikutuksellisia. Arvostelut, joissa lukijaan viitattiin eniten, sisälsivät puolestaan hyvin vähän arvostelijan itsensä esiintuontia. Sen sijaan minää korostavissa arvosteluissa ei vastaanottajaa tuotu esille juuri lainkaan.

Yhteistä asiantuntijuutta korostettiin myös yhteyden esiintuonnin tapauksissa, jotka olivat yleisempiä vuoden 1955 arvosteluissa. Niissä yhteenkuuluvuuden tunne kirjoittajan ja lukijan välillä korostui, mutta nykyiset arvostelut jäivät tältä osin etäisemmiksi ja muodollisemmiksi. Vastaanottajan esiintuominen ja yhteenkuuluvuuden korostaminen osoittavat lähikohteliaisuutta.

Vuorovaikutuksellisten asenteiden tutkimustulokset vahvistavat sitä vaikutelmaa, joka välittyi arvosteluista jo sisällöllisten asenteiden osalta. Vuonna 1955 arvosteluissa käytettiin huomattavasti enemmän interpersonaalisen metadiskurssin ilmaisukeinoja, mikä antoi joistakin arvosteluista ja arvostelijoista kohteliaan, hienotunteisen, ystävällisen ja huomaavaisen vaikutelman. Arvosteluissa korostui kirjoittajan tasavertainen ja kunnioittava asenne lukijoita kohtaan, mikä ei ollut niin ilmeistä vuoden 1995 arvosteluissa. Vuonna 1995 muutamassa arvostelussa asiat esitettiin suorasukaisesti ja kärjistetysti, joten niistä saattoi syntyä epäkohtelias ja joskus jopa hyökkäävä vaikutelma.

Taulukko 12: Interpersonaalisen metadiskurssin osoittimet Parnasson kirjallisuusarvosteluissa

INTERPERSONAALINEN METADISKURSSI	1955 f	%	1995 f	%
Sisällölliset asenteet	250	58	115	62
Vuorovaikutukselliset asenteet	179	42	71	38
YHTEENSÄ	429	100	186	100

Taulukossa 12 esitetyissä tutkimustuloksissa on otettava huomioon molempien vuosien kokonaisvirkemäärät (v. 1955: 475 virkettä ja v. 1995: 370 virkettä). Niihinkin suhteutettuna tulokset osoittavat, että interpersonaalista metadiskurssia käytettiin Parnasson kirjallisuusarvosteluissa huomattavasti enemmän vuonna 1955 kuin vuonna 1995.

6. LOPUKSI

Tässä tutkimuksessa olen verrannut Parnasson kirjallisuusarvostelujen sisältöjä sekä interpersonaalista metadiskurssia vuosina 1955 ja 1995. Lähtökohtana oli oletukseni arvostelujen ilmaisukeinojen ja arvostelijan roolin muuttumisesta. Näitä piirteitä tutkin kielen vuorovaikutuksellisten ilmauksien kautta, joihin kuuluvat arvostelijan varmuusasteen osoittaminen sekä vuorovaikutustilanteeseen osallistujien esiintuonti. Näiden keinojen avulla arvostelija toi esiin asenteitaan esittämiään asioita ja vastaanottajia kohtaan.

Tutkimustulokset osoittivat, että vuonna 1955 Parnasson kirjallisuusarvosteluissa käytettiin huomattavasti enemmän interpersonaalisen metadiskurssin ilmaisukeinoja kuin vuonna 1995. Arvostelijoiden tapa ilmaista asioita on siis muuttunut, ja tämä muutos heijastaa muutoksia myös arvostelijan asenteissa ja roolissa. Sen sijaan sisällöltään arvostelut eivät ole muuttuneet yhtä huomattavasti. Molempien vuosien arvosteluissa yleisintä oli teosten semanttinen tulkinta. Lisäksi vuonna 1955 myös semanttinen arvottaminen oli yhtä yleistä. Vuonna 1995 arvottaminen oli sen sijaan vähäisempää, mutta

teoksiin ja kirjailijaan liittyvän tausta-aineiston kuvaus oli yleisempää kuin vuonna 1955. Semanttisen tulkinnan ja arvottamisen sisältöluokat olivat suurimmat, joten osittain siitäkin syystä myös metadiskursiiviset ainekset sisältyivät useimmiten näihin virkkeisiin.

Varmuuden korostaminen oli arvosteluissa erittäin harvinaista. Sen perusteella arvostelijat eivät ainakaan korostetusti tuoneet esiin kaikkietävän auktoriteetin rooliaan. Useimmissa tapauksissa arvostelija halusi asiantuntevasti korostaa varmuuttaan nimenomaan teoksen hyvistä puolista. Korostimien vähäinen käyttö ei osoittanut ylemmyyttä lukijoita kohtaan, mutta useimmiten tehokkaampi tapa argumentoida onkin käyttää suoria ja jyrkkiä väitelauseita. Ne voivat kyllä vakuuttaa lukijat itsevarmuudellaan, mutta voivat saada aikaan myös vastustusta antaessaan arvostelijasta liian itsetietoisien vaikutelman. Muutamien vuoden 1995 arvostelujen suorasukainen ja paikoin jopa hyökkäävä tyyli syntyi juuri jyrkkien väitelauseiden runsaasta käytöstä.

Varmuuden vähentäminen arvosteluissa oli huomattavasti yleisempää kuin varmuuden korostaminen. Erityisesti vuonna 1955 varauksia ja rajoittimia käytettiin erittäin runsaasti, ja useimmiten ne sisältyivät teoksen sisältöjä tulkitseviin ja arvottaviin lauseisiin. Arvostelijoiden epävarmuus kohdistui siis omien mielipiteiden esittämiseen, mikä lievensi mielipiteiden voimakkuutta. Arvostelijat toivat selvästi esiin tulkitsijan roolinsa, jolloin tulkintoja ei esitetty yleispätevinä tai ainoina oikeina totuuksina. Arvostelijat antoivat mahdollisuuden myös lukijoiden omille tulkinnoille ja mahdollisille vastaväitteille. Tämä antoi arvostelijasta kohteliaan ja lukijoitaan kunnioittavan vaikutelman, mikä loi tasavertaisuuden tunteen lukijoiden ja arvostelijan välille.

Sen sijaan vuonna 1995 väitteitä ei juurikaan haluttu pehmentää vaan asiat ilmaistiin useimmiten väitelausein ilman modaalaisia aineksia. Arvottaminenkin saatettiin usein esittää ikään kuin objektiivisesti yleispätevinä totuuksina, mikä loi ylemmyyden vaikutelman lukijoihin nähden. Vuonna 1995 varmuuden vähentämiseen käytettiin kuitenkin enemmän rajoittimia kuin varauksia, mikä kertoo vain lievästä varmuuden vähentämisen tarpeesta. Usein rajoittimien avulla epämääräistettiin vaikeasti määriteltäviä käsitteitä, joita

käytettiin runsaasti vuoden 1995 arvosteluissa; arvostelut perustuivat suurelta osin analysoivaan teosten tulkintaan. Käyttäessään rajoittimia arvostelijat välttyivät itse ottamasta täyttä vastuuta esittämiensä käsitteiden tulkinnasta.

Runsa varmuuden vähentäminen lieventää arvostelijan mielipiteiden voimakkuutta ja pehmentää väitteiden jyrkkyyttä. Erityisesti vuonna 1955 arvostelijat esittivät asiansa hienovaraisesti. Osoittaessaan epävarmuutta arvostelijat eivät kuitenkaan vaikuttaneet epäpäteviltä, vaan varmuuden vähentämisen funktio liittyi ennemminkin kohteliaisuuden osoittamiseen. Kritiikin esittäminen on aina kasvoja uhkaava tilanne, joten arvostelijalla on tarve suojata sekä omia että erilaisiin ryhmiin kuuluvien lukijoiden kasvoja: teosten lukijoiden, kirjailijan ja muiden kriitikoiden. Tämän vuoksi rohkeilta vaikuttavat tulkinnat ja kielteinen kritiikki on syytä esittää varauksellisesti.

Myös vuorovaikutuksellisia asenteita tuotiin arvosteluissa enemmän esiin vuonna 1955 kuin vuonna 1995. Osallistujien esiintuonnin ja häivyttämisen suhteelliset osuudet olivat muuttuneet siten, että vuonna 1995 osallistujien suora esiintuonti oli kasvanut, mutta epäsuora esiintuonti eli häivytyks oli vähentynyt verrattuna vuoteen 1955.

Minän korostaminen oli vain muutamassa tapauksessa niin voimakasta, että siitä syntyi omaa auktoriteettiasemaa ja erinomaisuutta korostava vaikutelma. Useimmiten minän esiintuonnin funktiona oli itsensä inhimillistäminen, jonka avulla haluttiin korostaa mielipiteiden subjektiivisuutta. Vastaanottajan ja yhteyden esiintuonti korosti useimmiten arvostelijan ja lukijan yhteistä asiantuntijuutta ja yhteenkuuluvuutta. Vain joissakin arvosteluissa lukijoille kohdistetut ohjailevat ilmaukset saattoivat osoittaa myös ylemmyyttä. Etäkohteliaisuuden osoittaminen oli vuoden 1955 arvosteluissa eksplisiittisempää, sillä minään ja vastaanottajiin viitattiin myös epäsuorasti, mikä oli erittäin harvinaista vuonna 1995.

Vuonna 1955 useimmista arvosteluista ja arvostelijoista välittyi kohtelias, hienotunteinen, huomaavainen ja lukijoita kunnioittava vaikutelma. Sen sijaan vuonna 1995 arvostelujen yleisvaikutelma oli suorasukaisempi ja joskus jopa hyökkäävä. Vuoden 1955 arvostelijat eivät itse korostaneet rooliaan ehdottomana auktoriteettina. Sen sijaan tutkimustulosten perusteella näyttää

siltä, että vuoden 1995 kriitikot ikään kuin itse luovat oman auktoriteettiutensa näennäisen objektiivisuuden ja kielellisten keinojen varaan. Kutsun sitä näennäiseksi tai kielelliseksi auktoriteettiudeksi. Tällainen itse luotu auktoriteettius ei välttämättä vakuuta lukijoita eikä sillä saavuteta lukijoiden luottamusta, mistä ovat osoituksena lukuisat nykykriitikkiä vastaan suunnatut lehtikirjoitukset. Kyse ei ole siitä, etteivätkö nykykriitikotkin olisi alansa asiantuntijoita, mutta saattaisi olla aihetta pohtia, parantuisiko heidän arvostuksensa lukijoiden keskuudessa, jos he antaisivat epävarmuuden ja subjektiivisuuden näkyä reilummin arvosteluissaan.

Tutkimuksen aikana nousi esiin useita ajatuksia mahdollisesta jatkotutkimuksesta. Mielenkiintoista olisi lähteä liikkeelle puhtaasti funktionaalista näkökulmasta ja tutkia kaikkia niitä piirteitä, joiden funktiona on kohteliaisuuden osoittaminen arvosteluissa. Mukaan voisi ottaa myös sanavalinnat ja muut sellaiset piirteet, joita tässä tutkimuksessa ei otettu huomioon. Myös arvostelijan roolista ja asemasta voisi tehdä laajemman tutkimuksen, joka käsittäisi pitemmän aikavälin ja runsaammin lähteitä myös lukijoiden ajatuksista ja arvostuksesta kriitikoita kohtaan. Tutkimusaiheena mielenkiintoinen olisi myös kriitikoiden tarkempi yksilöllinen vertailu, johon voisi liittää myös kriitikoiden haastatteluja heidän todellisista intentioistaan. Tutkimuksen voisi rakentaa niin, että kunkin arvostelijan käyttämiä kielellisiä piirteitä analysoitaisiin omana kokonaisuutenaan arvostelu kerrallaan.

LÄHTEET

- Anderson, Jan & Furberg, Mats 1974: *Kieli ja vaikuttaminen: Argumentoinnin semantiikka*. Helsinki: Otava.
- Brown P. & Levinson S. 1978: Universals in language usage: politeness phenomena. In Goody, N. (ed.), *Questions and Politeness*, s. 56-289.
- Bruce, Bertram C. 1980: Plans and Social Actions. In Spiro et al. (eds.), *Theoretical issues in reading comprehension*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, s. 367-384.
- Chafe, Wallace L. 1982: Integration and Involvement in Speaking, Writing, and Oral Literature. In Tannen, D. (ed.), *Spoken and Written Language: Exploring Orality and Literacy*. New Jersey: Ablex Publishing Corporation, s. 35-53.
- Chafe, Wallace L. 1985: Linguistic differences produced by differences between speaking and writing. In Olson, D. et al. (eds.), *Literacy, Language, and Learning. The nature and consequences of reading and writing*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 105-123.
- Crismore, Avon 1984: The Rhetoric of Textbooks: Metadiscourse. *Journal of Curriculum Studies*, vol. 16 nro 3, s. 279-296.
- Crismore, Avon & Vande Kopple, William J. 1988: Readers' Learning from Prose. The Effects of Hedges. *Written Communication*, vol. 5 nro 2, s. 184-202.
- Crismore, Avon 1989: *Talking with Readers: Metadiscourse as Rhetorical Act*. New York: Peter Lang.
- Daneš, František 1974: Functional sentence perspective and the organization of the text. In Daneš, F. (ed.), *Papers on functional sentence perspective*. The Hague: Mouton, s. 106-128.
- Dillon, George L. 1986: *Rhetoric as Social Imagination: Explorations in the Interpersonal Function of Language*. Bloomington: Indiana University.
- Enkvist, Nils Erik 1975: *Tekstilingvistiikan peruskäsitteitä*. Jyväskylä: Oy Gaudeamus Ab.
- Forsblom, Harry 1995: Murkinaa, ei ravintoa. *Parnasso*, nro 2, s. 231.
- Goffman, Erving 1967: *Interaction Ritual. Essays on Face-to-Face Behavior*. New York: Penguin Books.
- Grice, H.P. 1975: Logic and Conversation. In Cole, P. & Morgan, Jerry L. (eds.), *Syntax and Semantics vol. 3. Speech Acts*. New York: Academic Press, s. 41-58.
- Hakulinen, Auli & Karlsson, Fred 1979: *Nyky-suomen lauseoppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 350. Helsinki: SKS.
- Hakulinen, Auli 1989: *Suomalaisen keskustelun keinoja I*. Kieli 4. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Halliday, M.A.K. 1985: *An Introduction to Functional Grammar*. Baltimore: Arnold.
- Halliday, M.A.K. & Hasan, Ruqaiya 1985: *Language, context, and text: Aspects of language in a social-semiotic perspective*. Victoria: Deakin University.

- Hamberg, Lars 1989: Määrääkö kustantaja kritiikin? Teoksessa Kurkirinne, Pauli (toim.), *Lehdistö ja kirjallisuus*. Snellman-instituutin B-sarja 15. Kuopio: Kuopion kaupunginhallitus, s. 44-50.
- Hormia, Osmo 1955a: Tyylikäs Bagatelli. *Parnasso*, nro 1, s. 42-43.
- Hormia, Osmo 1955b: Lämmin ja valoisa. *Parnasso*, nro 1, s. 43-44.
- Hormia, Osmo 1955c: Hienostusta. *Parnasso*, nro 2, s. 82-83.
- House, Juliane & Kasper, G. 1981: Politeness markers in English and German. In Coulmas, F. (ed.), *Conversational Routine*. The Hague: Mouton, s. 157-185.
- HS = Helsingin Sanomat
- Huotari, Markku & Hurskainen, Leeni & Varpio, Yrjö 1980: *Kirjallisuuskritiikki Suomessa I: Johdatus kirjallisuuskritiikin tutkimiseen*. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- Hübler, Axel 1983: *Understatements and Hedges in English*. Pragmatics & Beyond IV: 6. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Kangasluoma, Maria 1993: *Kielelliset vaikutuskeinot Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa*. Pro gradu -työ. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- Kangasniemi, Heikki 1987: "Miten Alma-täti voi?" Deonttisen ja dynaamisen modaalisuuden teoriakehitys. *Virittäjä* 2, s. 138-161.
- Kankaanpää, Hannu 1995a: Tähdenlento, tiedon kaltainen. *Parnasso*, nro 1, s. 116-117.
- Kankaanpää, Hannu 1995b: Pahan kosketus. *Parnasso*, nro 2, s. 232.
- Kankaanpää, Hannu 1995c: Mitä ihminen voi valita. *Parnasso*, nro 2, s. 234-235.
- Koskimies, Rafael 1945: Historian tuomioita. Näkökohtia arvostelusta kirjallisuushistorian alustana. Teoksessa *Kirjallisuudentutkijain Seuran 8. vuosikirja*. Helsinki: SKS, s. 190-195.
- Laitinen, Kai 1989: Kirjallisuuskritiikin muutos. Teoksessa Kurkirinne, Pauli (toim.), *Lehdistö ja kirjallisuus*. Snellman-instituutin B-sarja 15. Kuopio: Kuopion kaupunginhallitus, s. 51-58.
- Lakoff, George 1972: Hedges: A Study of Meaning Criteria and the Logic of Fuzzy Concepts. In Peranteau, P. et al. (eds.), *Papers from the eighth regional meeting of Chicago Linguistic Society*. Chicago, s. 183-228.
- Lappalainen, Otto 1995a: Kirjavia havaintoja Södergranin runoista. *Parnasso*, nro 1, s. 117-118.
- Lappalainen, Otto 1995b: Maailma, Eurooppa, kirjallisuus meissä. *Parnasso*, nro 2, s. 233-234.
- Lappalainen, Otto 1995c: Suomalaista melodraamaa. *Parnasso*, nro 4, s. 469-470.
- Lappalainen, Pekka 1955a: Ilman koruja. *Parnasso*, nro 1, s. 36-38.
- Lappalainen, Pekka 1955b: Sodan todelliset kasvot. *Parnasso*, nro 1, s. 38-40.

- Lautamatti, Liisa 1978a: Observations on the development of the topic in simplified discourse. In Kohonen, V. & N. E. Erkvist (eds.), *Text linguistics, cognitive learning and language teaching*. Suomen sovelletun kielitieteen yhdistyksen julkaisuja nro 22. Turku, s. 71-104.
- Lautamatti, Liisa 1978b: Some Observations on Cohesion and Coherence in Simplified Texts. In Östman, Jan-Ola (ed.), *Cohesion and Semantics*. Reports on text linguistics nro 41. Åbo Akademi, s. 165-181.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko 1989: Aikakauslehdet kaunokirjallisuuden julkaisijana ja arvostelijana. Teoksessa Kurkirinne, Pauli (toim.), *Lehdistö ja kirjallisuus*. Snellmanin instituutin B-sarja 15. Kuopio: Kuopion kaupunginhallitus, s. 19-25.
- Leiwo, Matti & Luukka, Minna-Riitta & Nikula, Tarja 1992: *Pragmatiikan ja retoriikan perusteita*. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksen julkaisuja 8. Jyväskylä.
- Luukka, Minna-Riitta 1992: *Akateemista metadiskurssia: Tieteellisten tekstien tekstuaalisia, interpersonaalisia ja kontekstuaalisia piirteitä*. Korkeakoulujen kielikeskuksen julkaisuja Nro 46. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Luukka, Minna-Riitta 1995: *Puhuttua ja kirjoitettua tiedettä. Funktionaalinen ja yhteisöllinen näkökulma tieteen kielen interpersonaalisiin piirteisiin*. Jyväskylä studies in communication 4. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lyons, John 1977: *Semantics volume 2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Markkanen, Raija & Schröder, Hartmut 1988: Hedging as a Translation Problem in Scientific Texts. In Laurén, C. & Nordman, M. (eds.), *Special Language: From Humans Thinking to Thinking Machines*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd, s. 171-179.
- Markkanen, Raija & Schröder, Hartmut 1997: *Hedging and Discourse. Approaches to the Analysis of a Pragmatic Phenomenon in Academic Texts*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Matihaldi, Hilikka-Liisa 1979: *Nykysuomen modukset I. Kvalitatiivinen analyysi*. Acta Universitatis Ouluensis. Series B Humaniora No 7. Philologica No 2. Oulu.
- Muikku, Pirkko 1982: *Kritiikin kieli - havaintoja eräiden kirjallisuusarvostelujen tyylistä ja sisällöstä*. Lisensiaatin tutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- Nieminen, Pertti 1955: Laimeahkoa. *Parnasso*, nro 2, s. 82.
- Nordgren, Elisabeth 1993: Luovan kirjallisuuskritiikin puolesta. *Kritiikin uutiset*, nro 3, s. 20.
- NS = *Nykysuomen sanakirja 1-3*, 1978. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Matti Sadeniemi. Porvoo: WSOY.
- Nystrand, Martin 1987: The Role of Context in Written Communication. In Horowitz, R. & Samuels, S.J. (eds.), *Comprehending oral and written language*. London: Harcourt Brace Jovanovich, s. 197-214.
- Palmgren, Marja-Leena 1997: "Keskustelu kirjasta on se mihin pyrin". *Parnasso*, nro 1, s. 71-77.
- Papinniemi, Jarmo 1991: Kriittisesti kirjallisuuskritiikistä Leino-seurassa? *Kritiikin uutiset*, nro 4, s. 4.
- Papinniemi, Jarmo 1996: Harri Sirola: Kritiikki ei saa olla julmaa. *Kritiikin uutiset*, nro 1, s. 7-8.

- Pennanen, Eila 1970: Kirjallisuusarvostelu. Teoksessa Tarkka, Pekka (toim.), *Suomen kirjallisuus VIII*. Helsinki: Otava, s. 376-417.
- Pennanen, Eila 1990: Lukija ja kirjoittaja. Teoksessa Pennanen, E., *Luettua, läheistä. Juttuja kirjoista*. Helsinki: WSOY, s. 7-8.
- Penttilä, Aarni 1963: *Suomen kielioppi*. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- Pettersson, Torsten 1991: Kirjallisuuskritiikin tila. *Parnasso*, nro 6, s. 321-325.
- Petäjä, Jukka 1991: Uljas, uusi maailma ja Mennyt maailma. *Nuori Voima*, nro 5, s. 13.
- Pietilä, Veikko 1976: *Sisällön erittely*. Helsinki: Oy Gaudeamus Ab.
- Prince, E.F. & Frader, J. & Bosk, C. 1982: On Hedging in Physician-Physician Discourse. In Di Pietro, R.J. (ed.), *Linguistics and the Professions*. Proceedings of the Second Annual Delaware Symposium on Language Studies. New Jersey: Ablex, s. 83-97.
- Puromäki, Pia 1983: *Alpo Ruuthin teosten Naimisiin, Kämppä ja Kotimaa saama arvostelu*. Pro gradu -työ. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- Rainio, Ritva 1971: Kirjan synnystä ja käytöstä. Teoksessa Rainio, Ritva (toim.), *Kirjallisuuskritiikki ja opetus*. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja XVIII. Helsinki, s. 4-6.
- Raitis, Harri 1994: Bluffarien niskavilloissa. *Parnasso*, nro 2, s. 231-234.
- Raitis, Harri 1995: Kirjan julkaisemisesta. *Parnasso*, nro 3, s. 353.
- Rieke, Richard D. & Sillars, Malcolm O. 1984: *Argumentation and the Decision Making Process*. Illinois: Scott, Foresman and Company.
- Sallinen-Kuparinen, Aino 1986: Ethos as a Process: Combining Computerized and Qualitative Analyses of Credibility Perceptions. In Sallinen-Kuparinen, A. (ed.), *Jyväskylä studies in speech communication*. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksen julkaisuja 2. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, s. 1-26.
- Sallinen, Aino 1994: Televisioesiintyminen, mediaretoriikka ja poliittinen vaikuttaminen. Teoksessa Isotalus, Pekka (toim.), *Puheesta ja vuorovaikutuksesta*. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksen julkaisuja 11. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, s. 137-157.
- Singer, Harry 1986: Friendly Texts: Description and Criteria. In Dishner, E.K. et al. (eds.), *Reading in the Content Areas: Improving Classroom Instruction*. Dubuque, Iowa: Kendall/Hunt, s. 112-128.
- Smith, Edward L. Jr. 1986: Achieving impact through the interpersonal component. In Couture, B. (ed.), *Functional Approaches to Writing. Research Perspectives*. London: Frances Pinter Publishers, s. 108-119.
- Sperber, Dan & Wilson, Deirdre 1986: *Relevance. Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.
- Suihkonen, Paavo 1993: Kohteliaisuusstrategiat. *Pragmatiikan luentomonisteet*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos. S. 82-89.

- Tannen, Deborah 1985: Relative focus on involvement in oral and written discourse. In Olson, D. et al. (eds.), *Literacy, Language, and Learning. The nature and consequences of reading and writing*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 124-147.
- Tarkka, Jukka 1995: Mikä on arvostelun tehtävä? *Helsingin Sanomat* 6.11.1995.
- Tarkka, Pekka 1968: Kirjailija, arvostelija, lukija. Teoksessa Kirstinä, Väinö (toim.), *Kirjoittajan työt*. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy, s. 69-76.
- Tiainen, Leo 1955a: Runoja Helsingistä. *Parnasso*, nro 2, s. 83-84.
- Tiainen, Leo 1955b: Ajan ja ihmisen runoilija. *Parnasso*, nro 2, 84-86.
- Tierney, Robert J. & LaZansky, Jill & Raphael, T. & Cohen, P. 1987: Author's intentions and readers' interpretations. In Tierney et al. (eds.), *Understanding Readers' Understanding. Theory and Practice*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, s. 205-226.
- Tikkanen, Juhani 1995: Punakielen laulu. *Parnasso*, nro 4, s. 471.
- Turkka, Jouko 1998: Taiteilijoiden vastaisku. *Helsingin Sanomien Kuukausiliite*. Tammikuu 1998, s. 10-11.
- Tuulio, Tyyni 1955a: Poikkeusnainen Birgitta. *Parnasso*, nro 1, s. 34-36.
- Tuulio, Tyyni 1955b: Ajankohdatonta ajankohtaista. *Parnasso*, nro 1, s. 41-42.
- Vande Kopple, William J. 1985: Sentence Topics, Syntactic Subjects, and Domains in Texts. *Written Communication*, vol. 2 nro 4, s. 339-357.
- Vande kopple, William J. & Shoemaker, Allen 1988: Metadiscourse and the Recall of Modality Markers. *Visible Language*, vol. 22 nro 2/3, s. 232-271.
- Varpio, Yrjö 1977: *Kirjallisuuskritiikki*. Tampereen yliopiston kotimaisen kirjallisuuden monistesarja nro 6. Tampere.
- Varpio, Yrjö 1982a: *Käyttökirjallisuus: Kaunokirjallisuuden rajakäyntiä ja rajatapausten estetiikkaa*. Tampereen yliopiston monistesarja 21. Tampere.
- Varpio, Yrjö 1982b: *Kirjallisuuskritiikki Suomessa II: Kirjallisuuskritiikin väyliä ja valtarakenteita*. Tampere.
- Widdowson, H.G. 1984: *Explorations in Applied Linguistics 2*. Oxford: Oxford University Press.
- Vihonen, Sakari 1972: Sanoman argumentoinnista. *Virke* 2, s. 21-31.
- Viksten, Vilho 1972: Sanataide. Teoksessa Mikkola, Kaisu (toim.), *Kulttuuriaavustaja*. Oulu: Suomen kulttuurirahasto, s. 121-131.
- Wilhelmsson, Putte 1995a: Järjen eteisillä. *Parnasso*, nro 1, s. 114-116.
- Wilhelmsson, Putte 1995b: Tulkinnan nykyhetki. *Parnasso*, nro 3, s. 302-310.
- Wilhelmsson, Putte 1995c: "Mikä on kriitikon mielestä hyvä kirja?" Absoluuttisen ja anarkistisen välimailloilla. *Kritiikin uutiset*, nro 1, s. 24-25.
- Virtanen, Arto 1988: Kirjailija ja kriitikko - ystäviä vai vihollisia. *Virke*, nro 4, s. 12-15.

Yli-Vakkuri, Valma 1986: *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28. Turku: Turun yliopisto.

Otto Lappalainen:

KIRJAVIA HAVAINTOJA SÖDERGRANIN RUNOISTA

Edith Södergran: *Elämäni, kuolemani ja kohtaloni*. Kootut runot. Suomentaneet Pentti Saaritsa, Uuno Kailas ja Aale Tynni. Otava 1994.

Edith Södergranin 100-vuotisjuhla toi pari vuotta sitten jälleen vahvasti esiin unohtumattoman modernistimme, jonka riikinruotsalaiset mielellään esittävät omanaan. Häntä on käännetty maailmankielille, mutta vasta nyt on ilmestynyt kootut runot täydellisenä suomenkielisenä laitoksena. Suurtyön on tehnyt Pentti Saaritsa, joka julkaisi valikoiman 'Tulevaisuuden varjo' jo v. 1972. Saaritsa on suomentanut myös Hagar Olssonin toimittamat 'Edith Södergranin kirjeet' (1990).

'Elämäni, kuolemani ja kohtaloni' - nimi v. 1919 ilmestyneestä runosta - kokoa kaikki Södergranin julkaistuissa kokoelmissa ilmestyneet runot yhteen. Lisäksi mukana ovat kokoelmista ennen painamista poisjätetyt runot sekä muut runot ja aforismit. Mukaan on hyväksytty joitakin vakiintuneen aseman saavuttaneita Uuno Kailaan ja Aale Tynnin suomennoksia (merkintä tästä olisi paikallaan asianomaisella sivulla sisällysluettelon sijaan), mutta monia ennen suomennettuja Saaritsa on kääntänyt uudestaan tarkkuuden nimissä ja tulkinnallisista syistä.

Suomennos pohjautuu Holger Lillqvistin toimittamaan tekstikriittiseen laitokseen. Runojen järjestys on lähes kauttaaltaan - ensimmäistä kokoelmaa 'Runoja' (1916) lukuun ottamatta - Gunnar Tideströmin standardilaitoksesta (1949) poikkeava. "Neuvo", pieni saturunno, on siirtynyt 'Runoista' kokoelmaan 'Maa jota ei ole' (1952).

Kaikille muutoksille on ilmeisen hyväksyttävät perustelut, vaikka niitä ei suomalaisjulkaisusta näy. Saaritsan suomennos on minun havaintojeni mukaan kaiken kaikkiaan laatutyötä, vaikka joitakin Kailaan rohkeita sananvalintoja jää odottamaan myös muualta. Saaritsan "puutarhasohva" ("Toivomus") on turhan hätkähdyttävä ilmaus, kun puhe on proosallisesti kovasta penkistä. "Jumala" -runon "ajattelemtoman jo mädännyt ruumis" tuottaa koomisen sivumerkityksen, kun tarkoitus on ilmaista "se jota ei ole vielä ajateltu (luotu)". "Vierge moderne" -runo, johon nyttemmin usein viitataan, on äärimmäisen sujuvasti suomennettu, kuten kontrollin vuoksi useimmat alkutekstiin vertaamani.

Muutama epäsointuisa yksityiskohta ei suureen työmäärään nähden vaikuta kokonaisuudessa paljonkaan, mutta miksi Södergranin kootut runot tuottavat suomennosassaan minulle pettymyksen? Käyttikö hän todellakin omana aikanaan ja suomenruotsalaisessa kulttuuriympäristössä näin latteita, näin epärunollisia sanoja ja lauseita? "Suuri metsästäjä on kuollut..." Tämän voisimme lukea milloin tahansa Helsingin Sanomien kuolinuutisesta. Kyseessä on kuitenkin "Nietzschen haudalla" -runon alku. "Jotta en kuolisi täytyy minun olla tahto valtaan." Tämän voimme kuvitella aivan hyvin Paavo Väyrysen tunnustukseksi. Mutta Södergran aloittaa näin runonsa "Materialismia".

Onko Södergranin tyylin viehäytys syntynyt vanhan kirjaruotsin ja modernin sisällön, kaiken kyseenalaistavan rohkean näkökulman ristiriidasta. *Jag tror ej på manniskor - Minä en usko ihmisiin* (Kailaan suomennos). *Vi kvinnor, vi äro så nara den bruna jorden - Me naiset, me olemme niin likellä ruskeaa maata. Jag längtar till landet som icke är - Ikävöin maahan jota ei ole* (Kailaan suomennos).

Onko niin, että Södergranin runot kaikessa kielen vanhakantaisuudessaankin olivat moderneja ja ovat yhä, kun taas niiden suomennosasu on vain ajanmukainen, ts. meidän aikamme mukainen, liian siloteltu, liian pintakiiltainen? En osaa vastata tähän kysymykseen, mutta jokin minua jää kiusaamaan suomennoskokoelmaa lukiessani. Södergranin runojen maailma jää jonnekin ajan ja paikan rajojen taakse, maahan jota ei ole, ja me pystymme tuottamaan hänen runoistaan vain kieliopillisesti oikean, mutta kalpean mukaelman - peilikuvan.

Södergran oli epäilemättä hyvin tietoinen kielestään ja runon perinteen rikkomisestaan, sillä 'Syyskuun hyraan' (1918) hän liitti huomautuksen, jossa hän puhui tavoitteistaan: "Itsevarmuuteni johtuu siitä että olen löytänyt ulottuvuuteni. Minun ei sovi tehdä itseäni pienemmäksi kuin olen."

Nyt suomeksi ilmestyneet Södergranin kootut runot tuovat runoilijan lukijan eteen elävänä ihmisenä, ei pelkästään sinä kuolemaan valmistautuvana varjokuvana, johon olemme tottuneet aiemmin hänen runonsa liittämään. Runoissa aukeaa mm. iloinen, värikäs, optimistinen satujen maailma. Useissa runoissa ollaan iloisissa tunnelmissa, koetaan olemisen riemua. Runot puhuvat unelmista, iloiten niistä vaikka ne eivät toteudukaan. Varhaiset filosofiset pohdiskelut muuttuvat konkreettisimmiksi, jumala Jumalaksi. Jossain vaiheessa tietoisuus ajasta tulee varmemmaksi, epäilyksen varjo häivähtää, epätoivo, mutta myös vastarinta nousee. Voima jättää runoilijan, mutta se ei merkitse vielä loppua: kuolemaankin hän haluaa vaikuttaa tahdolla. "Kun tahtoni murtautuu esiin, minä kuolen: ole tervehditty elämäni, kuolemani ja kohtaloni."

Pekka Lappalainen:
ILMAN KORUJA

Jussi Talvi: *Ystäviä ja vihollisia*. Otava 1954.

Sota on se vaikuttava tapahtumisen kenttä, jossa tavallinen massaihminenkin voi osoittautua yksilöksi - ja hämmästyttävän usein osoittautuukin juuri siksi. Sodassa paljastuu myös ihmisyksilön todellinen luonne. Normaali mies ilmentää vakavassa tilanteessa kaikkia niitä tunteita ja tekee niitä tekoja, joiden yleensä luullaan olevan mahdollisia vain harvoille ja valituille. Lurjukset sitä vastoin ovat lurjuksia myös siellä - mutta heitä on loppujen lopuksi varsin vähän siinä suuressa homogeenisessä kokonaisuudessa, joka rintamaoloissa muodostuu sotivasta yksiköstä. Solidaarisuus pakottaa särmit hioutumaan pois kenenkään yksilöllisyyden silti kärsimättä. Kaikki pelkävät ja kaikki tekevät sankaritekoja, eritoten niin sanotut tavalliset miehet.

Näiden tavallisten miesten tarinaa viimeksi käydyssä sodassamme on Jussi Talvi muun muassa kertonut romaanissaan *Ystäviä ja vihollisia* tavalla, joka on aivan ainutlaatuista uusimmassa proosassamme. Ensiksikin on hänen romaaninsa ansiokas siksi, että hänellä on ollut todellista sanottavaa. Lisäksi on hänen karuhko kuvaustapansa ytimeen osuvaa kautta koko kerronnan. Vahva todellisuuden tuntu väreilee hänen teoksensa yllä sekä henkilöhahmojen uskottavuudessa että kuvattujen tapausten autenttisuudessa; kompositio on taitajan kädestä lähtenyt ja eppinen sanottavuus täyttää romaanille asetettavat vaatimukset. Lyhyesti sanoen: ensimmäinen suomalainen suuret mitat täyttävä kuvaus viime sodastamme on nähnyt päivänvalon.

Havaitsee, että kirjailija on kypsyttelyt vaativan aiheensa viimeiseen hänelle mahdolliseen aikamäärään saakka - ja tulos, kun pakko on viimein pannut puhumaan, vetää vertoja parhaimmille lajissaan suuren ulkomaisenkin nykykirjallisuuden huomioon ottaen. Kehnompi kirjailija ei olisi aikaillut Talven tavoin, koska menekki joka tapauksessa olisi ollut varma.

Olen nähnyt väitettävän, että Talven romaanissa autenttinen tapahtumien ja taustan kuvaus olisi etualalla ja ihmisyksilöt toisarvoisessa asemassa eli siis että teos dokumenttina olisi arvokkaampi kuin esteettiset vaatimukset täyttävänä taideteoksena. Näin ei kuitenkaan ole asian laita. Jussi Talvi on kuvannut suomalaisen sodan kaksi lopputulokseen ratkaisevimmin vaikuttanutta jaksoa, niin kuin ne piirtyivät hänen rintamasotilaansilmänsä vuosikymmenen perspektiivin syventäminä. Hän ei ole tavoitellut ulkokohtaista todistusarvoa, on ainoastaan tilittänyt tunnot ja tapahtumat yksityisen suomalaisen sotilaan näkökulmasta. Erikoista ja samalla ansiokasta on se, että hän on osannut vangita paperille nämä tunnot, siten kuin jokainen suomalainen rintamasotilas ne tunsivat - mutta niin kuin Jussi Talvi ne osasi kuvata! Ja kun kirjailija on menetellyt näin - on tuloksena epäamättä myös dokumentti, mutta todella hyvä.

Kirjailija on jakanut teoksensa kahteen pääjaksoon: *Ystäviä - vihollisia*. Otsakkeet jo ilmaisevat kerronnan inhimilliset ääret. Ensimmäisen jakson tapahtumispaikka on Syvärin rintamalohko, jossa meikäläiset ja saksalaiset sotivat yhdessä venäläisiä vastaan. Toisen jakson aikana ovat ystävä- ja vihollisuhteet sikäli muuttuneet, että venäläiset ovat tulleet ystävien asemaan ja saksalaiset vihollisten - maailmanhistoriallisen oikun vuoksi. Jos tämä romaanin "käännös" olisi pelkästään litteräärinen, pidettäisiin sitä syystäkin mauttomana - mutta koska se on maailmanhistoriallinen, ei tätäkään huomautusta voida tehdä. On syytäkin todeta, että voidaan katsoa kirjailijan jakaneen teoksensa kahteen osaan myös siten, että toinen näistä kuvaa suomalaisia ja toinen saksalaisia - aseveljinä ja vihollisina sekä ennen kaikkea ihmisinä.

Kerronnan alussa tuodaan lukijan silmien eteen Syvärin rintamalohko myöhäissyksyllä 1941. Meikäläiset ovat jo puretuneet itäkarjalaiseen kamaraan lujin ottein ja alkaneet kotiutua olosuhteisiinsa. Saksalainen 163. divisioona sen sijaan kärsii korven heissä aikaansaamasta kauhusta ja kiihtyvistä pakkasesta tavalla, joka jossain määrin herättää lukijan myötätunnon näitä sotaan joutuneita berliiniläisiä kohtaan. Salamasotaa varten tarkoitetuissa kesävarusteissa valmisteledivisioona kevennyshyökkäystä Leningradin rintaman auttamiseksi. Hyökkäys viipyy, kunnes vihdoinkin viimein "kenraali Pakkanen" ratkaisee hyökkäyksen tuloksen, ennen kuin se edes on ennättänyt alkaa. Romaanin alkuasetelma on siis tämä. Kirjailija kuvaa tunnelmia ja tapahtumia vuoroin meikäläisissä etulinjajaksikoissa, vuoroin saksalaisten parissa, kiteyttäen aste asteelta tarkastelunsa luutnantti Hongan tulenjohtueeseen sekä saksalaiseen majuri Welken johtamaan kärkipataljoonaan. Näiden kahden yksikön avulla kykenee kirjailija antamaan osuvan läpileikkauksen molemmista armeijoista, niissä vallinneesta erilaisesta hengestä, niiden suorituskyvystä ja velvollisuuden tajuamisesta. Näiden yksikköjen piirissä eräitä vähemmän merkityksellisiä mutta ilmeisesti välttämättömiä hahmoja lukuun ottamatta Talven soturit liikkuvat kumpanakin ajankohtana. Hän ei vie henkilöitään pois tästä miljööstä, ei käytä heitä lomalla eikä missään tapauksessa kaunomaalaa heille tarpeettomia kerronnan yli jatkuvia idyllejä. Talven sotilaat ovat jo kuvauksen alussa yleensä sitä, mitä he ovat sen lopussakin. Eivät he eettillisessä mielessä jalostu ylevään sankari-kuolemaan. He täyttävät vain velvollisuutensa sitä velvollisuutta ehkä joskus pohtien ja sen laatua ihmetellen ja saavat usein, kuten todellisuudessa tapahtui - varsin burleskintuntuisen lopun.

Ylläolevasta huolimatta eivät nämä Jussi Talven ihmiset ole kuitenkaan pelkkiä karikatyyrejä, eräitä ilmeisesti tarkoituksella piirrettyjä saksalaishahmoja lukuun ottamatta. He ovat ihmisiä, sotilaita, mutta lähinnä kuitenkin edellisiä. Kirjailija on kuvattaviensa luonnehdinnassa tavannut oikeaan ja kaikkein oleellisimpaan heissä, heidän yleissuomalaiseen tuntemis- ja reagoimistapaansa, jolle aina on tarkoituksenmukaiseksi tehdyn tappamisen tajuaminen ollut vierasta. Ilman turhia illuusioita täyttävät romaanin miehet velvollisuutensa,

ilmentävät vain sodassa mahdollista altruismia ja joko säilyvät hengissä tai saavat loppunsa - yhtä tarkoituksettoman monivivahteisen kuin itse sota. Talven henkilöillä ei ole suuria luuloja sodan ylevistä päämääristä. Täysin todellisuuden tunteina he yleensä vaistoavat eräiden asioiden jääväämättömyyden - kuten meikäläiset sotilaat todellisuudessa yleensäkin vaistosivat. He tekevät työnsä, sotimisen, tunnollisesti, koska se on heidän osalleen tehtäväksi langennut, mutta vain vähän saa heissä vastakaikua se paatoksenomainen juhlapuhe-isänmaallisuus, jolla heitä yritettiin kannustaa. He tekivät sen minkä tekivät tai tekemättä jättivät aivan muista syistä. Eräs näiden miesten edustaja on sotamies Kanninen, jermu ja yksilö, jonka asenne alussa varsinkin esimiehiin oli mitä suurimmassa määrin epäluuloinen, hänen ja hänen kaltaistensa mielestä varsin oikeutetusti. Kun Kanninen saa esimieheltään luutnantti Hongalta luottavaa ymmärtämystä osakseen, tulee hänestä hetkessä sen meikäläisen rintamasotilastyypin edustaja, joka mahdollisti armeijallemme sen monta kertaa vertaa vailla olevat suoritukset. Kannisista ja Kannisen kaltaisista ne johtuivat, heidän irtonaisen maskuliinisesta perusluonteestaan. Kun Kanniset joutuivat luutnantti Hongan kaltaisten upseerien johdettaviksi, syntyi kokonaisuus, jolle sai ja saa hakea vertaista mistä tahansa. Tämän tosiasian on Jussi Talvi oivaltanut.

Saksalaishahmoillaan on Talvi laajentanut henkilögalleriaansa. Heidänkin joukossaan on tavtavissa sama perusihminen, yksilö, joskin raskaan ideologisen kuoren alle näännytettynä. Talvi on kuvannut saksalaisen yksilön aina orvontuntuksena, tuuliajolle joutuneena, epäilevänä ja juurettomana. Poliittisen ideologian (ja fraseologian) kuori pitää heitä joten kuten koossa, ja kun se kuori murtuu, sortuu yleensä myös yksilö. Jo se, että kirjailija on esittänyt perverssin näyttelijän, todellisuutta tajuamattoman majuri Welken heikäläisen aatteen eräänä tärkeimpänä puolustajana, kuvaa hänen käsitystään kaikenlaisista ekspansiivisista aatteista. Hän on suorastaan herkutellut ironialla liikkeussaan majuri Welken ja tämän lähimmän ympäristön parissa, mutta tämä ironia on kohdistunut aina aatteeseen, ei ihmiseen eikä elämään. Päinvastoin, majuri Welken yksinäinen loppu autiolla Lapin tunturilla shakespearelaiset säkeet viimeisenä kaikuna korvissaan on dramaattisuudessaan loistava näyte kirjailijan lahjoista. Majuri Welken vakaumus aatteensa oikeutuksesta luhistuu jo, ennen kuin siihen näyttäisi olevan aihettakaan. Etevän näyttelijän intuitiolla tajuaa hän jo varhain, mitä "vuosisataisessa kohtalondraamassa" tulee tapahtumaan, ja joutuu siten uskonsa menettäneenä edesauttamaan myös omaa ja yksikkönsä tuhoa, - hän ei ole ymmärtänyt elämän tarkoitusta, kuten eräät Talven suomalaiset henkilöt tajuavat ennen heidän kohdalleen sattuvaa loppuratkaisua.

Kuten jo ylläolevasta käy ehkä ilmi, ei kirjailija keskity kuvauksessaan kehenkään yksilöön erikoisesti. Hän tuo useita ihmisiä esiin, asettaa heidät erilaisiin riippuvaisuussuhteisiin toisistaan ja kuvaa sodan mahtavien kehysten puitteissa yksityisiä tapahtumasarjoja motivoiden ja eritellen. Kysymys syyllisyydestä ja velvollisuudentunnosta on se ongelma tai ongelmaketju, jonka selvittämiseen kirjailija pyrkii - ja onnistuukin siinä osittain. Ihminen ratkaisee yksilönä vakaumuksensa mukaan nämä ongelmansa - ellei jokin tarkoitukseton sodanoikka ennätä hänen edelleen - kuten käy nuorelle sotamies Tenhulalle ja luutnantti Hongalle. He ovat tajunneet velvollisuudekseen tappamisen, koska se on sodan tehtävä ja koska sota on mille he eivät voi mitään. Mahtaako heidän loppunsa sitten olla kirjailijan antama lopullinen vastaus heidän ratkaisunsa, vai kuuluuko sekin vain sodan järjettömyyteen, ei liene selvittävissä. Kenttäpappi Tenhulalle sen sijaan selviää ongelma, kun hän tajuaa, että elämä antaa loppumattomiin anteeksi. Tämä lienee ehkä lähinnä kirjailijan omaa käsitystä. Majuri Welkelle löytyy ratkaisu ikuisessa unessa, kuolemassa, kun hän on menettänyt uskonsa kaiken tarkoituksemukaisuuteen. Kanniset jatkavat enemmän tai vähemmän kituvaa vaellustaan siitä, mihin se heiltä jäi, kun sota alkoi; tämä on siis useimpien saama opetus sodan järjettömyydestä. Kuten mainittu, on se, että kirjailija antaa totuudenmukaisesti sodan ratkaista kuolemalla monien henkilöidensä ongelmat, mitä voimakkaimmin singottu syytös sotaa vastaan.

Romaanin loppusivut, niitä enempää selostamatta, osoittavat Jussi Talven olevan syvänäkemyksisen eepikon, jolta voidaan hyvällä syyllä odottaa jatkoa, - mutta vaikka sitä ei tulisikaan, on Talvi pystyttänyt jo tällä teoksella monumentin, jonka arvo tulee ajan myötä vain lisääntymään.

Pekka Lappalainen:

SODAN TODELLISET KASVOT

Väinö Linna: *Tuntematon sotilas*. Romaani. WSOY 1954.

Välittömästi edellä arvioidun Jussi Talven sotaromaanin ilmestyttyä julkaisi toinen suurkustantajamme Väinö Linnan samaa aihetta käsittelevän teoksen *Tuntematon sotilas*. Linna ei ole suinkaan tuntematon nimi lukevalle yleisöllemme, sillä jo noin kuutisen vuotta sitten herätti hänen romaaninsa Musta rakkaus sangen suurta huomiota ja antoi eräille arvostelijoille jopa aiheen hänen yhteydessään puhua Suomen Dostojevskista. Myös kirjailijan esikoisteos Päämäärä muistetaan. Sen päähenkilön Valte Mäkisen piirteitä vilahtaa *Tuntemattoman sotilaan* henkilögalleriassa siellä täällä näkyviin. Jos nyt haluttaisiin asettaa kirjailijan uusin teos hänen aikaisemman tuotantonsa yhteyteen ja tarkastella sitä tätä taustaa vastaan, olisi silloin syytä todeta, että se merkitsee myönteisintä Väinö Linnan verraten suppeassa tuotannossa, lähinnä tuonempana esitettyjen ominaisuuksiensa ansiosta. Tämän teoksen sivuilla on tilaisuus seurata kirjailijan aikaisemmantyyppistenkin henkilöahmojen vaellusta, kuten on mainittu, tällä kertaa monivivahteisen ja ankaran sodan kaaoksessa. Samalla on myös tilaisuus havaita, että hänen ihmiskuvauksensa on saanut lisää jäntevyyttä ja varmuutta. Mutta ennen kaikkea on Linnan tapa kertoa käynyt tähän teokseen mennessä läpi ilahduttavan myönteisen kehitysprosessin, joka merkitsee huomattavaa vapautumista ja avartumista myös kuvaustavassa ja aiheen hallinnassa.

Teoksen kompositio rakentuu sodan ja erään konekiväärijoukkueen ympärille. Kuvataan joukkueen vaiheita jatkosodan alusta aina välirauhaan saakka. Varsinaista keskushenkilöä tai -henkilöitä ei ole, vaan koostuu se "tuntemattomista sotilaista" eli mainitun konekiväärijoukkueen miehistä. Tämä pieni rintamayksikkö symbolisoi kirjailijalle keskivertoa suomalaisesta armeijasta. Jos näitä Linnan sotilaita nyt tarkasteltaisiin yksilöinä, luonteina, voitaisiin ehkä yhtyä eräisiin arvostelijoihin, kun he toteavat ne varsin yksipuolisiksi. Mutta näin ei ilmeisestikään sovi tehdä. Kun näihin kirjailijan hahmoihin tutustuu tarkemmin, saa havaita, että kokonaisuutena ottaen niistä koostuukin erinomainen ykseys. Muodostuu synteesi todellisesta suomalaisesta sotilaasta - sangen monelta puolelta nähtynä ja valotettuna. Ilmeisesti juuri tämä on ollut kirjailijan tarkoituksenakin; luoda tällä tavoin hallittu ja pysyvä yhteys aiheen ja kollektiivisen keskushenkilön välille.

Suuri arvostelija Belinski lausui kerran, että "kritiikki on ilmiön vertaamista ihanteeseensa". - Mitä tämän kaltaisen kirjallisuuden puheena ollen voidaan pitää ihanteena? Onko *Tuntematonta sotilasta* samoin kuin Talven *Ystäviä* ja vihollisia tarkasteltava taideteoksina vai luotettavina dokumentteina vai onko niistä etsittävä mahdollisimman ehdotonta molemmissa suhteissa? Tuntuu siltä, kuin kumpikin näistä täyttäisi hyvin vaatimukset, sangen mittavatkin, sekä taideteoksina että dokumentteina.

Linnan monisärmäinen "tuntematon sotilas" näyttää kokevan ja kärsivän enemmän kuin Jussi Talven miehet, kun sen sijaan jälkimmäiset näkevät enemmän ja laajemmalti, he saattavat myös sodan järjettömyyden keskellä käydä lävitse yksilöllisiä kehitysprosesseja. He kysyvät ja koettavat päästä selvyteen sodan tarkoituksesta tai tarkoituksettomuudesta. Linnan sotureille on sodan mielettömyys jo alusta lähtien selvää. Tässä yhteydessä on enemmän vertailun estämiseksi kuitenkin taas syytä todeta Linnan kollektiivinen keskushenkilö, joten vertailu näiden kahden teoksen välillä ei ole paikallaan.

Tämän kirjoittaja etsiessään mainitsemaansa "ihannetta" Väinö Linnan teokselle päätyi aivan kuin itsestään Tolstoin mahtavaan sotaromaaniin *Sota ja rauha*. Nerokas venäläinen on eepoksessaan tuonut esiin historianfilosofiansa, jos niin voi sanoa. Hän on todennut sodan järjettömyyden, tarkoituksettomuuden ja sattumanvaraisuuden ja ennen kaikkea sen, ettei sotaan koskaan liity mitään ylevää tai ihanteellista. Se on ja pysyy mielettömänä teurastuksena. Suuret valloittajat, diktaattorit muiden muassa, ovat vain useiden heille onnellisten sattumien mahdollistamia, sattumien, joiden syntyyn ja tapahtumiseen heillä itsellään on vain vähän, jos lainkaan osuutta. Kun tämä sattumien sanelema konstellaatio särkyy, tulee heistä omien tekojensa uhreja. Kun he taas panevat, niin kuin he aina itse luulevat, tapausten vyöryn alulle, on heidän pakko jatkaa jääväämättä loppuun saakka. Tämä on juuri sitä "historiallista kontinuiteettia", jonka seurauksena valtakuntia saattaa syntyä ja sortua, -mutta jonka valtava vyöry merkitsee aina tavalliselle kansalle, yksityiselle ihmiselle, mittaamattomia kärsimyksiä.

Linna toteaa teoksellaan, kuten Tolstoikin, että kansa aina vaistoaa tämän oikein. Myös sen, kuinka ylevä saattaakin todellisuudessa olla naurettavaa, kuinka vähän tarkoitusta kaikessa sotaan liittyvässä on ja - kuinka vähän ns. sodan johtajat operaatioittensa todellisesta luonteesta tietävät. Tavallinen sotilas, "tuntematon sotilas", vaistoaa jo varhain, kuinka asiat ovat - ja siksi hän purnaa, ivaa, kiroilee ja nauraa. Yksilönä, ihmisenä, hän voi kylläkin olla sankari, tehdä uskottomia tekoja, kärsiä ja kuolla, mutta vain harvoin hän hyväksyy sitä, mitä hän tekee, koska hänen todellisuuden tajunsa ei sitä hyväksy. Siksi hänestä ei voi yksinkertaisesti tuntua muulta kuin naurettavalta, jos hänelle selitetään, kuten aina tehdään, sodan aktiivisuus - tappaminen, yleväksi ja ihanteelliseksi. Samoin alkaa hän myös joko vihata tai halveksia sellaista esimiestään, joka pitää sotaa jonain muuna kuin mielettömimmistä mielettömpänä.

Tämän kaiken on Väinö Linna, kuten sanottu, tajunnut ja kyennyt esittämään suuressa teoksessaan täysipainoisella tavalla. Ahdas lukija voi helposti, kuten näyttää tapahtuneen, eksyä romaanin suhteen vääriin johtopäätöksiin ja pitää Linnan sotilaita suomalaisen sotilaan irvikuvina ja hänen kuvaustaan "pyhien pilkkana". Mutta aivan samoin tällainen lukija voisi suhtautua myös Tolstoin *Sotaan ja rauhaan* ja

moneen muuhunkin kuolemattomaan teokseen. Kirjailija on vain ollut rehellinen, sekä kuvattavalleen että itselleen, ja tähän on aina taiteilijalle suuri ansio. Hän on tässä romaanissaan tuonut esiin vain ne tunnot, joita jokainen yksilöllinen "tuntematon sotilas" sisimmässään ounasteli ja jotka loppujen lopuksi osoittautuivat oikeiksi - kuten yleensä aina käy, kun "kansan syvät rivit" jotain aavistelevat. Ehkä Linna on saattanut tuoda jossain määrin korostetusti esiin rintamasotilaan yleisen opinionin, vastustusasenteen, mutta kyseessä ei ole suinkaan kielteisyys. Päinvastoin, hän on tajunnut tämän asenteen alkusyyin ja osoittanut tajuamisensa juuri tällä korostamisella. Eikä tätä kuvauskeinoa ole syytä ottaa kirjaimellisesti, johonkin määrättyyn osoitteeseen tarkoitettuna. Näin teokseen suhtauduttaessa voidaan saada vain väärä käsitys kirjailijan tarkoittamasta totuudesta.

Pienintäkään moitetta ei teoksessa kohdisteta suomalaisen mieheen miehenä ja taistelevana sotilaana. Päinvastoin, kirjailijan kuvaus ja hahmot saavat lisää syvyyttä hänen henkilöittensä yksilöllisestä peräänantamattomuudesta ja urhoollisuudesta. Tappionkin vaistoten ja myöhemmässä vaiheessa selvästi tietäen he täyttävät velvollisuutensa yksilöinä, mutta vain sillä tavalla kuin he tämän velvollisuutensa täyttämisen tajuavat. Sillä he tajusivat sen vallan hyvin - olipa heidän oppositioasenteensa sitten sotaa ja sen järjestäytyneitä muotoja kohtaan kuinka konkreettista tahansa. Linna osoittaa, että "tuntematon sotilas" oli olemukseltaan kaikkea muuta kuin sotilas ja että tämä oletti myös esimiestensä ja sodan johdon tajuavan saman seikan. Jos esimies vaati häneltä, tahtomattaan karmivien tapausten vyöryyn joutuneelta, jotain sellaista, mikä ei elimellisesti hänen silloiseen tehtäväänsä kuulunut, syntyi heti ristiriita. Tämä ristiriita voi lakata vain yhdellä tavalla, - sillä että esimies luopui asenteestaan. Olipa tämä "tuntematon sotilas" sitten nimeltään Rokka, Hietanen, Rahikainen tai Honkajoki, yhtä kaikki loukkasi häntä se, että luutnantti Lammion kaltainen päällikkö saattoi kiinnittää huomionsa joutavaan, vaatia häneltä jotain sellaista, mitä hän ei alkuunkaan käsittänyt velvollisuudekseen, työhönsä kuuluvaksi. Hän taisteli, tappoi ja kuoli, koska muuta mahdollisuutta ei ollut. - "Kiroten hän koki kärsiä vaivansa, suutaan soittaen ja irvistellen hän täytti saamansa käskyt, ja sankaruudesta, Isänmaasta ja siihen liittyvistä pyhistä asioista hän laski leikkiä", toteaa kirjailija. "Tuntematon sotilas" kirosi, soitti suutaan ja irvisteli, koska ei olisi muuten voinut kestää olojensa tukaluutta eikä todellisena elämän realistina sulattaa tehtävänsä mielettömyyttä. Mitä taas "Isänmaahan ja pyhiin asioihin" kohdistuneeseen nauruun tulee, johtui se osittain ylläolevasta sekä myös siitä, että suomalaisenkin sotilaan oli niin kovin vaikea tajuta yhtäläisyyttä näiden käsitteiden ja sodan dualismin - tappamisen tai tapetuksi tulemisen välillä. Oli sekä hänen että koko kansan onni, kun hän todella parhaansa mukaan yritti, siinä suurenmoisella tavalla onnistuenkin, suhtautua sotaan kuten jokapäiväiseen työhönsä. Erikoisen ansiokasta Väinö Linnalle on, että hän on kyennyt havainnollistamaan suomalaisen sotilaan suhtautumisessaan juuri tällaisena. Juuri tästä ominaisuudesta johtui, että meikäläinen mies kykeni aloittamaan sodan loputtua rauhan toimet siitä, mihin ne lähtiessään oli jättänyt - ja suunnilleen vielä samanlaisena kuin lähtiessään oli ollut. Erinomaisen kuvaavaa meikäläiselle rintamasotilaille olikin, että hän kutsui sotaa "suureksi savotaksi". Ne esimiehet, jotka olivat henkisesti niin kehittyneitä, että ymmärsivät kaiken tähän käsitteeseen liittyvän, osasivat silloin myös suhtautua alaisiinsa oikealajisen tukkipomon tavoin - ja olivat sekä suosittuja että selviytyivät parhaiten. Sen sijaan jotain luutnantti Lammiota ja hänen kaltaisiaan, jotka pitivät ulkonaista järjestystä velvollisuuden tajuamisen ja täyttämisen ensimmäisenä ehtona, sadatellaan varmasti vieläkin maamme lukemattomilla savotoilla.

Teoksen dokumenttiarvo yksityisen sotilaan kohdalta on siis eittämätön. Se että kirjailija käyttää onnistuneesti maamme eri murteita sotilaitensa repliikeissä, elävöittää juuri tämän kaltaista kerrontaa. Murteiden mukana jo tulee kuin itsestään jotain niiden edustamasta heimosta puheena olevaan henkilöön. Alikersantti Rokan nopea karjalainen kieli säestää hänen ylikuonnollista konepistoolitekniikkaansa, vänrikki Koskelan hidas hämäläinen murre hänen jäyhyyttään ja järkähtämättömyyttään jne. Jokainen näistä sotilaista piirtää jotain siihen monumentaaliseen muotokuvaan, josta koostuu Linnan suomalainen mies, kun tämä on tahtomattaan ja olosuhteiden pakosta joutunut sotilaaksi, osaan, josta hän niin vähän piti.

Mitä on sitten sanottava romaanin yleiskuvausten todistusvoimaisuudesta? Monien kymmenien eriarvoisten rintamamiesten kertoma sekä myös tämän kirjoittajan vaatimaton parin vuoden kokemus lisättyinä vakaalla pyrkimyksellä syventyä tuoreimpaan sotahistoriaamme oikeuttaa väittämään Linnan kuvaamia operaatioita kuten myös taistelu- ja rintamamiljöötä oikein luonnehdituiksi ja joka suhteessa paikalleen osuneiksi. Jos jostakin kriittisestä lukijasta tuntuu siltä, kuin eräät teoksen taistelu- ym. kohtaukset olisi kuvattu liian naturalistisesti, kuten on näkyneet mainittavan, on hänen syytä ajatella sen voivan johtua myös siitä, että hän itse ei ole ollut siinä leikissä mukana. Itse asiassa on Väinö Linnan samoin kuin myös Jussi Talven miljöökuvaukset kerrassaan luotettavaa. Toden tuntu on niin eittämätön, kuin se vain voi olla silloin, kun taitavan kuvaajan osuvaan työhön yhdistyy kokemuksen tuoma asiavarmuus.

Väinö Linnan romaanissa on lisäksi eräs avu, joka on syytä mainita, nimittäin osuva huumori. Burleskin tuntuudessa värityksessään se seuraa osittain niitä latuja, jotka Joel Lehtonen ja Ilmari Kianto ovat kirjallisuudellemme avanneet ja joita "kainuistimmekin" ovat pari kertaa onnistuneet hiihtämään. Linnan rintamahuumori on alallaan kaikkein oikealajisinta. Se kasvoi, kypsyi ja syntyi todentuntuisen traagiikan toimiessa pontimena, niin ettei se voinut olla muuta kuin aitoa huumoria, vapauttavaa tunnetta, joka sisällytti piiriinsä kaiken. Sellaisena se voi vapauttaa viljelijänsä ja auttaa heitä edes joten kuten kestäämään kaiken sen heidän osalleen langenneen epäinhimillisen, jota sanalla sanoen kutsutaan sodaksi.

Kotimainen kirjallisuutemme on kuluneen syksyn tuntumassa rikastunut kolmella mittavalla teoksella, jotka kukin erikseenkin merkitsevät harvinaisen myönteistä ilmiötä uusimmassa proosassamme, mutta

joista yhdessä koostuu ainutlaatuinen trilogia. Vainovuosien kansallemme luonteenomaisten elämäntuntojen sanelijoina jäävät nämä romaanit pysyviksi dokumenteiksi tuleviin aikoihin. Tämän ominaisuutensa, siis historiallisen todistusvoimansa ansiosta on näiden kolmen romaanin ilmestymistä pidettävä kirjallisena tapauksena, semminkin kun teokset merkitsevät vielä kunkin kertojan kohdalla mittavaa askelta eteenpäin. Tämä komitahoinen ansio merkittäköön sitä mieluummin vuosikirjoihin, koska Väinö Linnan sotaromaani kohdalla ilmeisesti on kysymyksessä suuri taiteellinen voitto.

Otto Lappalainen:

MAAILMA, EUROOPPA, KIRJALLISUUS MEISSÄ

Paavo Rintala: *Aika ja uni*. Otava 1993.

Paavo Rintala: *Marian rakkaus*. Otava 1994.

Maailma ei ole ulkopuoellamme oleva objektiivisesti havainnoitava suure. Maailma on meissä. Tästä ajatuksesta kasvaa Paavo Rintalan uusin tuotanto. 'Minä, Grynewald' (1990) ja 'Sarmatian Orfeus' (1991) olivat eurooppalaiseen mentaalihistoriaan sijoitettavia romaaneja. Lukija joutui ottamaan kantaa taiteilijan ikuisiin ongelmiin muuttuvassa maailmassa. Rintala on ryhtynyt rehellisen subjektiiviseksi. Vain taide itse voi määrittää taiteen tekemisen ehdot maailmassa, nyt ja aina.

'Aika ja uni' aloittaa Paavo Rintalan uuden romaanisarjan. Tapahtumapaikkana on Eurooppa mielen maisemana. Tätä Eurooppaa ovat lukemattomat armeijat marssineet ristiin rastiin ja tallanneet saapaidensa alle taiteen, kulttuurin, inhimillisen elämän. Rintala tarkastelee kirjassaan mielikuvituksen pistokokein kulttuurin elinmahdollisuuksia vallan puristuksessa. Mutta rintamalinjat eivät ole selvät eikä kokonaistilanne mustavalkoinen. Linjat kulkevat jokaisen pään sisällä.

Siksi Paavo Rintalan romaanin keskeisenä henkilönä on Paavo Rintala, ihminen ja kirjailija: --- Danten Helvetti kuvaa Eurooppaa myös 1900-luvulla, jossa monet kirjailijat elivät oman helvettinsä. "Danten helvetissä syntynyt, Danten kaupungissa kasvanut ja Danten kauhua hengittänyt nuori mies kiittää minua siitä, että olen neuvonut häntä katsomaan tulevaisuuteenkin - Danten silmin." Rintalan kirjassa runoilija Anna Ahmatova käy keskustelua nuoren Viktor Krivulinin kanssa. Nuoret runoilijat käyvät katsomassa vanhaa naista Kellomäen huvilalla. Epäsuosioon joutuneen runoilijan oppilaina heillä ei ole loistava tulevaisuus edessään: "Tahtoo kirjailijaksi ja runoilijaksi ja on kristitty ja juutalainen. Kaikki Siperian keskitysleirit kutsuva teitä, toivottavat tervetulleiksi."

Runoilija Ezra Poundin -hänkin kirjan henkilöitä - Italia-sympatiat johtivat hänet mielisairaalaan toisen maailmansodan jälkeen. Anna Ahmatova ja Marina Tsvetajeva elävät ja kuolevat stalinismin uhreina, mutta heidän runonsa ovat "jäässä": ne sulavat ja vaikuttavat heidän kuolemansa jälkeenkin. Todellinen valta ei ole sotilasmahdeilla vaan taiteilijoilla.

'Aika ja uni' koostuu kymmenistä keskusteluista ja minämuotoisista kertomuksista. Lukijan on hahmotettava, kuka puhuu, mistä maailmasta käsin. Mitään ei tarjota valmiina, puhkikuluneena, rikkipurtuna. Paavo Rintala luottaa lukijan luovaan mielikuvitukseen, hahmotuskykyyn, oivallukseen. Rintala ei edellytä lukijalta ennakkotietoja, sen sijaan romaanin lukeminen herättää tiedonhalun. Romaani haastaa lukijan keskusteluun tekstin kanssa.

Rintala puhuu muodikkaasti post-minästä: mitä tehdä, mitä sanoa kun kaikki on jo tehty ja sanottu? Rintalan oma romaani ei kuitenkaan ole tietoisesti postmoderni: se sisältää klassisen taiteen tunnusmerkit kertoessaan kaikille tuttuja tarinoita alati vaihtuvista, oudoista näkökulmista. Innostavinta on Rintalan suhtautuminen taiteeseen elämän yhtenä muotona: maailmankirjallisuuden nimet - sekä teosten henkilöt että niiden tekijät - elävät niin kauan kuin kirjoja luetaan. Rintala ei ole post-nuorten tapaan kaiken nähnyt, kaiken kokenut, väsynyt vaan alati uusia näkökulmia, yhdistelmiä, elinmahdollisuuksia etsivä.

Kirjassa kertojan sotilas-minä käy keskustelua toisen minänsä kanssa elämästä ja kuolemasta, ikuisen elämän kaipuusta: ---

Rintalan romaanisarjan toinen osa, 'Marian rakkaus' puhuu samoin kirjallisuudesta maailman kuvaajana. Tyyli on niukempi ja keskitetympi, suoraan sanoen vaikeaselkoisempi kuin sarjan ensimmäisessä osassa. Siinä missä 'Aika ja uni', kirjallisen fantasian siivin lennetty mielen matka, toimii oivallisesti Euroopan historian ja historiattomuuden kaaoksen kuvauksena, 'Marian rakkaus' henkilökeskeisen tarinan muottiin pakotettuna muuttuu turhan vaikealukaiseksi.

Rintalan uutuus vertautuu luontevasti aiheeltaan - puhe on inhimillisyyden ja rakkauden mahdollisuuksista natsiaikana - alunperin elokuvakäsikirjoitukseksi kirjoitettuun Pavel Kohoutin 'Saksalaiseen romanssiin'. Kohout siirtää natsiaikana tapahtuvan tarinansa kirjan loppusivuilla yhdellä hyppäyksellä vuoden 1989 henkisen kaaoksen kehyksiin. Rintala punoo koko ajan lankoja menneisyydestä ja nykyisyydestä kuvaamaansa aikaan. Tällöin romaanin tapahtumat ja henkilöt menettävät viimeisenkin fiktiivisen taustansa ja kaikki jää leijumaan ilmaan jonkinlaisen myyttisen yhteiseurooppalaisen älyn ja muistin abstraktina ilmentymänä.

Rintala käyttää tarinansa taustana Faust-myyttiä. Miksi ihminen myy tietoisesti sielunsa pahalle saavuttaakseen hyvää? Faust on vertauskuva Hitlerille ja joka-ainoalle natsille. Tämä tulee hyvin esiin sotatuomarin matkaepisodissa. Kertoja käy läpi veturinkuljettajan, lämmittäjän, muiden rautatieläisten ajatuksia. Miksi he suostuvat vielä kolmannen valtakunnan sortuessa järjestämään toivottomissa oloissa matkaa miehelle, jonka he tietävät olevan menossa antamaan kuolemantuomioita? Mistä syntyy myötäjuoksu, vaitiolo? Rintalalla ei ole vastausta, kuten ei kenelläkään. Sankareita toki on, mutta heitä on harvassa. Ja heidät tunnustetaan sankareiksi vasta jälkikäteen.

Itse rakkaustarina, vankilaan tuomitun teologin ja aatelistaustan omaavan Marian suhde jää viitteelliseksi. Rintala tuo lukijan eteen "dokumentteja", Marian kirjeitä, silminnäkijöiden kertomuksia ja jopa vankilan pohjapiirroksen (dekkareissa loppuunkaluttu kikka!). Eräänlaista dokumenttityyliä edustaa myös liian

runsas saksankielisten sitaattien viljely.

Kirjan lopussa kaikki suhteellistetaan vielä kerran: kuluneen viiden vuosikymmenen aikana Maria on "rakentanut sanoista tuhoutuneen maailmansa". Rintala siirtää näkökulman omaan äitiinsä, joka "puhui henkiin" kadonneen Karjalan puu puulta. Kaikki kesällä 1939 olemassaollut eli jälleen. Näin ihmisen muisti toimii. Se ei tuota faktaa vaan fiktiota. Mm. Gunter Grassin koko tuotanto rakentuu tällaiselle kadonneen maailman henkiinpuhaltamiselle. Paavo Rintala alkaa "uneksitun ajan" tekniikallaan lähettää Grassin - ei välttämättä lukijaystävällistä - barokkityyliä.

Putte Wilhelmsson:

JÄRJEN ETEISILLÄ

Pirjo Hassinen: *Ennustaja*. Otava 1994.

"Kun fysiikka ja metafysiikka kohtaavat, syttyy joskus aikamoisia yhteenottoja".

Pirjo Hassisen proosassa arkisinkin asia on ymmärrettävä alusta, ihmettelevästi, ilman totunnaisimpia merkityksiä. Kuten uusimman romaaninsa *Iris*, Hassinenkaan ei itsekään tiedä mitä pinnallisuudella tarkoitetaan: "Pintahan oli tehty rikottavaksi, ja sen alla oli aina syvää".

Siinä missä parin vuoden takainen 'Yön kentät' oli psykologinen trilleri, on 'Ennustaja' melkein pä metafysiinen kauhutarina.

Pääosan esittäjät eivät tosin ole henkensä hädässä, mutta ihmisen elo ja olemus saatetaan lause lauseelta hienovaraiseen, sovinnaisia vastoja koettelemaan kriisiin: mikäli Mary Shelley'n Frankenstein pohti missä sijaitsee erillisistä lihakimpaleista kursitun olion sielu, Hassinen kysyy mihin jäi kulttuurisista konventioista itsetuntemuksensa rakentaneen yksilön ruumis.

'Ennustaja' on seksuaalisesti röyhkeä ja omintakeinen romaani, johon sisältyy tieteellisen itsetunnon, väärinkäsitetyn yksilöllisyyden ja tästä seuranneen sukupuolisen alennustilan arvostelua.

Näin Hassinen määritteli mieheyttä ja nuoren pojan ruumiillisuutta edellisessä romaanissaan: "Ei mitään salaisuutta, kaikki siihen eteen tyrmätyinä, pelkkää ihon väristä koristetta. Ei kosteutta, ei syvyyttä, ei edes hävettävää tuoksua joka oli yhtä aikaa hyvä ja paha." Myös Hassisen uusimmassa kirjassa sukupuoli on "deus ex vagina", äidin aistillisuutta ja isän harmaata steriiliyttä, jonka ehdoilla mies on marmorinen, aukoton ja arvoitukseton.

Vastakkainasettelu vieläpä kärjistyy, kun 'Ennustajan' päähenkilöinä ovat selvännäkevä *Iris* ja hänen miehensä *Kimmo*, ydinfysiikko - kovien (sic) tieteiden suoraviivainen asiantuntija, jolle Iiriksen tai tämän äidin yliluonnolliset kyvyt ja uskomukset eivät paljoa merkitse. Mutta tämäkin hieman kulunut hypoteesi miehen ja naisen maailmoista empiirinen järki/mystinen tunnesyvyys, fysiikka/metafysiikka - kyllä löytää erityisen paikkansa, vaikka täysin älyllisesti eheytytty romaani 'Ennustaja' ei ole.

Kannattaa lisäksi huomata, etteivät Hassista mietityttävät rajat ja erottelut liene syntyneet vain luontojaan vaan osin kulttuurin ylläpitämien kuvien kautta; sillä tavoin nykyaikainen, diskurssiivisista kamppailuista ja kielen ajattelua ohjaavista resursseista kiinnostunut kirjailija Hassinen on.

Paitsi tästä, myös miehen heikkouksista ja länsimaisen äiti-kuvan voimasta muistuttaa Paul, Kimmon työtoveri - Hassisen kielellä "tyhjä, buddhan kaltainen" mies, joka on "unohtanut" halunsa, niin kuin "nälän unohtaa kylläisenä".

Kun *Iris* tunkeutuu Paulin ajatuksiin, löytyy äiti niistä eristyneenä ja selkensä kääntäneenä voimana, joka kahmi itselleen "kaiken joka lankesi kliseiden ulkopuolelle, kaikki salaisuudet". Paulissa palavan uteliaisuuden tukkeeksi tai korvikkeeksi äiti hankkii pojalleen kaukoputken ja mikroskoopin: "Häivy tutkimaan sitä, minkä saat kaavittua todellisen mielenkiinnon kohteen ympäriltä, tarkasti ydintä kiertäen." Äidin oidipaalisessa kiellossa on hänen herättämänsä palvonnan perusta. Äidistä tulee Paulin kaipauksen nimi, hän haluaa päästä nauttimaan siitä minkä äiti on kätkenyt: paitsi naiseuden salaisuudesta, myös siitä tiedosta, millainen oli mies.

Paulin aukirevityt kokemukset Hassinen huipentaa monimieliseen hourenäkyyn: --- Ja vielä myöhemmin samalla sivulla, ikään kuin täydennykseksi ja tarkennukseksi: ---

Kun Paavo Rintala äskettäin opponoi Wienin pukinpartaista sielutieteilijää, hän keksi "Sigmund Stravinskin": pyrkimys primitiivisen tai alkuvoimaisen ylentämiseen ja juhlintamiseen sekä sen analyttiseen ruumiinavaukseen on sievänä sekasotkuna.

Jonkinlaista silmäkääntöä, ehkä tahatontakin, myös Hassinen näkyy epäilevän. Ikään kuin symboli ei olisikaan tukahdutetun liikahtelua piilotajunnassa, vaan peitto sille ettei mitään ole varsinaisesti sen takana. Ovat vain nämä termit, käsitteet, symbolit sinänsä, joilla on sosiaalista merkityksellisyyttä ja perhedraamassa näyteltyä painavuutta, ja joista painavimmat ovat naisen seksuaalisen itseilmaisun arsenalissa.

Tässä arkipäivässä mies on melkein mykkä, sukupuoleton, kuten hartiaton, leuaton ja muutoinkin pienikokoinen koomikko Tom Ewell, joka Billy Wilder'in ohjaamassa 'Kesäleskessä' himoaa yläkerran kaiken lupaavaa, sanomattomia merkityksiä pursuavaa Marilyn Monroeta. Ainoa mikä Ewellillä olisi, on erektio, mutta se on elokuvan ja yhteiskunnan siveysäännösten mukaisesti kastroidu, piilotettu ja unohdettu.

Tässä yhteydessä sopii muistaa sekin, että Iokaste oli kuningatar ja että isä oli syrjäytettävä eli tapettava jotta poika pääsi äitinsä sänkyyn. Sikäli ei ole vaikea ratkaista feministien ja eräiden muiden kummeksumaa pulmaa siitä, mikä on naisen asema freudilaisessa psykoanalyyssissa - riittää kun katsoo suoraan ja keskelle. Tästä kokemuksesta Jouko Turkkakin puhuu, kun hän väittää sukupolvensa miesten olleen "äidin pikku rakastajia", joille isän paluu rintamalta oli karvas pettymys.

'Ennustajan' yhteydessä olisi turha yrittää puhua feministien innolla siteeraamasta "Isän Laista", patriarkaatin merkitsemästä, viettejä kontrolloivasta sosiaalisesta systeemistä, jonka maineikas ranskalainen filosofi Jacques Lacan sepitti uusiofreudilaisen subjektikäsitteensä erääksi perustaksi.

Hassisen järjestelmässä juuri naiset ovat symbolisen kielen omistajia ja hallitsijoita, ja sen kautta he toimivat ja työskentelevät omaksi edukseen vielä paremmin ja mutkikkaammin kuin ne virka-analytytikot, joiden indoktrinaatiosta Hassinen kirjoittaa seuraavaan tapaan: ---

Kun ihmisten halut ja uteliaisuus 'Ennustajassa' kohtaavat, ovat parit aina jotenkin epäsuhteisia: äidit ja lapset, miehet ja naiset tai naapurin sedät ja pikkutyöt ovat toistensa oppositioissa, sovittamattomissa. Myös Hassisen seksuaalisiin kuviin sisältyy samaa kulmikkautta ja kitkaa - jos ei ruumiillista eikä henkistä, niin ainakin semioottista väkivaltaa, jossa käsitteellinen alistaminen tai alistuminen on kiiman elementti.

'Ennustajan' sivuilla juuri mies huutaa haltioitumisensa hetkellä antautumistaan ja heikkouttaan: "Sinä olet minun esimieheni, johtajani", hän julistaa ja yrittää päästää äidin syliin tai rakastajattaren ihon läpi.

Muutoinkin "omasta kyvykkyydestään lumoutunut" mies on "itsensä ja naisen väliin kohoavan" erektion armoilla, ja siksi vajavainen. Hän ei hallitse symbolien kieltä, verhoa, jolla luoda mielikuvia perimmäisistä totuuksista, lakkaamattoman ja tyydyttymättömän halun liikesuunnista. Sikäli myös fysiikka voi olla yhtä kuin "filosofia miinus tietoisuus", kirjassa arvellaan, siis ikään kuin kalkkyli, jossa maailmankuva interpoloidaan kokeessa todistetusta pisteestä toiseen, lihan ohi tai yli: "Halun tilalle on tullut pelkkä tieto", kuin ruokahaluttoman viileä ymmärrys herkkupöydän antimista.

Liekö viime hetken heikkoutta, mutta sen myönnytyksen Hassinen kuitenkin tekee, että löytää lopulta Kimmonkin maailmasta kaipaamaansa heittäytyvää asennetta, mahdollittoman halua ja ahtaan rationaalisuuden kumoutumista.

Myös hiukkaskiihdyttimen ääreltä sopii suistua siniseen pimeään, jota äidit väittävät yksin omakseen, tiedon välttelemäksi ja kiertämäksi ytimeksi: ---

Harry Forsblom:

MURKINAA, EI RAVINTOA

Annika Idström: *Luonnollinen ravinto*. WSOY 1994.

Annika Idström tuntuu kovasti kamppailevan kerrontateknisten ongelmien kanssa uudessa, kannibalismia käsittelevässä romaanissaan. Koko kirjan loppupuoli tuntuu menevän itse tuon ihmissyönnin oikeuttamiseen realistiselta kannalta - minkä tyyppisestä teatterista tai uskottelusta tai hallusinaatiosta tai suggestiosta siis lienee ollut kysymys! - sen sijaan että itse teemaa esiteltäisiin ja kehiteltäisiin monipuolisemmin ja rehevämmin, sille keksittäisiin vastavoimia ja rinnakkaisuuksia romaanin toiminnan ja kuvien maailman rakennusaineiksi. Nyt käperrytään aivan kuin anteeksipyytevästi tuskin alkiona esitellyn kannibalismiteeman puolusteluun ja vesittämiseen. Se tekee kirjan ongelmalliseksi.

Nykyaikaisessa proosassa ei tällaista tätimäisesti hyssyttelevää asennetta enää tarvita tai ainakaan sen ei tarvitsisi nousta näin keskeiseksi, korvaamaan pääasiaa. Luonnollisen ravinnon parhaat filosofoivat jaksot ja tunteiden ja näkökulmien ambivalenttiutta valaisevat kohtaukset ovat hyviä, lahjakkaita, kuten koko kirjan perusajatus: ihmiset kalvamassa ja syömässä toisiaan metafysiset mittasuhteet saavan vajavuutensa tähden - puutteellisuutensa rakkaudessa.

Kehittelyn puutteessa teesi nyt vain tahtoo jäädä pelkäksi dogmiksi, ei edes perinteisen perspektivismiin avulla eri puolilta valaistuksi taiteelliseksi totuudeksi puhumattakaan jostakin vilttejä analogioita käyttävästä postmodernistisesta kehittelystä - vaan pysähtyneeksi lähtökohdaksi, staattiseksi tableauksi.

Kansanedustaja joka on käyttänyt naisia hyväkseen ja murtautunut heidät; video naisista ennen ja jälkeen, kansanedustajan vaimo, avioliitto, tyttö, Anna, joka tekee yliopistollista työtä aiheesta "Rakkauden vaikutus aikuisväestöön pääkaupunkiseudulla" - kaikki tämä tarjoaa aiheen eräänlaiseen epäpyhään ehtoolliseen, syömisiirtiin.

Rinnastus ehtoolliseenkin tosin jää maininnan varaan; uskonto olisi tarjonnut herkullisen rinnakkaisaiheen. "Kuinka kirkasta ja selkeää kaikki voisikaan olla ... ilman rakkautta", kansanedustaja pohtii katsellessaan, minkälaisia muodonmuutoksia tunteet ja miellyttämisen haasteeseen reagoiminen ihmisissä synnyttävät.

Tuollainen aika nietscheläinen sovinnaisen tunteiden yläpuolelle tai läpi "pakolaisuuteen" astumisen ajatus on melko keskeinen Idströmin proosassa. Nyt on vain kysymys siitä, mitä variaatioita syntyy jännitteestä, joka keskivertoisen ja rutiineihinsa kuolleen pikkuporvarillisen tunnemaailman sekä toisaalta sen ylittämiseen pyrkivien vastavoimien, kuten "rikastuvien" rakastajattarien välille pitäisi saada kehitellyksi.

Ja tässä suhteessa 'Luonnollinen ravinto' ei ihmeitä tarjoa: suunnilleen joka taholla on suhtautuminen kokemukseen ja tunteisiin, todellisuuteen, yhtä ylimalkaista, samalla tavalla rutiininomaista, keskinkertaisista, esineellistynyttä, kaavamaisista maksalaatikkoa tai kaurapuuroa tai vieläkin pahempaa: kaikki on standardisoivien ennakkoluulojen läpi koettua.

Näin on aina romaanin kieltä ja kuvausta myöten, niin tietoista tyypittelyä kuin se onkin. Tällaisesta hermeettisen yhdentekevältä maailmasta ei sitten löydykään ulospääsyä kuin vesittelevään sentimenttaalisuuteen ja uusiin illuusioihin; kansanedustajalle epämääräisiin rakkaushoureisiin traumaattisten sekavuustilojen jälkeen ja sitten johonkin ihmeen selkiytymiseen, Annalle raskaudentila on akateemisten tutkimusten varsinaisena lopputuloksena. Kummassakin tapauksessa kehityskulut ovat aika päälleliimattuja, koska mitään kovin konkreettista kehitystä ei ole tapahtunutkaan.

Mitä on koettu? Teoreettinen, abstrakti, unenomainen, "taiteellinen" initiaattoriitti elämän monimutkaisuuteen. Ei elämää. Mutta edes 'Luonnollisen ravinnon' vihjaama elämä ei ole mutkikasta vaan alusta alkaen lukkoonlyötyä. Miehen ja naisen välinen rakkaus on mahdotonta jo loogisesti, ja siitä seuraa vain Naurettavien Kärsimysten Arkisto ja intohimoja, "jotka eivät välttämättä rakasta totuutta".

Asioiden vivahteet puuttuvat kirjan maailmasta joka suunnalta. Idströmin negatiivinen teologia - rakkauden ja Jumalan löytäminen vastakohtien kautta - jää epädialektiseksi, abstraktiksi ja kuivaksi skolastiikaksi. Naurun ja itkun kuvaaminen toisiinsa rajoittuvina asioina ja muut vastaavat kiintoisat nietscheläistyypin analyysin ja synteisin mahdollisuudet eivät toteudu.

'Luonnollisen ravinnon' maailmassa ei ole spektriä, jota hajottaa, mitään "nauria tai itkua" tai ilmiöitä, jotka esimerkiksi yrittäisivät olla rakkautta mutta osoittautuisivatkin joksikin muuksi. Siinä on vain harmaata, tuhrusta houreista rutiinia, jossa rakkauden linnun pyrstö ei tartu kun nokka on irti ja päinvastoin, vaan liikettä tapahtuu enintään näennäisesti.

Miksi naama on nenälle väärä ja nenä siis ohjaa elämää - tämä sinänsä kiintoisa ja hauska, traaginenkin aihe jää myös auki. Mikäli "kohteella ei ole merkitystä", siis tunteiden - ja siitä tässä kirjassa hyvin pitkälle on kysymys - niin tämä jotenkin imeytyy kaikkeen tässä romaanissa, niin hyvää objektiivista näihin asioihin liittyvää analyysia kuin se sisältääkin. Kuten kysymyksen, että jos avioliitto on tarjotin, missä on ruoka, ja mistä syntyy kylläisyys.

Osmo Hormia:

LÄMMIN JA VALOISA

Viljo Kajava: *Jokainen meistä*. Runoja. Otava 1954.

Kuluneen syyskauden aikana on runon ystävä jälleen kokenut varovaiset toiveet ylittävän ilon. Puolikymmentä varsin korkeatasoista runoteosta on ilmestynyt. Yhtenä myöhäisimpien joukossa tuli luettavaksi Viljo Kajavan uusi kokoelma *Jokainen meistä*, ehyt, kirkas ja lämmin teos. Se on minun mielestäni tekijän paras ja tulee kirjahyllyssäni sijoittumaan niiden kokoelmien joukkoon, joita uskon jatkuvasti paljon lukevani.

Kajavan tähänastinen runoilijantyö näyttää minun kaltaiseni nuoren ihmisen silmissä merkittävää. Paljon siitä on ajan pölyttämää, peräti kuolluttakin. Kun tutkin hänen varhaistuotantoaan, panen merkkeille harmaan tavanomaisuuden ja ajattelen, että kohtalainen sanankäytön rutiini antaa runoilijalle juuri tämän leiman. Ajatustani vahvistaa se tieto, että Kajava on lähes näihin asti ollut ahkerimpia sesonkirunoilijoitamme: hänen joulurunojaan, esimerkiksi, mahtaisi sisukas keräilijä poimia vanhoista lehdistä paksunkin kokoelman verran. Mutta tällaisten piirteiden vastapainoksi minulla on muisto *Siivitettyjen käsien* valloittavasta ensivaikutelmasta (tämä kirja on yhäkin arvosijalla). On myös huomio, että Kajava on tuosta lähtien pyrkinyt toteuttamaan uusia, vaativia taidehanteita ja onnistunut pyrkimyksessään hyvin, jos äskettäinen taipumus liikakoristeellisiin kuviin annetaan anteeksi.

Ylipäätään voi tässä esitellyn merkittävyyden kiteyttää seuraavaksi huomioksi: runoilija, jonka varhaistuotanto oli ajassaan keskinkertaista, on kasvanut yhdeksi sodanjälkeisen kauden etevimmäksi ja persoonallisimmaksi lyyrikoksi. Meillä on viime vuosina paljon puhuttu kahdesta uudestisyntyneestä ihmeestä: Hellaakoskesta ja Mustapäältä. Hyvällä syyllä sopii mainita kolmas, Viljo Kajava.

Jokainen meistä ei korkeista ansioistaan huolimatta oikeastaan ole millään tavoin häikäisevä kokoelma. Siinä ei ole lähes ainoatakaan suurin ulkonaisin mitoin luotua runoa. Sen etiikka ei kertaakaan saa paatoksen siipiä kannattajakseen. Monissa sen runoissa tapahtuu sellainen äänenpainojen hiljentyminen, joka tuo mieleen peräti Helvi Juvosen uuden kokoelman, hiljaisista hiljaisimman runokirjan. Niinpä runolle "Oi kuinka komea" voi löytää hyvin läheisen vastineen Juvosen kokoelmasta, runon "Laulava kattila": yhdenkaltaisuus ei perustu ainoastaan sävyyn vaan kuviinkin. Mutta älköön luultako, että nämä kaksi runokirjaa ovat läheistä sukua toisilleen. Vaikka näet Kajavankin kokoelmassa näkyy eräänlainen "päivästä päivään" elämisen asenne ("anna tuskani viitan/ jäädä suljetun oven taa eteiseen, / anna minun elää / kellon lahjoittama hetki"), hänen maailmansa on kuitenkin ratkaisevasti toisenlainen; kesäinen, lämmin ja aurinkoinen.

Kajava on meidän elämämme suuri rakastaja. Hänen valpas katseensa kerää ilmiöitä, jotka itse asiassa ovat meille kaikille läheisiä, vaikka emme niitä usein malta huomatakaan. Oivallisella taiteilijankyvyyllä hän osaa arvottaa arkipäivän pienet tapahtumat, arkimaiseman pienet näkymät, niin että ne hänen runoissaan saavat lähespä ainutkertaisen ilmiön voiman. Sanon suureksi pientä runoa, jota lukiessani alan kaivata itselleni näkevämpiä silmiä, yhtä näkeviä kuin runoilijan:

Valoisat pilvet,
juuri silmunsä saaneet puut,
lasten riemuitseva lento
hyppynarun yli pihamaalla
ja kahden rakastavan
suupielessä hohtava hymy
merkitsevät hiljaista voittoa,

merkitsevät hiljaista voittoa.

Tämä runo on kirjan toisesta osastosta, joka käsittää yhdeksän tasaisesti korkea-arvoista runominiatyöriä: valloittavan pikku runoelman arkipäivän kauneudesta. Yleissävyn ehjyyden ja runorakenteiden yhdenkaltaisuuden takia tämä osasto vaikuttaa kuin yhden ainoan onnellisen innoituksen synnyttämältä. Kuinka lieneekään, se joka tapauksessa on kirjan runotaidollisesti paras osasto. Kajava on näissä runoissa luonut näennäisesti yksinkertaisen, mutta itse asiassa hyvin taidokkaan rakennetyypin: runo on periaatteessa kaksiosainen, ensimmäisenä vaiheena on maiseman elävöittäminen, toisena suhteen luominen ihmisen ja maiseman välille. Sanamaalariksi pystyy moni, mutta maisemalle antaa sielun vain herkkävaistoinen taiteilija.

Olen puhunut pitkään kirjan toisesta osastosta, koska se on minuun voimakkaimmin vaikuttanut. Kokoelmassa on toki hyvin paljon muitakin korkean tunnustuksen ansaitsevia runoja, mutta ne eivät hahmoudu toiseen osastoon verrattaviksi ehjiksi kokonaisuusiksi, vaikka ne teemallisesti täydentävätkin toinen toisiaan. Niinpä kautta laajan kolmannen osaston käy voimakkaana sosiaalinen tendenssi, yleisen ihmisrakkauden julistus, mutta se ei aina ole saanut aivan pätevää taiteellista muotoa. Sitä paitsi osaston ehjyys hieman kärsii, kun runoilija on väliin sijoittanut myös niin sanoakseni yleisesti henkistä asennoitumista julistavia tai kuvastavia runoja. Jos joku tarvitsee oikotien tämän osaston parhaisiin runoihin, kehoittaisin erityisesti kiinnittämään huomiota seuraaviin: "Jos hengellä olisi vaate", "Kerran ihmisiässä" sekä " - ja minä näin harmaita puita".

Kun taipumusteni mukaisesti yritän katsella runokirjojakin mielekkäinä kokonaisuushomina, huomaan, että Kajavan teoksen neljäs ja viides osasto puhuvat paljon ja sangen vaikuttavasti runoilijan vanhim-

masta aiheesta, miehen ja naisen välisestä rakkaudesta. Mutta monet muut aiheet tunkeutuvat väliin niin usein, että en pysty näkemään teemakokonaisuuksia, ja minun on hylättävä katselutapani. Teen siis näin: valitsen erikseen tarkasteltaviksi sellaiset näiden osastojen runot, joiden aiheena ei ole rakkaus. Tällöin joudun ensimmäisen ja ainoan kerran toteamaan Kajavan kokoelmassa jotakin sellaista, mikä ei minua miellytä, nimittäin aiheettomia runoja - aiheetta kirjoitettuja, aiheetta kirjaan otettuja. Koska Kajavakin on erinomainen sanamaagikko, koska hän kykenee jopa hämäämään pinnallisella loistolla, pidän tarpeellisena omasta puolestani kieltää varsinaisen arvon seuraavilta runoilta: "Jonakin aamuna kun" (tyhjä), "Sateen pienet viileät sormet" (hempeä koru), "Harmaata ohimoillani" (epäaistikas), "Tasangot ja laaksot" (käsittämätön, ellei ole edellisen toisinto) sekä "Yöllisellä kadulla lampun alla" (vähäpätöinen). Vain kaksi rakkausaiheisiin kuulumatonta näiden osastojen runoa on minuun voimakkaasti tehonnut: "Ja hänen kätensä" sekä "Sontiainen kävelee".

Tämän epäkunnioittavan luettelon jälkeen olen valmis ylistämään Kajavan kokoelman rakkausrunoja. Viidennen osaston lopussa on viisi itämaistyylistä runohelmeä, jotka hyvin ilmeisestä pastišimaisuudestaan huolimatta kuitenkin muistuttavat Kajavan omaa luontaista ilmaisua siinä määrässä ettei niitä sovi pitää vain erinomaisina taidonnäytteinä. Niiden kuvastelema rakkaus on hellää, hellästi leikkivää, leikkivästi seremoniallista. Aivan toisenlainen suhde rakastettuun näkyy neljännen osaston viidessä alkurunossa: hellyys on täällä vain yhtenä komplisoituneen (sanoisiko nykyaikaisen) tunteen osatekijänä, muu osa on rajua voimaa, etsivää lähestymistä, antautuvaa turvautumista ja varmasti paljoa muuta. Keskelle rakkausrunojen sarjaa on sijoitettu myös seuraava, väkevästi tehoisa runo, jonka "sinä" saattanee olla muutakin kuin rakastettu tai rakkaus:

Vihdoin, ajan jälkeen,
raajani maalle sain,
toisella sinua merestä,
toisella siivitettyllä,
sinua taivaasta hain.

Alkuvesissä vettyneenä,
luolan perältä
evin ja siipikäsin
kohosin, noutaen sinut
erä erältä.

Kajavan voitokkaalla kokoelmalla on kehykset, joiden komeutta ei mitenkään voi kieltää mutta jotka eivät oikein hyvin soinnu yksiin taulun kanssa: alkurunona hiukan arvoituksellisesti päättyvä yksinpuhelu henkilöityneen kohtalon kasvojen edessä, loppurunona laajamittainen kertomus suuren meren kalastajista, kertomus, jossa paikoin aavistelee symbolista sisältöä mutta joka lopultakin jää koristeelliseksi maalaukseksi.